

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

О.Л. Шквир

МЕТОДИКА РОБОТИ КЛАСНОГО КЕРІВНИКА

Хмельницький – 2020

УДК 373.31

Шк-66

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник (1-е видання) для студентів вищих навчальних закладів (лист № 14/18.2-1765 від 25.09.2002 р.).

Навчальний посібник (2-ге видання) рекомендований до друку рішенням кафедри педагогіки (протокол № 1 від 28.08.2019 р.) та вченої ради (протокол № 5 від 27 травня 2020 р) Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Рецензенти:

Дубасенюк О. А., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Романишина Л. М., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Романюк С. З., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та методики початкової освіти Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Шквир О. Л.

Шк-66 Методика роботи класного керівника: навчальний посібник. 2-ге видання, перероблене. Хмельницький: ХГПА, 2020. 114 с.

У посібнику розкриваються особливості викладання курсу "Методика роботи класного керівника"; розкривається специфіка роботи класного керівника початкової школи за нових соціо-культурних умов; висвітлюються науково-правові засади та основні напрями діяльності класного керівника початкових класів; висвітлюється зарубіжний досвід виховання, перлини народної мудрості, передовий педагогічний досвід.

Для вчителів початкової школи, студентів та викладачів факультетів підготовки майбутніх учителів початкових класів закладів вищої освіти.

ЗМІСТ

Вступ	5
Тематичний план курсу	7
Тема 1. Роль класного керівника початкової школи за нових соціо-культурних умов	8
1.1. З історії питання	9
1.2. Функції класного керівника	11
1.3. Варіативність класного керівництва	12
1.4. Професіограма класного керівника	13
1.5. Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти	15
Семінарське заняття № 1	19
Практичне заняття № 1	20
Тема 2. Робота класного керівника по вивченню учнів початкових класів ..	22
2.1. Психологічні закономірності розвитку молодшого школяра ..	22
2.2. Програма вивчення особистості учня ..	25
2.3. Методи вивчення молодшого школяра ..	27
2.4. Рекомендації щодо ведення щоденника спостережень ..	29
2.5. Взаємодія класного керівника, соціального педагога та шкільного психолога ..	30
Семінарське заняття № 2	32
Практичне заняття № 2	33
Тема 3. Планування класним керівником виховної роботи. Ведення документації класу	35
3.1. Функції і вимоги до планування	35
3.2. Види і структура планів	37
3.3. Організація планування виховної роботи	40
3.4. Планування виховної роботи в групі продовженого дня	41
Семінарське заняття № 3	43
Практичне заняття № 3	43
Тема 4. Робота класного керівника по організації і вихованню учнівського колективу	46
4.1. Методика формування учнівського колективу	46
4.2. Технології виховання	50
4.3. Учніське самоврядування	53
4.4. Особистість і колектив	55
4.5. Критерії оцінки рівнів ефективності виховного впливу	57
Семінарське заняття № 4	60
Практичне заняття № 4	60

Тема 5. Взаємодія класного керівника з дитячими громадськими формуваннями	64
5.1. Дитячі громадські формування як інститут виховання	64
5.2. Види дитячих громадських формувань та їх специфіка	65
5.3. Методи роботи з членами дитячих формувань	69
5.4. Роль класного керівника в роботі дитячих формувань	71
Семінарське заняття № 5	71
Практичне заняття № 5	72
Лабораторне заняття	72
Тема 6. Робота класного керівника з різними категоріями дітей	74
6.1. Соціально-педагогічна діяльність класного керівника (Національна програма "Діти України")	74
6.2. Особливості виховання дітей з відхиленнями у поведінці	76
6.3. Специфіка роботи з обдарованими учнями	82
6.4. Робота з дітьми з особливими освітніми потребами	85
Семінарське заняття № 6	87
Практичне заняття №6	88
Тема 7. Робота класного керівника з батьками учнів	90
7.1. Роль сім'ї у вихованні особистості молодшого школяра	90
7.2. Типові помилки сімейного виховання	91
7.3. Програма вивчення сім'ї	92
7.4. Форми роботи вихователів з батьками	93
7.5. Підвищення рівня педагогічної освіти батьків	98
7.6. Неблагополучні сім'ї. Робота класного керівника з проблемними сім'ями	100
Семінарське заняття № 7	103
Практичне заняття №7	103
Практичне заняття №8	108
Список використаних джерел	112
Додатки	114

ВСТУП

Згідно з Концепцією Нової української школи, українська школа перейшла на 12-річний термін навчання: початкова школа – 4 роки, базова середня школа – 5 років, профільна середня школа – 3 роки.

Початкова школа закладає основи загальноосвітньої підготовки учнів, забезпечує зв'язок між дошкільною і загальною середньою освітою. Діти під керівництвом учителя роблять перші кроки у навчанні, здобувають знання, уміння та навички в навчальній діяльності. Вчитель початкових класів, відповідно до можливостей учнів, розкриває і розвиває інтелектуальні здібності дітей, формує позитивні мотиви навчання, вчить дітей вчитися. При всій своїй складності і тонкості роль вчителя початкових класів зрозуміла, і випускник педагогічного ЗВО достатньо добре підготовлений для її виконання. Проте діяльність вчителя початкових класів не обмежується тільки навчальною роботою. Згідно з "Положенням про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти", вчитель початкових класів здійснює і класне керівництво.

Зміст роботи класного керівника визначає широкий різноманітний і складний спектр його виховної діяльності. Вчителі початкової школи закладають підґрунтя формування соціальних цінностей, згуртування і розвитку учнівського колективу, самоврядування в школі, спільної роботи з батьками, громадськістю. Про цю галузь своєї діяльності молодий вчитель, як свідчить опитування, має нечітке уявлення. Він вважає, що тут достатньо однієї любові до дітей, і думає, що головне – приділяти їм якнайбільше часу, залучати до різноманітних цікавих заходів. Але успіх діяльності класного керівника визначається рівнем його професійної компетентності, володінням технікою і технологією конструювання методичної системи виховних впливів, знанням основних напрямів виховання.

Діяльність класного керівника специфічна. Можна бути прекрасним вчителем-предметником і погано виконувати роботу класного керівника, тому що ця сфера вимагає певної логіки, своєрідного змісту і технології.

Темпи оволодіння майстерністю вихователя різноманітні. Молоді класні керівники дуже схожі один на одного на початку навчального року, але через два-три місяця роботи з дітьми знаходяться в різних педагогічних іпостасях: одні залишаються на рівні життєво-побутової організації життєдіяльності дітей, а інші піднімаються на сходинку теоретичного осмислення суті і мети своєї діяльності і розуміння необхідності її проектування.

Набуття професіоналізму не забезпечується тільки практикою. Заснування теоретико-педагогічної основи, бачення головних завдань – умова професійного росту і розвитку майстерності вихователя. Тому, з метою вивчення теоретичних засад класного керівництва і формування певних практичних умінь і навичок, вивчається курс "Методика роботи класного керівника".

Мета курсу: надати студентам, майбутнім учителям початкових класів, систематизовані знання з виховної роботи, напрямів класного керівництва, технології постановки та здійснення виховних цілей, оптимальних умов для розвитку особистості та колективу, співпраці з батьками та громадськими організаціями; формувати уміння та навички позакласної виховної роботи.

Основні завдання курсу:

- формувати у студентів цілісне уявлення про роль класного керівника початкової школи за нових соціо-культурних умов;
- ознайомити із специфікою взаємодії класного керівника з психологом, соціальним педагогом та вихователем ГПД;
- оволодіти методами вивчення класним керівником учнів початкових класів;
- розкрити специфіку планування класним керівником виховної роботи;
- вивчити особливості створення і виховання учнівського колективу в початковій школі;
- оволодіти технологіями виховної роботи в початкових класах;
- визначити роль класного керівника в роботі дитячих громадських організацій;
- розкрити зміст роботи класного керівника з різними категоріями дітей початкових класів;
- оволодіти методикою роботи класного керівника з батьками молодших школярів.

У кінці вивчення курсу студенти представляють дослідницькі проекти з теми: "Методика роботи класного керівника першокласників" (Додаток А).

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН КУРСУ

№ п/п	ТЕМА	Лекції, год.	Сем., пр., лаб., год.
1.	Роль класного керівника початкової школи за нових соціо-культурних умов.	4	4
2.	Робота класного керівника по вивченню учнів початкових класів.	4	4
3.	Планування класним керівником виховної роботи. Ведення документації класу.	4	4
4.	Робота класного керівника по організації і вихованню учнівського колективу.	4	4
5.	Взаємодія класного керівника з дитячими громадськими формуваннями.	4	4
6.	Робота класного керівника з різними категоріями дітей.	4	4
7.	Робота класного керівника з батьками учнів.	4	4
Усього		28	28

ТЕМА 1. РОЛЬ КЛАСНОГО КЕРІВНИКА ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗА НОВИХ СОЦІО-КУЛЬТУРНИХ УМОВ

ПЛАН

- 1.1. З історії питання.
- 1.2. Функції класного керівника.
- 1.3. Варіативність класного керівництва.
- 1.4. Професіограма класного керівника.
- 1.5. Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти.

Основні поняття: класний керівник, класний вихователь, куратор, професіограма класного керівника.

Самостійна робота:

На основі вивчення нормативних документів визначити завдання класного керівника (у вигляді таблиці).

Нормативні документи:

1. Декларація прав дитини. Дитинство в Україні: права, гарантії, захист (збірник документів). Київ: Столиця, 1998. С.10-13.
2. Закон України "Про загальну середню освіту" : прийнятий 13.05.1999 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14>.
3. Конституція України. Київ: Право, 1996. С.9-22.
4. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти. Міністерство освіти України. Київ, 1996. Вип.13. 156 с.
5. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. Освіта України. 2000. №32.
6. Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді : затвердж. наказом Міністерства освіти і науки України 16 червня 2015 року № 641. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15>.
7. Концепція Нової української школи. Схвалена колегією Міністерства освіти України 27 жовтня 2016 року. URL : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
8. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. Освіта.. 2001. №54-55. С.4-5.
9. Національна програма "Діти України" : затверджена Указом Президента України від 18.01.1996 № 63/96. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63/96>.
10. Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти. Інф. збірник Міністерства освіти та науки України. 2000. №22. С. 3-7.

1.1. З історії питання

Класний керівник (згідно з Положенням про класного керівника) – це педагогічний працівник, який здійснює педагогічну діяльність з колективом учнів класу, окремими учнями, їх батьками, організацію і проведення позаурочної та культурно-масової роботи, сприяє взаємодії учасників освітнього процесу в створенні належних умов для виконання завдань навчання і виховання, самореалізації та розвитку учнів (вихованців), їх соціального захисту.

Класне керівництво формувалось протягом багатьох років, а тому історія його – і це природньо – має важливе значення для визначення завдань діяльності вихователя за сучасних умов.

Інститут педагогів-вихователів найбільш інтенсивно розпочав формуватися у 70-х роках ХІХ століття, коли в середніх навчальних закладах поряд з посадою вчителя-предметника з'явилися нові посади у чоловічих гімназіях – посади класних наставників та їх помічників, у жіночих – класні дами і класні спостерігачі. Вони призначалися для здійснення загального контролю і нагляду за поведінкою і учінням гімназистів і гімназисток, у тому числі і за їх благонадійністю.

Після жовтневого перевороту 1917 року ці посади було ліквідовано. Вважалося, що функції наглядача не потрібні новій школі. Проте в міру розвитку шкільництва, розширення кола обов'язків і функцій учителів, виникла потреба у введенні додаткової посади. Тому через деякий час окремих учителів стали призначати керівниками класу і називати груповодами або класоводами. Груповоди, і вони ж вихователі класів, в основному здійснювали контроль за відвідуванням та успішністю учнів, виконували господарські обов'язки. Поступово почала розвиватися і позакласна робота з учнями. Змінювалися і ускладнювалися функції учителів, які закріплювалися за класами.

У 30-ті роки, після запровадження класноурочної системи, у школах був створений Інститут груповодів, який з 1934 року перейменований в Інститут класних керівників. Офіційне введення посади класного керівника в Україні відбулося у вересні 1935 року, що сприяло згуртуванню учнівських колективів.

Період 1935-1991 р.р. є періодом розвитку класного керівництва. За цей час вийшли праці М. І. Болдирева, Л. Я. Гордіна, Н. Є. Щуркової з методики роботи класного керівника, О. З. Богданової, Л. Р. Болотіної, Д. І. Латишиної, В. І. Петрової та ін. з методики виховної роботи в початковій школі. Був накопичений позитивний досвід позакласної виховної роботи в початкових класах Ш. О. Амонашвілі, С. П. Логачевської, С. Л. Рябцевої, В. О. Сухомлинського та ін. Пріоритетними напрямками роботи класного керівника в цей час були: планування виховної роботи, формування колективу та робота з батьками учнів. Основними підходами до процесу виховання в радянські часи були комплексний, діяльнісний, ставленицький (формування соціалістичного ставлення до людей, праці, природи тощо), системний.

Проте, слід зазначити, що в 30-80-ті роки у загальноосвітній і спеціальній школі виховний процес набуває значного ідеологічного спрямування. Виховна діяльність також повинна була здійснюватися в межах вимог певних партійних настанов і у відповідності до конкретних політичних гасел. Характерними рисами виховного процесу того часу були: декларативність, формалізм, авторитарність,

обмеженість пошуку і творчості вчителя, стандартизація засобів, форм і методів виховної роботи. Особлива увага приділялась ідейно-політичному вихованню, під яким розуміли утвердження в свідомості школярів "єдино правильної марксистсько-ленінської ідеології" та політики комуністичної партії. При цьому у системі виховної роботи загальнолюдським цінностям відводилося досить скромне місце.

Нині інститут класного керівництва і виховання у школі зазнає відчутних змін, оскільки надто ускладнилися і значно змінилися вимоги до виховання, умови виховного процесу у закладах середньої освіти, а звідси – й ускладнилися умови розвитку і становлення особистості учня. Зміни в українському суспільстві торкнулися глибинних пластів суспільної психології, актуалізували проблему життєвих цінностей людей. Характерним сьогодні є те, що люди втрачають орієнтири життя і страждають від почуття втрати смислу життя. Тому діяльність класного керівника в нових умовах спрямована на плекання дитини як суб'єкта життя, допомогу їй у визначенні життєвої стратегії, у пошуках смислу життя, його повноти і культури. Окрім того, акцент сьогодні робиться на вихованні особистості громадянина України, патріота, інноватора з національною свідомістю.

Відповідно переглянуті цілі, засоби, форми та методи роботи класного керівника. Мета виховання у загальному вигляді визначається необхідністю формування всебічно розвинутої особистості, котра володіє певною інформацією, засобами, методами, що дає їй змогу приймати обґрунтовані рішення, свідомо будувати своє життя, виходячи з реальних потреб, інтересів та можливостей особи і держави (на відміну від радянської людини, яка повністю покладалася на турботу КПРС і держави). Основними завданнями є формування в учнів загальнолюдських, громадянських та національних цінностей. Пріоритетними підходами до виховання стають особистісно зорієнтований, гуманістичний, демократичний, рольовий та полікультурний.

Сьогодні класний керівник організує різноманітну діяльність у класі, піклується про розвиток кожної дитини, допомагає дітям у вирішенні виникаючих проблем. Особлива увага звертається на індивідуальну роботу з дітьми, емоційну підтримку груп в середині класу, створення позитивного психологічного клімату в класі, розвиток дитячого самоуправління, створення умов, які дозволяють кожній дитині розкрити себе у відношеннях з оточуючими. Тому основними напрямками роботи класного керівника є вивчення особистості учня, планування виховної роботи, організація і виховання учнівського колективу, робота з різними категоріями дітей, взаємодія з дитячими громадськими формуваннями та робота з батьками учнів.

Особлива відповідальність за виховання та розвиток громадянина України покладається на класного керівника початкової школи, який покликаний закласти підґрунтя процесу формування патріота, всебічно розвинутої, творчої, активної особистості, дружнього колективу, розвитку самоврядування, співпраці з батьками тощо.

В 2000 році вийшло Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти, яке визначило права і обов'язки класного керівника. А також в документі визначено, що в початкових класах класне керівництво здійснює вчитель початкових класів.

Отже, проблема класного керівництва не є новою. Але за сучасних умов діяльність класних керівників зазнає істотних змін.

1.2. Функції класного керівника

Класний керівник виконує діагностичну, організаторську, виховну, координаційну, стимулюючу, контролюючу і корекційну функції.

Діагностична функція. Передбачає вивчення класним керівником учнів свого класу. Знання особливостей дітей, їхніх інтересів, нахилів, потреб, рівня вихованості, мотивів поведінки та інших якостей дає змогу скласти цілеспрямований і дієвий план виховної роботи, організувати результативний щоденний виховний вплив на учнівський колектив загалом і на кожного учня зокрема.

Організаторська функція. Полягає в умінні залучати колектив класу до різних видів виховної діяльності: пізнавальної, що забезпечує уявлення учнів про навколишню дійсність; суспільно корисної, спрямованої на загальну користь і благо; ціннісно-орієнтаційної, яка розкриває учням духовні та матеріальні соціально значущі цінності й орієнтує на них їх поведінку; художньо-творчої, що дає учням можливість реалізувати індивідуальні творчі задатки та здібності; вільного спілкування, організації дозвілля учнів, що взаємозбагачує їх.

Виховна функція. Вона є найскладнішою в діяльності класного керівника. План виховної роботи в класі визначає зміст, форми і методи виховної діяльності. Класний керівник складає його з урахуванням загального змісту й методики виховання учнів у національній школі. Передусім виховна діяльність класного керівника передбачає підготовку і проведення запланованих виховних заходів, які є дієвим засобом формування в учнів соціально цінних мотивів поведінки, здорових інтересів, духовних потреб, почуттів, позитивних моральних, правових, трудових, естетичних та інших якостей.

Класний керівник повинен продумати, як залучити якомога більше членів дитячого колективу до підготовки і проведення виховного заходу, знайти кожному конкретну справу, бо лише за таких умов це стане справою самих учнів, за яку вони вболіватимуть, до якої ставитимуться з почуттям відповідальності.

Координаційна функція. Полягає у спрямуванні класним керівником виховних зусиль усіх педагогів, батьків і представників громадськості на позитивні результати у вихованні учнів.

Стимулююча функція. Полягає у своєчасному виявленні зрушень на краще в розвитку кожного учня класу і відповідному заохоченні його до наступних корисних дій і вчинків.

Контролююча функція. Метою цієї функції є забезпечення постійного вдосконалення виховного процесу. Реалізація функції контролю передбачає виявлення з однієї сторони позитивних результатів, а з іншої причин недоліків і виникаючих в процесі виховання проблем. Контроль роботи класного керівника – це не стільки контроль зі сторони адміністрації школи, скільки самоконтроль.

Корекційна функція. На основі аналізу результатів контролю здійснюється корекція роботи класного керівника як з класом в цілому, так і з конкретною

групою учнів або окремим учнем. Корекція – це завжди сумісна діяльність класного керівника і колективу класу в цілому, групи або окремих учнів.

1.3. Варіативність класного керівництва

У зв'язку з тим, що класний керівник покликаний розв'язувати різноманітні завдання, доцільним буде розглянути питання про варіативність класного керівництва.

Варіативність класного керівництва обумовлено наступними факторами:

- умовами роботи закладів загальної середньої освіти, особливостями виховної системи;
- економічними можливостями школи і батьків;
- віковими особливостями дітей, рівнем їх вихованості, організованості, навченості, станом здоров'я і фізичного розвитку учнів;
- рівнем підготовки до організації позакласної виховної роботи педагогічних кадрів.

Науковці (Рожков М. І. та Байбородова Л. В.) виділяють такі варіанти посадового статусу класного керівника в закладах загальної середньої освіти:

- класний вихователь (звільнений класний керівник);
- класний керівник;
- куратор.

Класний вихователь працює на вчительській ставці. Його робочий день ненормований. Введення посади класного вихователя доцільне в тих класах, де більшість учнів потребує особливої індивідуальної педагогічної підтримки. Він займається суто виховною, дослідницькою роботою і має змогу більш глибоко вивчити, аналізувати вікові та індивідуальні особливості учнів у педагогічному процесі, спільно з вихованцями організовувати позакласну роботу, більше уваги приділяти роботі з батьками тощо.

Більш розповсюдженою є посада класного керівника, яка матеріально підкріплюється доплатою до основної вчительської ставки. Згідно з Законом України "Про загальну середню освіту" доплата становить 20-25% від тарифної ставки.

У старших класах можливе кураторство, особливо в тих випадках, коли учні готові взяти на себе організаторські функції педагога.

Варіативна позиція керівника і в дитячому колективі. Вона визначається насамперед видом сумісної діяльності: в навчальній роботі класний керівник як вчитель являється організатором і керівником діяльності дітей; в позакласній – педагогу важливо зайняти позицію старшого товариша, рядового учасника.

Роль педагога змінюється в залежності від віку, досвіду колективної, самоврядувальної діяльності дітей від безпосереднього організатора до консультанта і радника.

Відрізняється діяльність класного керівника в сільській школі. Особливості побутових умов життя, стосунків у сім'ях забезпечує можливість індивідуального підходу до кожної дитини і сім'ї. Виховна діяльність класних керівників у сільській школі повинна бути спрямована на підвищення культурного рівня дітей,

підготовку їх до життя в умовах ринкових відносин, на подолання дефіциту спілкування сільських школярів, виховання господаря своєї землі.

1.4. Професіограма класного керівника

Сьогодні багато говориться про недоліки сучасного шкільного виховання. Виною цього є не тільки соціальні умови, батьки які часто ігнорують виконання виховної функції, але й вихователі. Низькій рівень професіоналізму став причиною виникнення авторитарної педагогіки, відчуження вихованців від своїх вихователів. Змінити педагогічні взаємовідносини можливо на основі ідей демократизації і гуманізації школи. Педагогічна позиція повинна бути делікатною, непомітною. Треба бути для дитини другом і порадиником.

К. Д. Ушинський говорив, що особистість може формуватися лише особистістю. Від того, яким був перший вчитель-вихователь залежить успішність школяра в майбутньому. Як правило, авторитет вчителя є найбільшим у початкових класах. Про це свідчить опитування, яке було проведено серед учнів початкових класів м. Хмельницького. Учням було запропоновано розташувати суб'єкти виховного впливу (вчитель, друг, подруга, батьки, однокласники, герої книг, кіно, тренер, друзі по секції) в порядку зменшення ролі їх авторитету.

Більша половина опитуваних розташувала суб'єкти виховного впливу таким чином:

1. Вчитель.
2. Батьки.
3. Друг, подруга.
4. Герої книг, кіно.
5. Однокласники.
6. Тренер, друзі по секції.

Ці результати свідчать про те, що період молодшого шкільного віку є сенситивним для сприйняття виховного впливу вчителя-вихователя. Тому вихователю учнів початкових класів набагато легше здійснювати виховний процес, але від того, якими якостями він володіє, наскільки підготовлений до виховної роботи, залежить ефективність його роботи. Щоб бути професіоналом у виховній роботі, класний керівник повинен володіти системою якостей, знань, умінь та навичок організації виховної роботи, що становить професіограму класного керівника. Професіограма – система вимог, що ставить професія до людини. Професіограма класного керівника – це ідеальна модель діяльності класного керівника, яка визначає вимоги до особистих якостей, знань та умінь, які необхідні для виконання функцій класного керівника.

Якості особистості:

- любов до дітей;
- любов до професії;
- громадська морально-етична зрілість;
- патріотизм;

- гуманізм;
- вимогливість до себе та учнів;
- тактовність;
- толерантність;
- високий рівень культури;
- творчість;
- цілеспрямованість;
- самокритичність;
- комунікативність;
- оптимізм;
- спостережливість;
- ерудованість;
- діловитість.

Знання:

- державні документи стосовно виховання дітей;
- основи української етнопедагогіки;
- передовий педагогічний досвід у сфері виховної роботи;
- психологія молодшого школяра;
- особливості педагогічної діагностики;
- принципи виховання, форми та методи організації виховного впливу на дітей молодшого шкільного віку;
- специфіка роботи класного керівника початкової школи;
- основи планування діяльності класного керівника;
- методика створення і виховання учнівського колективу та керівництва ним;
- взаємодія класного керівника з дитячими громадськими формуваннями;
- специфіка роботи з важковиховуваними і обдарованими учнями;
- методика взаємодії класного керівника з батьками;
- особливості виховної роботи в зарубіжній школі.

Вміння та навички:

Гностичні – вміння аналізувати психолого-педагогічну літературу, у тому числі і різні виховні системи, рівень розвитку і вихованості учнів; аналізувати умови, в яких здійснюється процес виховання, і завдання, що стоять перед педагогами; аналізувати й оцінювати власну виховну діяльність.

Проектувальні – вміння прогнозувати, передбачати розвиток особистості кожного вихованця і групи в цілому; моделювати цілі, завдання, зміст, засоби виховного процесу відповідно до вікових та індивідуальних особливостей учнів; прогнозувати власну систему педагогічної діяльності.

Конструктивні – вміння планувати спільно з учнями виховну роботу; відбирати її доцільні форми та методи; передбачати труднощі у виховному процесі, конструювати новітні засоби та прийоми виховної взаємодії з вихованцями.

Комунікативні –уміння будувати доцільні стосунки з учнями, батьками, колегами; створювати сприятливе виховне середовище для розвитку інтересів, здібностей, нахилів учнів; регулювати міжособистісні стосунки в класі, групі; уміло орієнтуватися у педагогічних ситуаціях, знаходити гуманні способи їх розв’язання; керувати власними емоціями, поведінкою.

Організаторські –уміння стимулювати розвиток колективу учнів і кожного з вихованців, їх активність, ініціативу; спільно з учнями організувати їх щоденну життєдіяльність, наповнюючи її цікавими творчими справами; сприяти накопиченню в учнів соціального досвіду, позитивних рис, організувати свою діяльність і час у процесі виховної роботи з учнями.

Прикладні – уміння малювати, співати, грати на музичних інструментах, виразно читати, танцювати, організувати масові заходи, екскурсії, походи, користуватися технічними засобами.

1.5. Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти

Мета виховної роботи класного керівника суспільно зумовлена і визначається державними документами, знання яких забезпечує цілеспрямовану діяльність класного керівника. Важливим документом, що регламентує діяльність класного керівника є Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти (2000р.). Розглянемо його.

1. Загальні положення.

1.1.Класний керівник здійснює свою діяльність відповідно до основних завдань загальної середньої освіти, спрямованих на:

- виховання громадянина України;
- формування особистості учня (вихованця), його наукового світогляду, розвитку його здібностей і обдаровань;
- виконання вимог Державного стандарту загальної середньої освіти, підготовку учнів (вихованців) до подальшої освіти і трудової діяльності;
- виховання в учнів (вихованців) поваги до Конституції України, державних символів України, почуття власної гідності, свідомого ставлення до обов’язків, прав і свобод людини і громадянина, відповідальності перед законом за свої дії;
- реалізацію права учнів (вихованців) на вільне формування політичних і світоглядних переконань;
- виховання шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу та інших народів і націй;
- виховання свідомого ставлення до свого здоров’я та здоров’я інших громадян як найвищої соціальної цінності, формування засад здорового способу життя, збереження і зміцнення фізичного та психічного здоров’я учнів (вихованців).

2. Організація діяльності класного керівника

2.1. Обов'язки класного керівника покладаються на педагогічного працівника загальноосвітнього, професійно-технічного навчального закладу, який має педагогічну освіту, здійснює педагогічну діяльність, фізичний та психічний стан здоров'я якого дозволяє виконувати ці обов'язки.

2.3. На класного керівника покладається керівництво одним класом, навчальною групою.

У початкових класах класне керівництво здійснює вчитель початкових класів.

2.4. Класний керівник як організатор класного колективу:

- сприяє забезпеченню умов для засвоєння учнями (вихованцями) рівня та обсягу освіти, а також розвитку їх здібностей;

- створює умови для організації змістовного дозвілля, профілактики бездоглядності, правопорушень, планує та проводить відповідні заходи;

- сприяє підготовці учнів (вихованців) до самостійного життя в дусі взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами;

- проводить виховну роботу з урахуванням вікових та індивідуально-психологічних особливостей учнів (вихованців), їх нахилів, інтересів, задатків, готовності до певних видів діяльності, а також рівня сформованості учнівського колективу.

2.5. Класний керівник має право на:

- внесення пропозицій на розгляд адміністрації навчального закладу та педагогічної ради про моральне та матеріальне заохочення учнів (вихованців);

- внесення пропозицій на розгляд батьківських зборів класу (групи) щодо матеріального забезпечення організації та проведення позаурочних заходів у порядку, визначеному законодавством;

- відвідування учнів (вихованців) за місцем їх проживання (за згодою батьків, опікунів, піклувальників), вивчення умов їх побуту та виховання;

- вибір форми підвищення педагогічної кваліфікації з проблем виховання;

- вияв соціально-педагогічної ініціативи, вибір форм, методів, засобів роботи з учнями (вихованцями);

- захист професійної честі, гідності відповідно до чинного законодавства;

- матеріальне заохочення та досягнення вагомих результатів у виконанні покладених на нього завдань.

2.6. Класний керівник зобов'язаний:

- вибирати адекватні засоби реалізації завдань навчання, виховання і розвитку учнів (вихованців);

- здійснювати педагогічний контроль за дотриманням учнями (вихованцями) статуту і Правил внутрішнього трудового розпорядку навчального закладу, інших документів, що регламентують організацію навчально-виховного процесу;

- інформувати про стан виховного процесу в класі та рівень успішності учнів (вихованців) педагогічну раду, адміністрацію навчального закладу, батьків;

- дотримуватись педагогічної етики, поважати гідність учня (вихованця), захищати його від будь-яких форм фізичного, психічного насильства; своєю діяльністю стверджувати повагу до принципів загальнолюдської моралі;
- пропагувати здоровий спосіб життя;
- постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну культуру;
- вести документацію, пов'язану з виконанням повноважень класного керівника (класні журнали, особові справи, плани роботи тощо).

2.7. Класний керівник складає план роботи з класним колективом у формі, визначеній адміністрацією навчального закладу.

2.8. Класний керівник підзвітний у своїй роботі директору навчального закладу, а у вирішенні питань організації навчально-виховного процесу безпосередньо підпорядкований заступнику директора з навчально-виховної роботи.

Практичні завдання

1. Вивчити рекомендовану літературу згідно з планом.
2. Проаналізувати професіограму класного керівника і оцінити за п'ятибальною системою власний рівень сформованості педагогічних знань, вмінь та навичок.
3. Вивчити вищеназвані державні документи та визначити (письмово) завдання виховної роботи класного керівника.

Питання для самоперевірки

1. Які особливості діяльності класного керівника початкової школи?
2. Розкрийте суть варіантів посадового статусу класного керівника.
3. В чому полягає специфіка професіограми класного керівника?
4. Чому класному керівникові необхідно знати основні положення державних документів щодо мети, завдань і змісту виховної роботи?

Зарубіжний досвід

В американській школі відсутній чіткий розподіл по класах і тому немає традиційної для нас посади класного керівника. Функції класного керівника там виконує "гайденс". Таку назву має психолого-педагогічна служба, що обов'язково входить до структури освіти США. "Гайденс" - це допомога у важких для людини ситуаціях, коли вона вирішує дилему, приймає рішення, адаптується до нових умов чи незвичайних обставин. "Гайденс" - це допомога особистості в пізнанні себе та навколишнього світу, у свідомому застосуванні своїх знань для успішного навчання, вибору професії, розвитку особистості. Це допомога під час вибору життєвого шляху.

Як у кожному шкільному окрузі, так і в окремих школах розробляють власні програми "гайденс"; загалом їхнє завдання сформульовано як сприяння найбільш повному розвитку потенційних можливостей кожного школяра. У школах створюють спеціальні комітети, куди входять директор і заступник, головний

фахівець служби – "каунслер" (цей термін приблизно перекладається як "радник-консультант") і кілька досвідчених, авторитетних для дітей педагогів. Завдання такого комітету – вивчати проблеми школярів. Що їх хвилює, що найбільше цікавить? У розв'язанні яких питань потрібна допомога дорослих? Потім розробляють програму діяльності служби з урахуванням запитань, важливих для різних вікових груп дітей.

У сферу діяльності служби залучено велику кількість осіб. На початку нового шкільного року координатор служби (головний каунслер або адміністратор із "гайденс") ознайомлює всіх співробітників школи із завданнями програми. Конкретні обов'язки розподіляються відповідно до функцій учасників. Провідний принцип програми - особиста відповідальність. Кожен співробітник школи (не лише вчитель) повинен чітко уявляти мету програми, свої функції в ній та брати активну участь у спільній роботі. Усіх застерігають, що дублювання не допускається; кожен виконує свої обов'язки і не втручається у справи колег. У разі потреби можлива добровільна й кваліфікована консультація один одного.

До команди "гайденс", крім каунслера, входять соціальний працівник, психолог, співробітник, що відповідає за відвідування учнів школи, вчителі-консультанти, вчителі "домашньої команди", аташе зі зв'язків з органами юстиції, лікар, медсестри, керівники гуртків і клубів, асистенти-секретарі.

Основними обов'язками учителів-консультантів є проведення індивідуальних бесід з учнями за заздалегідь складеним планом, отримання й фіксація фактичної інформації; підбирання літератури для школярів за вибраними темами; встановлення неформальних контактів з сором'язливими чи, навпаки, агресивно налаштованими дітьми. Асистенти проводять тестування, збирають інформацію щодо професій, готують й застосовують технічні засоби, встановлюють ділові контакти в громаді. Тобто ці помічники каунслерів приносять велику користь, звільняючи фахівців від канцелярської рутини, проведення стандартизованих вимірювань. Практика доводить: незважаючи на те, що особи – "напівфахівці" не такі освічені та ерудовані, як каунслери, їхні контакти з дітьми часто дуже міцні й корисні.

Велика роль відводиться у програмі "гайденс" учителям-предметникам. Учитель щодня зустрічається й спілкується з учнями, бачить їх у найрізноманітніших ситуаціях. Працюючи з класом, він протягом кількох років збирає матеріали для каунслера - малюнки, твори, анкети.

Працівник, який відповідає за відвідування учнями школи, щоденно відмічає відсутніх і визначає причини пропусків занять. Вони різноманітні: хвороба, перевантаження домашніми справами, конфлікт із учителями, недостатній контроль з боку батьків тощо. Завдання цього працівника - не лише констатувати, що дитина не прийшла на заняття з якоїсь причини, а й спробувати усунути саму причину - наприклад, провести бесіду з учнем, з його батьками, влаштувати збори у класі, відправити учня до каунслера.

Шкільний соціальний працівник звичайно працює за сумісництвом у кількох закладах. На відміну від каунслера він займається лише з тією невеликою групою учнів, які потребують спеціальної допомоги. Особливістю таких учнів є так звана неординарна поведінка: їх помітили під час вживання алкоголю, наркотиків, здійснення правопорушень. Симптоми такої поведінки допомагає виявити вчитель, який і направляє учня до каунслера. За вказівкою останнього соціальний

співробітник проводить обстеження родини, збирає детальні дані про поведінку учня у школі та поза нею. Спираючись на зібрані дані та висновок соціального працівника, ведеться подальша робота; трапляються випадки, коли підлітка направляють у виправний заклад.

Інколи психолог також працює за сумісництвом у кількох школах. В американській педагогіці побутує термін "виняткові діти"; до цієї категорії зараховують тих, хто має відхилення від норми в інтелектуальному чи емоційному розвитку (як у прискореному, так і в уповільненому). Коли комплектуються спеціальні класи або для обдарованих, або для невестигаючих дітей, питання про зарахування до такого класу вирішується тільки після проведення психологом "серійного" тестування (проведення декількох тестів за спеціальною програмою). Крім того, шкільні психологи займаються індивідуальною та груповою психотерапією, консультують вчителів, батьків, каунслерів з питань психічного розвитку дітей. На практиці під час роботи зі школярами виникають настільки серйозні емоційні проблеми, що ні каунслер, ні психолог допомогти не в змозі. У подібних випадках дитину направляють до психіатра або спеціальної клініки неврозів.

Серед помічників каунслера - вчитель "домашньої кімнати" (словосполучення для нас незвичне). "Домашня кімната" - клас, що закріплено за групою учнів; тут вони збираються разом щодня. Це може бути і 10-хвилинна зустріч, і 2-годинна. Під час таких зустрічей (які навмисно планують учитель і каунслер) оголошують інформацію, організують консультації, дискусії, бесіди. Можна порівняти ці збори з класними годинами в нашій школі; але, на відміну від визначеного часового регламенту класних годин, система тут гнучкіша. Якщо проаналізувати тематику занять, то можна побачити, що вона охоплює всі аспекти того, що ми звикли називати "виховною роботою", до того ж заборонених тем не існує.

Є в "команді" і така фігура, як аташе з контактів з органами правосуддя. Це посередник між органами юстиції, сім'єю та школою. Чим же конкретно займається цей працівник? Збирає про неповнолітніх порушників дані (сім'я, середовище, поведінка вдома, у школі, громадських місцях), які подаються до винесення вироку в судові інстанції для вивчення. Характеристика, складена каунслером і аташе, може мати вирішальне значення під час визначення подальшої долі юного правопорушника.

До сфери "гайденс" має відношення будь-яка діяльність, що сприяє розвитку дитини. Тому до неї зараховують і медичний персонал, що контролює стан здоров'я дітей, і шкільного бібліотекара, який допомагає формувати пізнавальні інтереси учнів, і обслуговуючий персонал школи за умови, якщо всі вони доброзичливі до дітей і позитивно на них впливають.

Усіх названих працівників об'єднує і певним чином скеровує головний (або старший) каунслер.

Семінарське заняття № 1

Тема: Роль класного керівника початкової школи за нових соціо-культурних умов.

Мета: усвідомити роль класного керівника початкової школи на сучасному етапі, ознайомитись із зарубіжним досвідом класного керівництва; розвивати пізнавальні інтереси до роботи класного керівника, гностичні та комунікативні уміння.

План

1. Письмова перевірка основних понять з теми.
2. Усне обговорення теоретичних питань:
  - Які особливості діяльності класного керівника на сучасному етапі (мета, основні завдання, підходи до виховання, напрями).
  - Функції класного керівника.
  - Професіограма класного керівника.
  - Права і обов'язки класного керівника згідно з Положенням про класного керівника навчального закладу.
  - Завдання класного керівника відповідно до державних документів.
3. Зарубіжний досвід класного керівництва (за бажанням студента).

Практичне заняття №1

Тема: Роль класного керівника початкової школи за нових соціо-культурних умов.

Мета: усвідомити роль класного керівника початкової школи на сучасному етапі, формувати уміння аналізувати педагогічні задачі, розвивати комунікативні і творчі здібності.

План

1. Аналіз рівня власної підготовки до виховної роботи відповідно до професіограми класного керівника.
2. Розв'язування педагогічних задач з проблеми виховної роботи класного керівника.
3. Підготовка есе на тему: "Яким має бути класний керівник сучасної початкової школи?"

Задача 1. Класна година у 4"А" називалася "Завтра ми йдемо у театр". На дошці висів величезний план залу для глядачів з чіткими написами: бельетаж, амфітеатр, партер, на стінах – афіші дитячих спектаклів, прості і мудрі висловлювання "великих" про театр. Коротка і зрозуміла розповідь про театральні жанри і міські театри передувала смішним сценкам "Як не треба себе поводити" і КВВу на театральну тематику.

Було весело й цікаво. Ганна Павлівна, завзята театралка, вела класну годину зі знанням справи і добрим гумором. В ігровій дохідливій формі знайомила дітей з тими азами, які справді необхідні маленьким глядачам. Відчувалося, що і Ганні Павлівні, і дітям ця година принесе не тільки користь, а й задоволення.

А потім усе було, як у поганому анекдоті. Не встигли четверокласники вийти, як у кабінет повалив дев'ятий клас. У дверях – пробка. Малеча, яка щойно

статечно сиділа "у театрі", як мурашня, обліпила старших. Гамір, метушня... І раптом різкий оклик:

– Куди лізете? Здоровилами повирастали – значить, усе можна? Четвертий клас, а ну тихо, Чернишов, я до тебе звертаюсь.

Ганна Павлівна з перекошеним від гніву обличчям наводила порядок. На вчительський стіл сипалися щоденники.

Проаналізуйте дану педагогічну задачу. Визначте педагогічну ефективність впливів класного керівника на учнів. Розкрийте шляхи підвищення рівня виховної роботи класного керівника.

Задача 2. У клас, де зібралися найвідчайдушні учні, прийшов новий класний керівник. Він зібрав у класі перших бешкетників, зачинив двері і таємниче мовив:

– Хлопці, все, що тут відбуватиметься, - таємниця. Хто з вас вміє грати на чемодані?

Хлопці вирячили очі.

– Давайте здивуємо всіх: створимо свій шумовий оркестр і виступимо на новорічному вечорі. І будемо грати на каstrулях, дерев'яних ложках. Перше заняття завтра після уроків. Але тільки нікому ні слова. Домовились?

Шумовий оркестр став початком повороту в усьому житті класу. На його концерти, так не схожі ні на що інше, учні сунули юрбою. Новий класний керівник став кумиром учнів. Він відкрив ляльковий театр, ходив з дітьми в походи, організовував свята, конкурси тощо.

У чому секрет успішної роботи педагога? Назвіть методи стимулювання активності учнів.

Список літератури

1. Даниленко М.В., Даниленко Л.І. Педагогічні задачі. Київ: Вища школа, 1991. С. 110-143.
2. Дубасенюк О.А. Практикум з педагогіки: навч. посіб. 3-тє вид., доп. і перероб. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 485 с.
3. Єремєєва В.М. Технологія вивчення теорії та методики виховання: методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 114 с.
4. Кацинська Л.Л. Довідник класного керівника. Рівне: ІПКПК, 1999. С. 32-38.
5. Матвієнко О.В. Виховання школярів: педагогічні задачі та завдання. Київ: ПЦ "Фоліант", 2005. 200 с.
6. Фіцула М.М. Педагогіка. Київ: Академія, 2000. С. 398-401.

ТЕМА 2. РОБОТА КЛАСНОГО КЕРІВНИКА ПО ВИВЧЕННЮ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

ПЛАН

- 2.1. Психологічні закономірності розвитку молодшого школяра.
- 2.2. Програма вивчення особистості учня.
- 2.3. Методи вивчення молодшого школяра.
- 2.4. Рекомендації щодо ведення щоденника спостережень.
- 2.5. Взаємодія класного керівника, соціального педагога та шкільного психолога.

Основні поняття: програма вивчення особистості школяра, методи вивчення школяра.

Самостійна робота:

Визначити 10 закономірностей розвитку молодшого школяра.

2.1. Психологічні закономірності розвитку молодшого школяра

Жан Жак Руссо вперше висловив думку, що дитина – не маленький дорослий, вона інакше сприймає, відчуває, мислить, ніж доросла людина. І лише пізніше, коли виділилась в окрему галузь дитяча психологія, вчені різних країн численними експериментами довели, що всі психічні процеси у дитячому віці мають свої особливості.

Тонкий знавець дитячої психології В. О. Сухомлинський відзначав: "Діти живуть своїми уявленнями про добро і зло, про честь і безчестя, про людську гідність, у них свої критерії краси, у них навіть своє вимірювання часу, в роки дитинства день здається роком, а рік вічністю". Тому робота класного керівника початкової школи значно полегшується, якщо у нього є обізнаність із віковими особливостями дітей. Молодші школярі – це діти 6-11 років. Головною особливістю особистості в молодшому шкільному віці виявляється зміна її соціальної позиції: дитина розпочинає систематичне учіння, стає членом шкільного і класного колективів. Зазнають змін стосунки з дорослими, головним авторитетом серед них стає вчитель. Завдання дорослих стосовно молодшого школяра в цей період полягає в тому, щоб сформувати у нього позицію учня, підвести його до розуміння нових обов'язків.

Діти молодшого шкільного віку, особливо першо- і другокласники, орієнтуються на норми поведінки і цінності вчителя більше, ніж на думки ровесників. Отже, вимагаючи необхідної поведінки від дитини, самим педагогам належить постійно строго і прискіпливо стежити за своєю поведінкою, бути зразком для дитини.

Учні 1-2 класів не можуть стримувати свої почуття, контролювати їх зовнішній прояв, до того ж вони відзначаються емоційною нестійкістю, частою зміною настрою, схильністю до афективних станів, короткочасними бурхливими проявами радості, горя, гніву, страху. При неправильному сімейному вихованні у них можуть проявлятися і негативні риси характеру, примхи, вередування,

впертість, наслідування поганих звичок. Класоведам слід пам'ятати, що молодший шкільний вік має великі можливості для формування позитивних якостей характеру. Спостереження практиків і наукові дані свідчать, що вже у 3-4 класах у дітей проявляються більш адекватна самооцінка, працелюбність, старанність, дисциплінованість, акуратність, вольова регуляція своєї поведінки.

У молодшого школяра значно розширюється коло спілкування: у нього є товариші по класу, по спільній діяльності, по позашкільних справах. Однак втрата товариша не стає предметом глибоких переживань – як правило, швидко знаходиться новий товариш.

Молодші школярі легше усвідомлюють вчинки інших людей і їх мотиви, ніж свої власні. Тому вичленення мотиву вчинку, роз'яснення дитині його сутності й правильності в різних типових ситуаціях є спеціальним завданням дорослих. Навчаючись бачити добре у вчинках інших, дитина потроху навчиться розуміти й усвідомлювати мотив, яким інший чи вона керувались при звершенні хорошої справи.

Молодшому школяреві властива невідповідність між знаннями моральних норм і поведінкою. Ця схильність постає тут як вікова особливість дитини, яка ще тільки вчиться орієнтуватись у розмаїтті життєвих ситуацій, вчиться співвідносити наявні в неї уявлення з життям, з реальними вчинками, з конкретною поведінкою.

При обговоренні життєвих ситуацій важливо так будувати розмову з молодшими школярами, щоб про добрі вчинки говорила не сама дитина, яка здійснила цей вчинок, а інші. Якщо про свої соціально значущі вчинки судить дитина, та ще й при цьому дорослий заохочує її, то мотив самоцінності моральної норми може трансформуватись у бажання отримати похвалу тощо.

Молодшому школяреві імponує, що з ним як з дорослим говорять про найсерйозніші речі – не лише про оцінки та ігри, але й про те, що хвилює дорослих, про події в країні й світі, про взаємини дорослих. Однак про серйозне з дітьми слід говорити просто, прагнучі звертатись до їх власного життєвого досвіду, до прочитаних ними книжок, до побаченого ними по телевізору, впливаючи при цьому не лише на свідомість малюка, а й на його почуття.

Усвідомлення дітьми молодшого шкільного віку нової своєї позиції – як школяра викликає перебудову їхніх ставлень до всіх сторін повсякденного життя. Водночас вступ дитини до школи ставить її в нове положення щодо рідних, оточення і змінює їхнє ставлення до неї. Зміна сприйняття її оточенням поступово відбивається і на сприйнятті нею самої себе.

Особистісний розвиток молодшого школяра буде успішним за відсутності психологічних травм. Такі травми можуть бути викликані переляком, переживанням образи, несправедливості, насмішками і недоброзичливістю ровесників. Все це викликає у дітей стан підвищеної тривожності й відбивається на їхній поведінці.

Умовою успішного формування цінних якостей особистості молодшого школяра є позитивний психологічний клімат у сім'ї і в колективі.

Молодший шкільний вік – це час, коли контакти дорослих з дитиною загалом досить легкі. Необхідне лише розуміння дитини, її проблем, хвилювань, переживань. Про них вона сама готова розповісти дорослому (якщо її слухають,

звичайно). У цьому – запорука плідності впливу дорослого на хід загального розвитку молодшого школяра.

Потреби й можливості дитини перебувають у постійній суперечності; у розв'язанні цієї суперечності – рушійна сила психологічного розвитку дитини. Лише небагато молодших школярів свідомо і навмисно порушують дисципліну. Здебільшого поведінка дітей може бути визначена формулою: хоче, але не може і не вміє.

Конфліктні ситуації у вихованні породжуються й об'єктивними причинами, і суб'єктивними. Перші слід прагнути зрозуміти і здолати. Другі – побачити передусім у самих собі, а побачивши, знайти сили позбавитися власних невірних установок, вузькості поглядів, негативних рис характеру.

Розуміння значущості, важливості справи може спонукати молодшого школяра до значних зусиль (наприклад, досить тривалий час виконувати нецікаву роботу).

Молодші школярі хочуть зробити більше, ніж вони можуть: у момент прийняття рішення вони не враховують ані своїх можливостей виконати взяті на себе обов'язки, ані тих труднощів, які можуть виникнути в процесі.

До того часу, доки сам школяр не захоче звільнитися від тієї чи іншої особливості поведінки чи якості особистості, майже неможливо домогтися його перевиховання у цьому відношенні. Тому слід віднайти засоби переконання дитини у неправильності його дій і в перспективності для неї і навколишніх іншого способу поведінки.

Педагогічно дуже шкідливо залишати без реакції вихователя будь-яку невиконану справу, оскільки в результаті у дітей формується безвідповідальне ставлення до своїх обов'язків. Школярі звикають до того, що можна прийняти намір, а потім нічого не робити. Така практика легко приводить до того, що прийняті рішення й наміри, поставлені цілі не спонукають діяти.

Оцінка, яка відсунута в часі, не має того виховного ефекту, який має оцінка, що дається відразу. Тож слід максимально наближувати оцінку виконаної школярем роботи до моменту її виконання чи до того часу, коли вона мусить бути зроблена.

Якщо у дитини є два конкуруючі мотиви, які на даний момент перебувають у потенційному стані, то перемагає той мотив, який раніше актуалізувався.

Наприклад, у школяра в даний час перебувають у потенційному стані два конкуруючих мотиви – піти грати у футбол (а це означає гра до вечора і, отже, уроки залишаться непідготовленими) чи сісти за підготовку уроків (що виключає футбол). Якщо цьому учневі зразу після школи діти запропонують піти грати в футбол, то ймовірно, що він прийме пропозицію і зразу ж забуде про необхідність готувати уроки. Тепер ні нагадування батьків, ні власні розмірковування не допоможуть, і уроки або не будуть підготовленими, або будуть виконані абияк. Однак з цим же школярем можливий і інший варіант. Своєчасне нагадування батьків чи вихователя викличе мотив спочатку сісти за уроки і підготувати їх добре. Мотив доброякісно приготувати уроки протидіятиме мотиву грати у футбол, і тепер пропозиція товаришів зустріне заперечення.

Спонукальну силу мотиву вихованця можна і створити, і зруйнувати за допомогою його інтелекту. Логічно розмірковуючи, вибудовуючи несуперечливу сітку суджень з приводу змісту мотиву, який потрібно ліквідувати чи закріпити у

внутрішньому світі, суб'єкт досягає поставленої мети. Це є одним із продуктивних психолого-педагогічних засобів морального виховання (формування позитивної мотивації) і перевиховання (подолання негативної мотивації) особистості.

2.2. Програма вивчення особистості учня

К. Д. Ушинський зазначав: "Якщо педагогіка хоче виховати людину в усіх відношеннях, то вона повинна спочатку вивчити її в усіх відношеннях". Це висловлювання К. Д. Ушинського має стати правилом для кожного класного керівника. Педагог – це практичний психолог. Щоб успішно працювати, він постійно вивчає вихованців.

Вивчення вихованців вимагає знань психологічних особливостей особистості школяра, а також і володіння принципами та методами педагогічного дослідження. Класний керівник вивчає своїх вихованців з практичною метою: краще знати, щоб краще виховувати.

Для отримання об'єктивних даних про інтелект, характер, здоров'я та інші особливості школяра, класний керівник виконує наступні основні вимоги: вивчає школяра в звичайній обстановці; постійно враховує індивідуальні і вікові зміни; вивчає школяра в цілому, в усіх його проявах; вивчаючи, виховує – виховує, вивчаючи.

А що необхідно вивчити? Який має бути зміст роботи по вивченню учнів? Тобто, що становить програму вивчення особистості школяра? Розглянемо орієнтовну програму вивчення особистості учня, яка включає в себе:

1. Особливість школяра.
2. Учень у сім'ї.
3. Учень у класі.
4. Навчальна діяльність школяра.
5. Учень у суспільно корисній діяльності.
6. Учень поза школою.
7. Взаємовідносини учня і вчителів.
8. Підсумок.

Особливість школяра.

Динаміка потреб, мотивів, інтересів протягом усіх років у школі. Переважаюча спрямованість особистості, її прояв у різних видах діяльності. Ким бажає бути в колективі: ведучим чи "веденим".

Переважаючі моральні цінності учня: ставлення до норм і правил поведінки в колективі, до однолітків, дорослих, вчителів. Співвідношення цілей учня з цілями колективу.

Життєві цілі і плани учня, їх соціальна значимість. Бажання і готовність брати участь у корисній справі, бути відповідальним за їх виконання. Емоції та почуття в різних ситуаціях. Вольові особливості та їх прояв у колективі.

Схильність учня до самовиховання. Розвиток пізнавальних здібностей (пам'ять, мислення, сприймання).

Учень у сім'ї.

Коротка характеристика сім'ї як колективу (структура, розподіл ролей, обов'язків, взаємовідносини, традиції, участь у вихованні дітей дідусів та бабусь, культурний рівень сім'ї, погляди батьків на виховання, ставлення до школи).
Методи виховання у сім'ї. Недоліки виховання.

Взаємовідносини учня з членами сім'ї. Участь у житті сім'ї. Наявність чи відсутність обов'язків і відповідальності за доручену справу.

Поведінка учня вдома. Позиція в сім'ї (незалежність, слухняність і т.д.).
Допомога і контроль дорослих при виконанні домашніх завдань, вимог школи.

Учень у класі.

Позиція учня в ділових і особистих взаємовідносинах у класі за всі роки навчання. Тенденція до висхідної чи низхідної зміни статусу. Сприймання і оцінка учнем своїх товаришів, оцінка власних якостей та позицій у колективі.
Ставлення до громадської думки класу. Авторитетність суджень і поведінки учня для інших школярів.

Учень у складі угруповань класу. Позитивні та негативні якості учня, що склались під впливом класного колективу.

Рівень активності та ініціативності в учнівському самоуправлінні.

Навчальна діяльність школяра.

Ставлення школяра до навчання, до різних навчальних предметів.
Навчально-пізнавальні інтереси. Мотиви навчання. Характеристика успішності учня в цілому та з окремих предметів. Шляхи здобування нових знань. Поведінка учня на уроках різних вчителів протягом усіх років перебування в школі. Участь у колективній пізнавальній діяльності, відповідальність, творча ініціатива, готовність прийти на допомогу товаришу, усвідомлення цінності знань однієї людини для потреб колективу та інше. Учень у ролі консультанта. Рівень сформованості у нього вмінь організувати спільну навчальну роботу товаришів.
Особливості розвитку у навчальній діяльності особистості невстигаючих школярів та учнів, "непопулярних" у колективі.

Учень у суспільно корисній діяльності.

Переважаючі види діяльності і форми занять учня, їх вікова динаміка, розвиток інтересів, нахилів, професійних намірів, спеціальних вмінь та навичок, формування мотивів суспільно корисної діяльності.

Поведінка учня на заняттях гуртка, секції, студії. Особливості спілкування з однолітками і дорослими в період виконання справ. Вміння знайти своє місце в колективній справі. Готовність взяти на себе функції організатора. Вміння розділити успіх або взяти частину вини за невдачу у суспільній діяльності.
Самооцінка своєї участі у справі.

Учень поза школою.

Позашкільні заклади, які відвідує учень. Характер їх впливу на формування особистості школяра. Вільне спілкування за місцем проживання. Характеристика компаній та угруповань з точки зору їх згуртованості і впливу на підлітка. Види діяльності і форми занять у вільний час. Особливості входження учня в групи.

Способи самоутвердження. Зміни у зовнішності, звичках, лексиконі. Лідер групи, характеристика його поведінки, якостей особистості. Вплив дорослих (сусідів, друзів, батьків) на поведінку і особистість учня.

Взаємовідносини учня і вчителів.

Динаміка взаємовідносин учня з вчителями, класним керівником, адміністрацією школи протягом навчання. Висловлювання і форми поведінки у спілкуванні. Сприймання і оцінка учнем педагогів школи.

Сприймання вчителями учня. Протиріччя, конфлікти на основі вибору методів впливу на учня. Помилки, що допустили педагоги відносно учня, їх наслідки. Спільні зусилля класного керівника і шкільного учнівського колективу. Врахування вікових та індивідуальних особливостей, потенційних здібностей, перспектив розвитку особистості школяра.

Підсумок.

Підводячи підсумки класний керівник має чітко для себе визначити сильні (на які треба буде опиратися у процесі виховання) та слабкі (які треба буде ліквідувати у процесі виховання) сторони учня. Він має визначити позитивні якості особистості з погляду на всебічний гармонійний її розвиток; недоліки і складнощі у соціально-психологічному становленні вихованця, їх причини і засоби подолання; рекомендації щодо індивідуального підходу і виховних заходів впливу.

Професор К.К. Платонов рекомендує класному керівникові у процесі вивчення учнів виділити 2 групи якостей особистості:

- 1) Особливості загальних якостей – спрямованість особистості, її моральні якості, характер, темперамент і здібності;
- 2) Особливості окремих психічних процесів – особливості пам'яті, мислення, уваги тощо.

Вивчення спрямованості учня дає відповідь на питання: "Що він хоче?"; вивчення його здібностей – на питання: "Що він може?"; вивчення характеру – на питання: "Хто він є?".

Вивчення учнів - не самоціль. Вона дає можливість класному керівникові прогнозувати розвиток школяра, передбачати і уникати труднощів у його навчанні, створювати для його розвитку найбільш сприятливі умови.

2.3. Методи вивчення молодшого школяра

Вивчення школярів класним керівником проводиться з допомогою різноманітних методів. Методи вивчення школярів – це способи, за допомогою яких вивчаються особливості особистості, її поведінка в різних видах діяльності. До них відносяться: спостереження за діяльністю і поведінкою учнів у процесі навчальних занять і позаурочної роботи, індивідуальні і групові діагностичні бесіди, вивчення результатів діяльності учнів, природний експеримент, рейтинг, метод компетентних оцінок, анкетування тощо. Як же використовувати дані методи в процесі вивчення школярів?

Спостереження за поведінкою і діяльністю учнів.

Сутність цього методу полягає в тому, щоб спостерігаючи за учнями в різноманітних умовах навчальної та позакласної роботи, виявляти особливості їх відношення до виконання шкільних доручень, риси характеру, культуру поведінки тощо. Щоб робити з цих питань узагальнені висновки, необхідно володіти фактами і прикладами, які характеризують стійкі, а не випадкові прояви. Наприклад, коли, спостерігаючи за тим чи іншим учнем, класний керівник помічає, що він на уроках не може стримувати себе і поводить неспокійно, на перервах бігає по коридору, штовхає товаришів тощо, логічно зробити висновок про його недостатню дисциплінованість.

Індивідуальні та групові діагностичні бесіди з учнями та батьками.

З їх допомогою класний керівник має можливість дізнатися як відносяться школярі до навчальних занять, чим цікавляться і наскільки вони зайняті в позаурочний час, які мають труднощі в оволодінні знаннями.

Вивчення результатів діяльності учня.

В школі проводяться різноманітні конкурси, виставки, даються домашні завдання. Школярі проявляють творчі здібності і виконують різноманітні вироби. Деякі з них люблять малювати, інші займаються колекціонуванням тощо. За результатами цієї різноманітної діяльності класний керівник може зробити висновки щодо певних здібностей, нахилів учнів, прогнозувати їх розвиток.

Природний експеримент.

Сутність його у тому, що діти включаються в будь-яку діяльність, а педагог спостерігає за їх поведінкою не в штучно створених ситуаціях, а в процесі звичайної роботи, і таким чином вивчає їх особливості. Наприклад, класу доручено закінчити прибирання майданчика біля школи. Роботи там небагато, і тому класний керівник пропонує взяти в ньому участь бажаним. І раптом виявляється, що ті учні, які гарно навчаються і активні в суспільному житті класу, не виявили бажання виконувати певну працю. Через деякий час ситуація повторилася. Помітивши це, класний керівник робить висновок, що з цими учнями необхідно посилити роботу по вихованню в них працелюбства.

Метод компетентних оцінок рівня вихованості.

Суть цього методу полягає в тому, що оцінку вихованості школярів дають компетентні особи (вчителі, інші класні керівники, адміністрація школи). На основі цієї оцінки класний керівник робить відповідні висновки.

Близьким до методу компетентних оцінок є рейтинг. Це метод діагностики, коли до аналізу складних явищ виховання залучаються різні педагоги. На основі отриманих даних поглиблюються знання класного керівника про учнів, що допомагає краще їх вивчити й осмислити суть своєї педагогічної діяльності.

Анкетування.

Письмове опитування учнів або їх батьків з метою вивчення нахилів дітей, їх інтересів, поглядів тощо. Наприклад, анкета для учнів 1-4 класів.

Що тобі більше всього не подобається в школі?

1. Нецікаві уроки.
2. Неповажливе ставлення з боку вчителів.
3. Неповажливе ставлення з боку однокласників.
4. Відсутність порядку і дисципліни.
5. Відсутність свободи і самостійності в шкільному житті.
6. Відсутність цікавих справ і занять у позаурочний час.
7. Твій варіант.

2.4. Рекомендації щодо ведення щоденника спостережень

Вивчення школярів – процес безперервний. Класний керівник звертає увагу не тільки на особливості поведінки, характеру і різноманітної діяльності своїх вихованців, але й на ті зміни, які відбуваються в їх розвитку. Все це вимагає, щоб він постійно фіксував і накопичував дані про результати вивчення учнів і глибоко аналізував їх.

А. С. Макаренко та В. О. Сухомлинський вважали за необхідне, щоб педагог вів щоденник вивчення учнів, систематично записував важливі факти їх поведінки, бачив тенденції їх розвитку і на цій основі прогнозував і проектував виховну роботу.

Як же вести цей щоденник? Розглянемо рекомендації щодо ведення щоденника спостережень за сучасних умов, які висвітлюються в книзі "Мистецтво життєтворчості особистості" за редакцією В. М. Донія:

1. Щоденник спостережень доцільно завести на кожного учня (скільки в класі дітей, стільки повинно бути зошитів для щоденникових записів).
2. Щоденникові записи доцільно здійснювати протягом усіх років перебування дитини у конкретного вчителя (один зошит на декілька років).
3. Дані спостережень доцільно фіксувати:
  - а) коли педагог запланував і здійснював цілеспрямоване спостереження за певною дитиною;
  - б) якщо з конкретною дитиною трапилось щось незвичне, нетипове, надзвичайне.
4. Протягом одного дня слід спостерігати за поведінкою і діяльністю одного-двох учнів (більше - неефективно). Спостереження здійснюється в різних життєвих ситуаціях (на уроках, на перерві, на прогулянці, під час спілкування з однолітками тощо).
5. Всі сторінки щоденника доцільно наскрізно пронумерувати: це в подальшому полегшить роботу із записами, допоможе в них зорієнтуватись.
6. На першій сторінці щоденника слід подати обов'язкові відомості про дитину - дату народження; характер пологів матері, тяжкі хвороби і травми (якщо вони були); структура сім'ї; якою за рахунком є дана дитина; психологічний клімат в сім'ї; рід занять батьків; їхній культурний і освітній рівень; типологічні та характерологічні особливості дитини; сфера інтересів.
7. Щоденник доцільно поділити на три частини, кожна з яких відводиться для записів певного змісту і спрямування.

1-ша частина: фіксується ставлення дитини до діяльності (яким видам діяльності віддає перевагу: які не дуже вдаються дитині, які зовсім не виходять; провідні мотиви діяльності (суспільної значущості, оцінки, самоствердження, пізнавальні); на що в діяльності орієнтується (на процес або на результат); чи завжди доводить розпочате діло до кінця: як ставиться до труднощів - мобілізується на їх здолання, звертається за допомогою, розгублюється, нервує, кидає роботу незакінченою; як реагує на успіх (неуспіх) своєї діяльності - спокійно, індиферентно, бурхливо; чи здатний без спонукання зовні, без нагадувань перевірити те, що зробив, внести корективи, покращити зроблене, виправити помилки: як оцінює результати праці - своєї та інших (об'єктивно, завищено, занижене тощо).

2-га частина: фіксується ставлення дитини до інших людей (як ставиться до різних дорослих – рідних, учителів, знайомих, чужих: як ставиться до однолітків – друзів, лідерів, байдужих їй дітей, до непопулярних, до неприємних їй; як ставиться до осіб своєї та протилежної статі: дитина частіше буває лідером чи підкоряється; якому виду спілкування віддає перевагу – діловому чи особистісному; якими засобами спілкування користується (частіше – словами, мімікою, жестами; яке коло товаришів – широке, певне, вузьке; як поводить себе у суперечці – відстоює справедливість, наполягає на своєму, ухиляється від суперечки, приймає точку зору більшості тощо):

3-тя частина: фіксується ставлення дитини до самої себе (що знає дитина про себе; якою себе вважає; чи може виділити свої достоїнства і недоліки; чи відчуває себе впевненою; чи розвинене в неї почуття власної гідності, в чому воно виявляється; чи розвинене почуття сорому, чого саме соромиться дитина; чи розвинене почуття провини; чи високим є рівень домагань; як усвідомлює свою статеву роль: чи розвинене почуття совісті: як усвідомлює себе у часі – минулому, теперішньому, майбутньому; як ставиться до своїх прав і обов'язків; наскільки розвинене почуття відповідальності й обов'язку; як ставиться до своєї зовнішності, тілобудови, здібностей, особистісних якостей тощо).

2.5. Взаємодія класного керівника, соціального педагога та шкільного психолога

Класний керівник є сполучною ланкою між учнем, соціальним педагогом і шкільним психологом. Від нього надходить первинний запит і первинна інформація про дитину. Найчастіше він звертається до фахівця тоді, коли власні заходи впливу на вихованця і його родину не приносять бажаного результату.

Взаємодія класного керівника, соціального педагога і шкільного психолога має на меті спільне виявлення причин проблем, що виникають у дитини, проведення соціально-педагогічної та психологічної корекційної роботи для надання допомоги і попередження можливих проблемних ситуацій.

Зупинимось на тому, якою ж інформацією про дитину і клас більшою мірою володіють фахівці.

Соціальні педагоги володіють більшою, ніж класний керівник, інформацією про життя дітей поза школою, що часом є могутнім фактором, що впливає на дитину і пояснює його поведінку і вчинки в школі та вдома. Соціальний педагог

не тільки "видає" інформацію про життєдіяльність дитини поза стінами школи, але може продовжити в мікрорайоні розпочату в школі роботу з конкретним учнем. Він представляє класним керівникам соціальний "портрет" мікрорайону, вивчає його педагогічний потенціал. Соціальний педагог може включити в цей "портрет" і стан сімей у даному мікрорайоні, що дозволить більш ефективно планувати взаємодію з сім'єю в ході виховного процесу в школі.

Найбільш поширені питання, з якими звертаються класні керівники до соціальних педагогів, можна сформулювати наступним чином:

- надання допомоги в соціально-педагогічному обстеженні дитини, оскільки класні керівники не завжди можуть самотійно зібрати і проаналізувати всю необхідну інформацію;

- своєчасна підтримка дітей, що потрапили в екстремальні ситуації (позбавлення батьків їхніх прав, направлення дитини в держустанови для подальшого її навчання і виховання);

- вжиття заходів виховного впливу на дитину у випадку частих пропусків занять у школі;

- взаємодія в ході роботи з сім'єю дитини;

- одержання будь-якої спеціальної інформації або консультації.

Психолог на більш високому професійному рівні володіє методами психолого-педагогічної діагностики. Класний керівник може успішно справитися із завданням вивчення учнів і колективу класу, але більш широкую і повну інформацію про дитину, її адаптацію в класі, взаємини дітей, проблеми класу і, відповідно, надання психологічної допомоги може дати лише психолог.

З якими ж питаннями найчастіше звертаються до психолога класні керівники? Коло цих проблем охоплює практично всі сторони шкільного життя. Це труднощі у засвоєнні програми, складності взаємин учнів з педагогами, однолітками і батьками, у тому числі конфліктного характеру, питання, зв'язані з адаптацією дітей у школі і класі, емоційні й особистісні порушення учнів, що стають причинами шкільних невдач; це також завдання, які стосуються виявлення і розвитку інтересів, нахилів, потенційних здібностей учнів.

Практичні завдання

1. Вивчити рекомендовану літературу згідно з планом.
2. Завести щоденник спостережень і зафіксувати в ньому результати спостережень за одним студентом групи (за вибором).

Питання для самоперевірки

1. Чому класному керівнику початкової школи необхідно вивчати своїх вихованців?
2. Розкрийте суть програми вивчення особистості учня.
3. Охарактеризуйте основні методи вивчення молодшого школяра.
4. Проаналізуйте рекомендації щодо ведення щоденника спостережень. Ваші пропозиції.

Зарубіжний досвід

Важливим методом вивчення особистості дитини в сучасній американській школі є тестометрія. За результатами тестів психологи і каунслери роблять висновки про психофізіологічні і особистісні характеристики дитини, його знання, уміння, інтереси. Каунслери використовують і інші методи вивчення школярів. Так, за завданням каунслера, учні пишуть автобіографії. Чому вони цікавлять каунслера? Тому що це творча робота, яка дає можливість виявити пріоритети дитини. Часто діти отримують завдання вести записи своїх занять на протязі тижня.

Для молодших школярів каунслери разом з вчителями влаштовують лялькові вистави на основі казок або шкільного життя. Спостерігаючи за поведінкою дітей, дорослі вивчають причини дитячих страхів. Це дає матеріал для бесід на тему: "Чого треба і чого не треба боятися?"

Для спостереження каунслер використовує технічні засоби. Відеозаписи поведінки учнів на уроках, на перервах, в спортзалах, під час тестування допомагають скласти об'єктивну картину про учня.

Є і така форма фіксування спостереження педагогів, як "Звіт про випадки". Це опис інциденту, поміченого дорослим. Навичкам ведення таких записів каунслер спеціально навчає вчителів. Наведемо приклад. "Сьогодні вранці Генрі прийшов у клас блідим і просто впав на своє місце. На уроці не брав участі та здавався байдужим до всього. Це зовсім на нього не схоже, він завжди дуже активний".

Семінарське заняття № 2

Тема: Робота класного керівника по вивченню учнів початкових класів.

Мета: усвідомити сутність роботи класного керівника по вивченню учнів початкових класів; ознайомитись із зарубіжним досвідом вивчення молодших школярів; розвивати пізнавальні інтереси до роботи класного керівника, гностичні і діагностичні вміння.

План

1. Письмова перевірка основних понять з теми.
2. Усне обговорення теоретичних питань:
  - Психологічні закономірності розвитку молодшого школяра.
  - Програма вивчення особистості учня.
  - Методи вивчення молодшого школяра.
  - Взаємодія класного керівника, соціального педагога та шкільного психолога.
  - Рекомендації щодо ведення щоденника спостережень.
3. Зарубіжний досвід вивчення особистості молодшого школяра (за бажанням студента).

Практичне заняття №2

Тема: Робота класного керівника по вивченню учнів початкових класів.

Мета: усвідомити сутність роботи класного керівника по вивченню учнів початкових класів, формувати уміння використовувати різноманітні методи психолого-педагогічного дослідження і відповідно оформлювати результати дослідження.

ПЛАН

1. Групова робота. Розробка і захист схеми "Вивчення особистості школяра".

2. Опрацювання анкет для школярів та їх батьків:

"Учень у класі" (для учнів 4 класів)

- 1) Як однокласники сприймають тебе в класі?
  - а) більшість сприймають мене добре;
  - б) ніхто особливо не цікавиться мною;
  - в) мені здається, що більшість однокласників не хоче, щоб я був з ними в одному класі.
- 2) Як ти оцінюєш своїх однокласників?
  - а) наш клас дуже дружний;
  - б) наш клас не дуже дружний, але, якби з нами щось проводили, то всі брали б участь і я також;
  - в) наш клас зовсім не дружний.
- 3) Чи задоволений ти тим, як ставляться твої товариші до тебе?
  - а) повністю задоволений;
  - б) хотів би, щоб більше дітей зі мною дружили, запрошували в гості, ходили зі мною в кіно;
  - в) мене не люблять у класі.
- 4) Твоя позиція в класі, як ти оцінюєш себе?
  - а) я хочу, щоб наш клас був дружним;
  - б) мені байдуже;
  - в) я не хочу, щоб щось проводили, бо не буду брати у цьому участь.
- 5) Продовж речення:
  - а) я не хотів, щоб на уроці...
  - б) я хотів би, щоб таких уроків не було, як...
  - в) найбільше мені подобаються такі уроки, як...

"Ставлення до школи" (для учнів 2-4 класів)

- 1) Що ти вважаєш найважливішим у школі?
- 2) Який день тижня ти любиш?
- 3) Що в школі для тебе найцікавіше? (крім уроків).
- 4) Чим би ти хотів займатись у вільний час?
- 5) Який предмет для тебе найцікавіший?
- 6) Які твої найулюбленіші заняття?
- 7) Що в школі для тебе цікаво?

- 8) Який урок ти не любиш? Чому?
- 9) Яким за успішністю учнем ти хотів би бути?
- 10) З ким би ти хотів сидіти разом? (назви прізвище, ім'я).
- 11) З ким би ти не хотів сидіти разом за партою? (назви прізвище, ім'я).
- 12) Яке громадське доручення хотів би мати?
- 13) До кого б ти звернувся в найскрутнішу хвилину, поділився б своїми таємницями? (друзів, батьків, вчителів).

Анкета для батьків

- 1) Чим цікавиться Ваша дитина?
- 2) В якому віці навчився читати і рахувати?
- 3) Якому заняттю надаєте перевагу вдома? На вулиці?
- 4) Які і як часто дитина ставить Вам запитання?
- 5) На які теми любить фантазувати Ваша дитина?
- 6) Чи можете Ви навести приклад розв'язання Вашою дитиною якихось завдань, проблем?
- 7) Чи звертається Ваша дитина за допомогою при вирішенні завдань? Якщо так, то до кого найчастіше?
- 8) Чи вважаєте Ви, що у Вашої дитини є здібності, у чому вони проявляються?
- 9) В якому віці виявились здібності у Вашої дитини і що Ви робите для їх розвитку?

3. Взаємоперевірка щоденників спостережень студентами групи та обмін думками щодо важливості такої роботи.

Список літератури

1. Бабанський Ю.К. Педагогіка. Москва: Просвещение, 1983. С.484-506.
2. Дубасенюк О.А. Практикум з педагогіки: навч. посіб. 3-тє вид., доп. і перероб. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 485 с.
3. Єремєєва В.М. Технологія вивчення теорії та методики виховання: методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 114 с.
4. Кацинська Л.Л. Виховний процес в сучасній школі. Рівне: ІПКПК, 1997 - С.25-32.
5. Кацинська Л.Л. Технології виховної діяльності класних керівників 5-6 класів (практичний посібник). Рівне: ІПКПК, 2000. С.5-6.
6. Оржеховська В.М., Пилипенко О.І. Класний керівник у сучасній школі. Київ, 1996. С.21-22.
7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. Київ: Радянська школа, 1976. т.3. С.8.

ТЕМА 3. ПЛАНУВАННЯ КЛАСНИМ КЕРІВНИКОМ ВИХОВНОЇ РОБОТИ. ВЕДЕННЯ ДОКУМЕНТАЦІЇ КЛАСУ

ПЛАН

- 3.1. Функції і вимоги до планування.
- 3.2. Види і структура планів.
- 3.3. Організація планування виховної роботи.
- 3.4. Планування виховної роботи в групі продовженого дня.

Основні поняття: план, план роботи класного керівника.

Самостійна робота:

Поради В. О. Сухомлинського щодо планування виховної роботи ("Як планувати виховну роботу". Книга "Сто порад учителям", порада 97).

3.1. Функції і вимоги до планування

Перед тим, як розпочати виховну роботу, класний керівник початкової школи здійснює процес планування. Планування значною мірою визначає результати і ефективність системи виховної роботи. В. О. Сухомлинський вважав планування складовою частиною загальношкільної виховної роботи. "Усе, що відвертає учителя від безпосередньої виховної роботи, - писав він, - всяка писанина для показу – зовсім непотрібна річ. Але планування виховної роботи не належить до такого виду папірців. Це складова частина виховної роботи. Без планування я не уявляю повноцінного виховання... Планування виховної роботи – це насамперед уявлення про ідеал виховання. Вихователь повинен уявляти, що має вийти з доставленої в його майстерню "брили мармуру". Від того, наскільки чітко це уявлення, залежить розуміння суті й необхідності планування виховної роботи".

Але практика свідчить, що до плану часто відносяться як до адміністративної вимоги і процес планування обмежується рамками складання і написання плану. При такому підході план має формальний характер і не може бути орієнтиром у діяльності.

Чітке, перспективне і оперативне планування забезпечує ефективність виховної роботи, дозволяючи визначити найсуттєвіші напрями діяльності, концентрувати увагу на головному, уникати багатьох помилок. Головне завдання планування – забезпечити науковий підхід до виховного процесу і таку його організацію, яка б дозволила вести цілеспрямовану, систематичну роботу з усіма учнями.

Тому планування виховної роботи повинно ґрунтуватись на науково-правовій базі освітньої галузі, яку складають:

- Декларація прав дитини.
- Конституція України.
- Закон України "Про освіту".
- Закон України "Про загальну середню освіту".
- Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті.
- Національна програма "Діти України".

– Концепція виховання дітей на молоді в національній системі освіти.
– Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності.

- Концепція національно-патріотичного виховання.
- Концепція Нової української школи.
- Нормативно-правові документи.
- Методичні рекомендації.
- Педагогічна спадщина видатних вітчизняних та зарубіжних педагогів.

Планування має базуватись на загальнопедагогічних принципах:

- народності;
- культуровідповідності;
- природовідповідності;
- гуманізації;
- послідовності та систематичності;
- оптимальному поєднанні словесно-інформаційних форм роботи та практичних видів діяльності.

Призначення плану – впорядкувати педагогічну діяльність, забезпечити виконання таких вимог до педагогічного процесу, як планомірність і систематичність.

План – це документ, який визначає орієнтири діяльності, порядок, обсяг, часові межі. План – це не перелік заходів, а цілісна система виховного впливу: одна творча справа повинна бути пов'язана з іншою. Він виконує наступні *функції* (М. І. Рожков, Л. В. Байбородова):

1. Направляюча (відображає конкретні напрями і види діяльності).
2. Прогнозуюча (відбиває задум, проектує результати через конкретні дії).
3. Координуюча, організаційна (відповідає на питання: хто, що, коли і де повинен робити).
4. Контрольна (по-перше, сам педагог може контролювати реалізацію поставлених цілей, по-друге, за планом легко перевірити наскільки він відповідає дійсності, по-третє, рівень і якість плану свідчить про професійну компетентність педагога).
5. Репродуктивна (через будь-який проміжок часу з плану можна відновити зміст і об'єм виконаної роботи).

План є помічником у побудові виховної роботи, якщо відповідає наступним *вимогам*:

1. Цілеспрямованість. Всі виховні завдання, зміст і форми роботи повинні сприяти здійсненню основної мети – вихованню творчої особистості. Цілеспрямованість передбачає вміння проектувати особистість, будувати роботу відповідно до визначеної "моделі", обирати головні магістральні лінії для розв'язання основних виховних завдань.

2. План повинен враховувати рівень розвитку класного колективу і його реальні запити.

3. План – це результат сумісної творчості педагога, учнів і батьків. Обговорення плану виховної роботи в дитячому колективі та з батьками створює атмосферу взаємної відповідальності.

4. При підготовці плану враховувати об'єктивні і суб'єктивні можливості колективу. Слід визначити відповідальних за проведення найважливіших справ.

5. При плануванні необхідно забезпечити різноманітність змісту і форм роботи, виключити дублювання, враховувати попередній досвід, бачити перспективу в роботі. В. О. Сухомлинський в книзі "Сто порад учителеві" писав: "Можна сказати, одна з таємниць виховання полягає в тому, щоб постійно робити одне й те саме, але щоб вихованці не підозрювали, що вони роблять одне й те саме. Так, виховання людяності, чутливості, чуйності, щирості, співчутливості вимагає того, щоб вихованці постійно робили щось для людей, але ця діяльність не повинна бути одноманітною".

6. Узгодити план виховної роботи класу із загальношкільним планом роботи. Так у школах проводяться традиційні свята. Важливо, щоб учні 1-4 класів теж приймали посильну участь у підготовці і проведенні цих свят.

7. Реальність і розумна насиченість плану. Кількість запланованих творчих справ у 1 класі буде меншою, ніж у 4 класі. Діти початкових класів ще не можуть самі підготувати виховні справи, їм потрібна допомога дорослих. Якщо таких цікавих справ заплановано дуже багато, то зрозуміло, що вони не можуть бути ретельно підготовлені і тому не будуть мати належного виховного ефекту.

8. План має бути конкретним.

9. Необхідно розумно поєднувати словесні форми роботи з практичними.

10. Комплексний підхід до планування вимагає, щоб була забезпечена єдність пріоритетних напрямів національного виховання, зокрема: патріотичного, правового, морального, фізичного та екологічного, які тісно взаємопов'язані, доповнюють один одного.

11. Спільна діяльність вчителів школи, сім'ї, громадськості. Планування виховної роботи дає можливість класному керівнику об'єднати зусилля педагогічного колективу школи, дитячих громадських формувань, сім'ї, громадськості у справі виховання молодших школярів.

Загальний хід планування можна охарактеризувати трьома етапами:

- складання педагогом проекту плану;
- колективне планування (перевірка задумів педагога, збір пропозицій, ідей учнів та батьків);
- внесення педагогом коректив у перший задум, проектування плану з врахуванням колективного планування, кінцеве оформлення плану виховної роботи.

Планування позакласної виховної роботи – це власна творчість педагогічного та учнівського колективів.

3.2. Види і структури планів

Плани за змістом, структурою і формою можуть бути різноманітними. Головне – вони повинні допомагати в організації виховної роботи, бути зручними для використання, бути робочими, а не формальними документами.

На практиці розробляють різноманітні плани, їх можна класифікувати за різними ознаками.

1. За обсягом змісту:

– комплексний (загальний) план: проектується діяльність в усіх її напрямках і видах. Наприклад, план виховної роботи, план роботи педагога з дитячим колективом;

– тематичний план: планується один напрямок або вид діяльності. Наприклад, план роботи з батьками, план профорієнтації та інші;

– предметний (конкретний) план: планується одна конкретна справа. План конференції, план підготовки і проведення класної години тощо.

2. За часом:

– довготривалий (перспективний) план на довгий період часу (рік і більше). План роботи закладу на рік тощо;

– етапний (періодичний) план: це план середньої перспективи, коли планується якийсь певний етап далекої перспективи (семестр);

– короткотривалий: план близької перспективи, коли планується достатньо короткий відрізок часу. Наприклад, план роботи на місяць, тиждень, декаду;

– оперативний: плануються конкретні близькі дії, наприклад, план на день.

Перераховані види планів тісно взаємопов'язані: кожен наступний уточнює, доповнює попередній.

3. Залежно від суб'єкта планування:

– індивідуальний: планує одна людина;

– колективний: планує колектив, частина колективу, група.

При виборі індивідуального або колективного способу планування потрібно обов'язково пам'ятати про те, що суб'єкт планування і суб'єкт реалізації плану повинен бути один. Практика свідчить, що одним із протиріч у педагогічній практиці є невідповідність між тим, хто планував і тим, хто буде брати участь у реалізації плану.

4. За масштабом планування:

– загальношкільні плани, які передають участь у запланованій роботі дітей різних класів, педагогів, батьків;

– плани первинних колективів (план роботи класного колективу, клубного колективу).

Сьогодні педагогічні колективи активно використовують різні за структурою плани позаурочної виховної роботи, зокрема:

– за пріоритетними напрямками виховної роботи;

– за тематичними періодами;

– за шкільними та народними календарями;

– за тематичними місячниками та ін.

Проте, при всіх формах викладу плану, важливо зміст плану підпорядкувати реалізації конкретизованої виховної мети, над впровадженням якої працює педагогічний колектив.

Найбільш розповсюдженим у практиці є план роботи класного керівника – це науково обґрунтоване проектування становлення і розвитку колективу учнів класу і кожного вихованця зокрема. Класний керівник планує виховний вплив, тому у плані повинен бути закладений "прихований" педагогічний вплив. Діти не повинні бачити план класного керівника, вони повинні бачити власний, плануючи свої колективні справи. Основним документом у роботі класного керівника є план

на семестр. Такий план складається з таких *структурних елементів*: вступ, цілі та завдання виховання, система виховної діяльності. Вступ повинен відображати стислий аналіз виховної роботи за минулий рік, оцінку її ефективності, рівень вихованості учнів, характеристику класного колективу (склад учнів, їхні індивідуальні особливості, ставлення до навчання, рівень громадянської відповідальності тощо), розкриття недоліків у виховній роботі, їх причин, аналіз соціально-психологічних умов виховання на сучасному етапі.

Приймаючи новий для себе перший клас, класний керівник повинен вивчити дітей з якими буде працювати. Для цього він повинен провести усне або письмове опитування з вихователями дитячих садків, батьками та дітьми.

Якщо класний керівник працює з класом другий, третій або четвертий рік, то на початку навчального року він аналізує всю попередню виховну роботу з класом, при необхідності відвідує деяких учнів вдома, уточнює свої спостереження за дітьми. Все це допомагає йому скласти правильну педагогічну характеристику класу і окремих учнів.

Завдання виховної роботи впливають із аналізу роботи, відрізняються від завдань минулого року, спираються на "Орієнтовний зміст виховання в національній школі", яким визначено загальні завдання з кожного напрямку виховання відповідно до вікових особливостей учнів. Ці завдання мають враховувати конкретні умови виховання (вік, рівень вихованості, соціальне оточення).

Система виховної діяльності планується за такими напрямками: робота з дитячим колективом, індивідуальна робота з учнями, робота з сім'єю та громадськістю. Значне місце в плані класного керівника посідатимуть заходи, спрямовані на розширення взаємозв'язків з учителями-предметниками, керівниками гуртків, вихователями груп продовженого дня (якщо вони є), розвиток та взаємодію з органами дитячого самоврядування.

Форма плану виховної роботи обирається відповідно до існуючих методичних рекомендацій і узгоджується із заступником директора з навчально-виховної роботи. В практиці існує декілька варіантів форм планів, кожен з яких має певні переваги та недоліки.

I варіант:

→	Психолого-педагогічна характеристика класу
→	Організація колективу: а) самоврядування; б) традиції.
→	Розвиток особистості: а) вивчення учнів; б) робота з батьками; в) індивідуальний вплив.
→	Організація виховуючої діяльності: а) пізнавальна; б) трудова; в) художня; г) громадська; д) спортивно-оздоровча; е) свобода спілкування; є) ціннісно-орієнтаційна.

II варіант:

№ п/п	Зміст, форми і методи роботи	Термін виконання	Виконавці	Відмітка про виконання

III варіант:

1. Аналіз виховної роботи в класі.
2. Завдання виховної роботи на новий навчальний рік.
3. Робота з колективом учнів.
4. Робота з сім'єю, громадськістю.

Напрями роботи класного керівника	Робота з учнівським колективом	Робота з сім'єю	Робота з громадськістю
	Тиждень		
Спілкування			
Здоров'я			
Навчання			
Побут			

IV варіант:

Завдання	Основні заходи	Робота з учнями	Робота з педагогами	Робота з батьками, громадськістю

3.3. Організація планування виховної роботи

Загальний алгоритм будь-якого планування педагога можна сформулювати наступним чином (Ільїна Т. В.):

1 крок – цілеспрямування. Це першочергове прогнозування результатів.

2 крок – визначення об'єкта планування. Спочатку потрібно дати відповідь на питання: що необхідно спланувати (всю діяльність, певний напрямок, конкретну справу);

3 крок – визначення часового періоду: який період часу необхідно спланувати (рік, семестр, місяць тощо);

4 крок – структурування предмета планування. Те, що планується, необхідно розподілити на можливі складові частини (виділити напрями або види діяльності), тобто, ніби уявити ідеальний образ спланованого, а потім відібрати необхідне і реальне.

Для того, щоб спланувати роботу на рік, семестр, треба продумати, з чого вся діяльність буде складатися, і виділити всі можливі напрями і види: навчальний процес, позакласну діяльність, діагностику результатів і колективу, роботу з батьками, взаємодію з іншими педагогами і колективами тощо. Якщо треба спланувати заняття, тоді потрібно уявити, з яких загальних блоків може складатися будь-яке заняття.

5 крок – аналіз результатів і наявного стану (колективної діяльності, закладу тощо). Наприклад, щоб спланувати виховний процес, необхідно знати вік учнів, їх рівень, інтереси, здібності, індивідуальні особливості. Треба знати умови, за яких педагог буде працювати, специфіку закладу.

6 крок – узагальнення результатів аналізу. Це логічне завершення попереднього кроку, внаслідок чого повинен створитися образ діяльності, її особливостей.

7 крок – колективне планування, яке включає сумісний пошук ідей, пропозицій усіх тих, хто має відношення до плану.

8 крок – вибір засобів досягнення поставлених цілей, розв'язання завдань. На даному етапі відбирають зміст, методи, технології, які допомагають вирішити поставлені завдання.

9 крок – розподіл подій у часі. Визначаються етапи, періоди, дати, місце проведення, відповідальні; вибудовується логіка справ і подій.

10 крок – оформлення (написання) плану. Досвідчені вихователі відразу планують виховну роботу. Але детально, логічно, конкретно можна викласти свої дії тільки тоді, коли вони продумані. Тому поспішати не потрібно.

Загальний алгоритм планування підходить до будь-якого виду діяльності, типу плану, відрізка часу.

Планування є процесом моделювання своєї діяльності на певний період часу, тому всі кроки можна об'єднати в декілька етапів планування:

1. Підготовчий: визначення предмета і відрізка часу, структурування предмета.
2. Аналітичний: аналіз результатів і досвіду, діагностика, узагальнення результатів аналізу.
3. Моделюючий: цілеспрямовання, колективне планування, вибір змісту і засобів, прогнозування результатів, розподіл подій у часі.
4. Завершальний: вибір структури плану і його оформлення.

3.4. Планування виховної роботи в групі продовженого дня

У початковій школі за бажанням учнів, батьків, за наявністю належної навчально-матеріальної бази, педагогічних кадрів, обслуговуючого персоналу можуть створюватися групи продовженого дня (ГПД). Виховна ефективність ГПД значною мірою залежить не тільки від творчої роботи вихователя, але й від тісної співдружності і спільної діяльності класного керівника та вихователя групи продовженого дня.

Виховна робота в ГПД обов'язково планується на півріччя і робочий день. План роботи на півріччя розробляє вихователь і узгоджує його з планами позаурочної роботи класних керівників тих класів, з учнями яких вони спільно працюють. У плані вказується комплекс заходів щодо організації учнівського колективу, розумового, естетичного, трудового і морального виховання школярів, індивідуальної виховної роботи, з охорони здоров'я і фізичного розвитку учнів, а також роботи з батьками. У педагогічній практиці значного поширення набуло спільне планування педагогами виховної роботи в позаурочний час. Це сприяє підвищенню якості навчально-виховного процесу, піднесенню рівня організації

праці, чіткому розподілу роботи серед педагогів, економії часу кожного з них. При плануванні педагоги дотримуються таких принципів:

- забезпечення тісної єдності виховного процесу в класах і групах; продовження вихователем роботи з учнями, розпочатої вчителем на уроках;
- здійснення комплексного підходу до виховання учнів;
- застосування різноманітних форм і методів позаурочної роботи з учнями для їх всебічного гармонійного розвитку;
- широке використання обладнання, наочності, технічних засобів, навчальних кабінетів, майстерень, кімнат для праці, спортивного комплексу, актового залу, музеїв, ігрових приміщень.

Підвищенню ефективності виховної роботи в школі сприяє спільна розробка вихователем і класним керівником планів, сценаріїв проведення заходів. Відповідно до плану виховної роботи з учнями педагоги передбачають роботу з батьками.

Досвід переконує, що спільне планування роботи вихователя і класного керівника створюють кращі умови для координації діяльності учнів у класі і групі продовженого дня, підпорядкування позаурочної роботи виховним завданням школи.

Проводячи позаурочну роботу з одними і тими самими учнями, два педагоги діють не паралельно, а об'єднують свої зусилля, і кожний з них у певних співвідношеннях бере на себе ту частину роботи, до проведення якої він найбільше підготовлений. Це дає можливість повніше і кваліфіковане використовувати виховний потенціал позаурочної роботи в ГПД для поглиблення знань, умінь і навичок, розширення кругозору, задоволення інтересів, розвитку самостійності та ініціативи, індивідуальних здібностей і нахилів учнів.

Практичні завдання

1. Вивчити рекомендовану літературу згідно з планом.
2. Опрацювати поради В. О. Сухомлинського "Як планувати виховну роботу". Книга "Сто порад учителям", порада 97.
3. Ознайомитись з планом виховної роботи класного керівника початкової школи області і визначити структуру плану. Зробити висновки, наскільки повно план охоплює різні сфери життя учнів, наскільки він конкретний (за вибором студента).

Питання для самоперевірки

1. Які функції виконує план ?
2. Які педагогічні вимоги висуваються до планування виховної роботи?
3. Які існують види планів ?
4. Розкрийте суть процесу планування.
5. Охарактеризуйте загальний алгоритм будь-якого планування.
6. Чи можливо при плануванні здійснювати творчий підхід? Доведіть.

Зарубіжний досвід

Завдання комітету служби "гайденс" (куди входять директор, заступник, каунслер і кілька досвідчених та авторитетних для дітей педагогів) - вивчати

проблеми школярів: що хвилює дітей, що найбільше цікавить, у розв'язанні яких питань потрібна допомога дорослих. Потім комітет розробляє програму діяльності служби з урахуванням питань, важливих для різних вікових груп дітей. Такий метод планування дає можливість зробити виховання й навчання цілеспрямованим, погодженим з інтересами та рівнем розвитку учнів, простежити динаміку цього розвитку. І нарешті, що має велике значення для ефективної роботи школи, - це допомога педагогам і психологам коригувати свою діяльність з керівництва розвитком особистості. Планування роботи "від дитини" (залежно від її потреб та інтересів) робить службу "гайденс" гнучкою й ефективною системою.

Семінарське заняття № 3

Тема: Планування класним керівником виховної роботи. Ведення документації класу.

Мета: усвідомити виховну функцію класного керівника, роль планування виховної роботи; ознайомитись із зарубіжним і вітчизняним досвідом планування виховної роботи; розвивати пізнавальні інтереси, проектувальні та конструктивні вміння.

План

1. Письмова перевірка основних понять з теми.
2. Усне обговорення теоретичних питань:
  - Функції і вимоги до планування.
  - План роботи класного керівника, його структура.
  - Планування виховної роботи в ГПД.
  - Поради В. О. Сухомлинського щодо планування виховної роботи. Їх актуальність сьогодні.
3. Зарубіжний досвід планування виховної роботи (за бажанням студента).
4. Результати виконання дослідницького завдання (ознайомитись з планом виховної роботи класного керівника початкової школи області і визначити його структуру) (за бажанням студента).

Практичне заняття №3

Тема: Планування класним керівником виховної роботи. Ведення документації класу.

Мета:

Усвідомлення ролі розробки планів виховної роботи, розвиток проектувальних та конструктивних умінь, формування системного підходу до планування.

План

1. Розв'язування педагогічних задач на визначення помилок у плануванні виховної роботи та можливих шляхів їх подолання.

2. Розробка системи запитань для першокласників або їх батьків з метою визначення змісту плану виховної роботи на семестр.

3. Дайте оцінку плану виховної роботи на місяць, що запропонований викладачем.

4. Групова роботи. Розробка плану виховної роботи класного керівника (на місяць) для 1 класу за формою:

№ п/п	Зміст і форми роботи	Термін виконання	Виконавці	Відмітка про виконання

Задача 1. Молодий педагог, в якого виникли ускладнення з написанням плану роботи класного керівника, звернувся за порадою до колеги.

– Що ти мучишся, - відповів той. – Візьми старий план роботи, перепиши його, постав нові дати і все готово.

Поясніть, який виховний результат дасть переписаний план роботи. Чому неможливо навіть хороший план виховної роботи іншого класного керівника застосувати у своєму класі?

Задача 2. У складеному класним керівником плані виховної роботи переважали такі пункти: "Стежити за відвідуванням учнями уроків", "Систематично проводити бесіди з учнями і їх батьками", "Відвідувати уроки вчителів у своєму класі", "Допомагати учням, які відстають у навчанні", "Роздати матеріал учням для проведення родинного свята", "Раз на тиждень проводити інструктажі з правил безпеки" та ін.

Проаналізуйте наведені заходи. Які педагогічні прорахунки були допущені класним керівником при проектуванні системи виховних заходів? Назвіть основні принципи планування виховної роботи, вимоги, яким повинен відповідати план роботи класного керівника.

Задача 3. Готуючись до виховної години у класі, класний керівник склав детальний план проведення виховного заходу, підібрав цікавий з його точки зору матеріал, виписав цитати, підготував питання. Але при проведенні виховної години діти почали задавати зовсім інші питання, ніж передбачив класний керівник, те, що він розповідав було нецікаво дітям, вони слухали не уважно, дехто взагалі займався сторонніми справами.

Якої помилки припустився класний керівник, конструюючи виховну годину? Як би ви використали ініціативу й інтереси учнів при підготовці та проведенні виховної години?

Список літератури

1. Даниленко М.В., Даниленко Л.І. Педагогічні задачі. Київ: Вища школа, 1991. С.110-143.
2. Дубасенюк О.А. Практикум з педагогіки: навч. посіб. 3-тє вид., доп. і перероб. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 485 с.
3. Єремєєва В.М. Технологія вивчення теорії та методики виховання: методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 114 с.
4. Кацинська Л.Л. Довідник класного керівника. Рівне: ПКПК, 1999. С.32-38.
5. Матвієнко О.В. Виховання школярів: педагогічні задачі та завдання. Київ: ПЦ "Фоліант", 2005. 200 с.
6. Фіцула М.М. Педагогіка. Київ: Академія, 2000. С. 398-401.
7. Харламов И.Ф. Педагогика. Минск: Універсітэцкае, 2000. С.531-546.

ТЕМА 4. РОБОТА КЛАСНОГО КЕРІВНИКА ПО ОРГАНІЗАЦІЇ І ВИХОВАННЮ УЧНІВСЬКОГО КОЛЕКТИВУ

ПЛАН

- 4.1. Методика формування учнівського колективу.
- 4.2. Технології виховання.
- 4.3. Учніське самоврядування.
- 4.4. Особистість і колектив.
- 4.5. Критерії оцінки рівнів ефективності виховного впливу.

Основні поняття: колектив, виховний колектив, конфлікт, технологія виховання, учнівське самоврядування, актив колективу, збори колективу, ефективність виховання, вихованість, критерії оцінки виховання, рівень вихованості.

Самостійна робота:

Законспектувати зміст 2 технологій виховання (описаних у посібнику) за таким планом: сутність, мета (завдання), етапи, методи і форми виховання.

4.1. Методика формування учнівського колективу

Тільки об'єднавши учнів у дружній і працелюбний колектив можна успішно здійснювати їх навчання і виховання.

Колектив – це група людей, які об'єдналися для досягнення суспільно і особистісно значущих цілей. Виховний колектив – це така форма організації життя дітей, яка задовольняє їх життєві потреби і одночасно є могутнім чинником морального виховання. Для колективу класу молодших школярів характерні наступні риси: недостатня організованість, емоційна неврівноваженість, слабо виражена статеві диференціація взаємостосунків. У той же час у хлопчиків та дівчаток однаково виражене прагнення до єдності, до спільної діяльності з ігровими формами організації, намагання копіювати класи старші за віком.

Уявіть собі, що ви вперше переступили поріг початкового класу, як новий класний керівник. З чого ви почнете свої кроки як організатор учнівського колективу? Мабуть, це буде перше питання, що вас хвилюватиме. Звичайно, розумієте, що вам належить сформулювати всебічно розвинені особистості, а для цього необхідно організувати колектив класу. Які виховні впливи мають цьому сприяти?

При створенні учнівського колективу, як і виховання взагалі, необхідно починати з ознайомлення з учнями. Розглянемо *програму* вивчення класного колективу.

1. Склад класу: вік учнів; рівень їх розвитку; працездатність та успішність.
2. Рівень розвитку колективу: етап розвитку дитячого колективу; характерні ознаки розвитку; особливості діяльності активу класу, його роль у формуванні та зміцненні колективу; діяльність органів самоврядування; стан взаємин між активом, органами самоврядування та учнями між собою; лідери в колективі; їх

вплив на діяльність інших учнів; напрямки і форми зв'язку класного колективу із загальношкільними.

3. Рівень морально-духовного розвитку колективу: рівень сприйняття загальнолюдських цінностей; особливості прояву почуттів; рівень захищеності особистості; сформованість умінь і навичок правильної поведінки.

4. Рівень фізичного розвитку колективу: загальний стан здоров'я учнів; ставлення до фізичної культури і спорту; потреби у фізичному розвитку.

5. Рівень трудового виховання: ставлення учнів до праці (громадської діяльності); рівень сформованості соціально-психологічної готовності до праці; сформованість умінь і навичок у сфері трудової діяльності; профорієнтація учнів.

6. Рівень естетичного виховання: інтереси учнів до певних видів мистецтва; рівень сформованості почуття прекрасного; потреби учнів щодо естетичного розвитку.

7. Шляхи та засоби подальшого формування класного колективу: створення сприятливих умов для розвитку особистості в колективі; подолання чинників, що заважають цьому.

Для вивчення класного колективу вихователь повинен використовувати різноманітні *методи педагогічного дослідження*.

Спостереження – найпоширеніший метод вивчення колективу. Під час спостереження за групою дітей, колективом рекомендується враховувати:

а) тривалість безперервного спілкування між членами групи (спільні розмови, жести, схвалення або осуд тих чи інших дій і вчинків);

б) однастайність чи диференційованість реакцій дітей на зауваження педагога;

в) кількість дітей, що активно підтримують вимоги педагога або тих, які до них ставляться негативно.

Бесіда – випробуваний метод у практиці роботи школи. За її допомогою класні керівники можуть вивчати усвідомлені мотиви і потреби дітей, їхні професійні наміри, інтереси й нахили, стосунки, що склалися в дитячому колективі.

Класному керівникові потрібно поспілкуватися з вихователями, які, можливо, працювали з учнями до вас, батьками, вивчити особові справи учнів, щоб визначити найбільш правильний підхід до організації виховної роботи.

Далі велике значення у створенні колективу є висунення з перших днів до учнів *педагогічних вимог*, зрозумілих за змістом, з певними елементами переконання і навіювання. На початку навчального року класний керівник проводить спеціальний збір класу, на якому він знайомить учнів із важливими шкільними правилами і роз'яснює, як вони повинні вести себе на уроках і перервах, виконувати домашні завдання і брати участь у спільній роботі класу. Поставлені вимоги стимулюють роботу учнів над собою.

Важливою умовою формування учнівського колективу є організація *самоврядування* в класі і виховання активу. Класний керівник формує актив з учнів, які добре вчаться, виконують вимоги шкільного режиму і правила для учнів, вимогливі до себе й до інших, мають організаторські здібності.

Одним з важливих умінь у вихованні учнівського колективу є уміння класного керівника організувати *позакласну роботу з учнями*, щоб учні завжди були захоплені практичними справами, щоб перед ними постійно стояли

завдання-перспективи. Ось як починав свою виховну роботу з учнями В. О. Сухомлинський ("Серце віддаю дітям"): "Мене вражало, що захоплення дітей красою поєднувалося з байдужістю до долі красивого. Задовго до зустрічі зі своїми вихованцями я переконався, що милування красою – це лише перший паросток доброго почуття, яке потрібно розвивати, перетворюючи в активне прагнення діяти.

Як пробудити в дітях світлі, добрі почуття, як утвердити в їх серцях доброзичливість, дбайливе ставлення до живого та красивого? Під час однієї з прогулянок у полі ми знайшли в траві жайворонка з підрізаними крилами. Ми принесли жайворонка до школи, помістили в клітку. Кожен ранок хто-небудь з дітей приходив до жайворонка. Малюки приносили їжу. Через декілька днів Катя принесла дятла. Святом для малюків був ранок, коли Федір приніс у школу іволгу. Ця пташка теж чомусь не літала, хлопчик знайшов її в кущах біля звіроферми.

Піклування про живе та прекрасне поступово ввійшло в життя дітей. Пізно восени 1951 року, коли з дерев опало листя, ми пішли до лісу, викопали маленьку липку, принесли її на шкільне подвір'я, посадили.

Яка велика сила – колективне почуття ласки й доброти, колективної доброзичливості.

Як домогтися, щоб праця стала найважливішою духовною потребою дітей? А. А. Нестеренко, М. Н. Верховинина з першого дня виховання залучали дітей до посильної праці в шкільному саду, на навчально-дослідній ділянці. Разом з В. П. Новицькою ми будували маленьку теплицю, де діти працювали взимку.

Ми бачили важливе виховне завдання в тому, щоб дітей оточував не тільки світ природи, а й світ праці, творчості, будівництва. Людська краса розкривається яскравіше всього в праці."

Організація цікавих практичних справ учнів створює підґрунтя для накопичення позитивних традицій у класі, формування громадської думки, реалізації принципу паралельної дії тощо, що в свою чергу веде до розвитку колективу. Для того, щоб спільна діяльність сприяла розвитку колективу, важливо враховувати та забезпечувати такі педагогічні умови:

- створення можливості учням самим планувати, організовувати та оцінювати наслідки своєї діяльності;
- чітка організація взаємодії учнів та відповідальних осіб у процесі діяльності, узгодження прав та обов'язків кожного;
- допомога учням в осмисленні морального сенсу їх діяльності (для добра, для людей, для Батьківщини, а не заради перемоги в змаганні чи "цінного подарунка");
- поступове ускладнення діяльності, вихід на нові сфери, постановка перед учнями перспектив їх спільних дій;
- розвиток у процесі діяльності рис взаємодопомоги, вимогливості один до одного.

Всі форми діяльності мають пропонуватися дітям і батькам тактовно, без примусу. Головне завдання вчителя – зацікавити, захопити учнів різноманітною інтелектуальною, духовно-творчою, трудовою діяльністю. Головна умова – природність і технологічна культура виховного впливу. Слід пам'ятати цінну

пораду В. О. Сухомлинського: "Учневі не потрібно у кожний момент знати, що вчитель його виховує". *Формами виховної роботи* в початковій школі є бесіда (пізнавальна, етична, художньо-естетична), екскурсії (природознавчі, уроки милування природою, виробничі, художні), ігри (сюжетно-рольові, ігри-драматизації, ігри-подорожі), творчі години, трудові справи, конкурси, вікторини, свята (державні, календарно-обрядові, сезонні, шкільні, родинні), зустрічі з цікавими людьми, благодійні акції та ін.

Нормальне функціонування дитячого колективу можливе за умов дотримання *правильного тону та стилю*. Тон і стиль колективних відносин встановлюються і підтримуються відповідними правилами, традиціями, ритуалами. Від того, які стосунки складаються в колективі, залежить розкриття задатків, нахилів, творчих здібностей кожної особистості.

При правильному спілкуванні відбувається розв'язання конфліктних ситуацій на демократичній основі. Конфлікт – реальні або ілюзорні, об'єктивні або суб'єктивні, по різному усвідомлені протиріччя між людьми, зі спробами їх емоційного вирішення. Конфлікт – це важлива складова людських взаєностосунків. Те, як вирішується конфлікт і як при цьому відбувається взаємодія між його учасниками, є показником характеру всієї системи стосунків, яка склалася в країні, в школі, в класі або в сім'ї. Там, де конфлікти вирішуються з позиції сили, ми говоримо про диктатуру і авторитаризм. Там, де до вирішення конфлікту підходять з позиції партнерства і співробітництва, можна говорити про демократичну систему.

Отже, формування учнівського колективу здійснюється як два взаємопов'язаних процеси:

- 1) збір інформації про учнівський колектив і окремих учнів;
- 2) організації адекватних його складу впливів, з метою вдосконалення колективу і оптимізації впливу його на особистість кожного окремого школяра.

В практиці педагогічного керівництва колективом школярів необхідно дотримуватися наступних важливих *правил*:

1. Розумно поєднувати педагогічне керівництво з природнім прагненням учнів до самостійності, незалежності, бажанням проявити свою ініціативу і самодіяльність. Необхідно вміло спрямовувати активність дітей, співпрацювати з ними.

2. Колектив - динамічна система. Він постійно змінюється, розвивається, міцніє за умови правильного педагогічного керівництва, яке має враховувати сучасний зміст.

3. Високої ефективності колективного виховання класний керівник досягає лише тоді, коли він спирається на колектив учителів, працюючих в цьому класі, включає колектив класу в загальношкільну діяльність і співробітництво з іншими колективами, тримає тісний зв'язок із сім'єю.

4. Показник правильного керівництва – наявність у колективі загальної думки з важливих питань життя класу.

5. Члени колективу завжди мають різні характери, смаки, інтереси тощо. Мудрий вихователь терпляче відноситься до недоліків інших, вибачає нерозумні дії, образи.

6. Однією з причин неблагонадійного стану учнів у системі колективних стосунків є неадекватність поставлених перед ними завдань реальним

можливостям. Якщо постійні або тимчасові доручення не відповідають їх інтересам або можливостям, то вони виконуються формально або зовсім не виконуються.

7. Для зміцнення колективу учнів велике значення має створення і збереження традицій.

8. Мудре педагогічне керівництво колективом полягає, за словами А. С. Макаренка, у постановці цікавих і доступних перспектив.

9. Стиль педагогічного керівництва має бути демократичним.

В 1938 році німецький психолог К. Левін провів експеримент. З десятирічних школярів були створені три клуби по виготовленню іграшок. Групи були однакові, клуби працювали за одною програмою. Відрізнялися вони тільки стилем керівництва. Інструктори були відібрані так, що демонстрували три типи керівництва: авторитарний, демократичний і ліберальний. Авторитарний керівник командував, присікав усяку ініціативу, давав завдання, підводив підсумки, карав і заохочував. При демократичному стилі оцінювались факти, а не особистість, група обговорювала завдання і процес роботи. Ліберальний стиль надавав справі анархічний характер, кожен робив що хотів.

Як же відбилися ці три стилі керівництва на поведінці учасників і результатах їх роботи?

1. При ліберальному стилі було виконано менше роботи і якість її була гіршою. Діти не отримали задоволення від занять, стосунки між ними залишилися без змін.

2. Демократичний стиль сприяв отриманню більш ефективних результатів. Діти здружилися, виникло самоврядування. З'явилося почуття гідності за загальні успіхи, впевненість у собі, бажання працювати краще. Підвищилась якість і оригінальність виконання роботи. Але кількісні результати роботи нижчі, ніж при авторитарному стилі.

3. При авторитарному стилі зафіксована ворожість у взаємовідносинах, а також велика кількість проявів непокори та підлабузництва. Роботи виконано багато, проте задоволення від неї ніхто не отримав.

Отже, гуманізація і демократизація освіти передбачає перехід від авторитарної педагогіки, яка розглядає дитину як об'єкт педагогічного впливу, до педагогіки демократичної, яка орієнтована на повагу до особистості дитини і співробітництво між учнями та вчителями.

4.2. Інноваційні технології виховання

Термін "технологія" у педагогіку ввів А. С. Макаренко. Він вважав, що справжній розвиток педагогічної науки пов'язаний із її здатністю "проектувати особистість", тобто чітко передбачати ті її якості і властивості, які мають сформуватися у процесі виховання. Технологія виховання – це чітко обґрунтована система педагогічних засобів, форм, методів, їх етапності, націленість на вирішення конкретного виховного завдання.

Реформування сучасної української школи зумовлює зміни в системі виховання учнів. Реалізація гуманістичної педагогіки передбачає перехід від авторитарно-дисциплінарної моделі організації виховного процесу до особистісно

зорієнтованої, за якою особистість школяра є творчою індивідуальністю. Нова філософія виховання зосереджує увагу на тому, що виховний вплив на особистість за схемою "вимога-сприймання-дія" сьогодні вже не спрацьовує, бо вона не розкриває особливостей її морального розвитку, не враховує життєвого досвіду, поступового освоєння нею моральних цінностей, не розкриває позитивної мотивації вчинків. Сьогодні виховний процес має переходити до становлення в особистості механізму саморегуляції на основі усвідомлення та почуття обов'язку. Такий підхід в організації виховної діяльності потребує від класного керівника введення інноваційних технологій. Серед них належне місце займають інтерактивна технологія виховання та технологія колективного творчого виховання.

Інтерактивна технологія. Ця технологія передбачає використання низки інтерактивних методів та форм на різних етапах підготовки і проведення виховного заняття. Застосування цієї технології під час підготовки та проведення виховного заходу допомагає класному керівникові створити активні педагогічні ситуації для розвитку комунікативних навичок дітей, усвідомлення ними морально-правових категорій та мотивації самопізнання.

Безпосередньому моделюванню виховного заходу передують підготовча робота: виявлення проблем у житті дитини, характер міжособистісних стосунків, інтереси, уподобання, мрії тощо. Тут у пригоді стануть такі інтерактивні методи, як: незакінчені речення, лист до себе, інтерв'ю, коло.

Крім того, класовод на підготовчому етапі може скористатися й тестуванням, анкетуванням та усним опитуванням.

На підставі зібраної та ретельно опрацьованої (бажано спільно з психологом) інформації класний керівник визначає коло питань, які не просто цікавлять дітей, а свідчать про їхню "неготовність" (морально-правову, психічну, фізіологічну, соціальну) до конкретних позитивно мотивованих дій. Після цього слід переходити до складання моделі виховного заходу: дібрати відповідну інформацію, найоптимальніші інтерактивні техніки, опрацювати психолого-педагогічні рекомендації, запросити спеціалістів, підготувати з окремими учнями спеціальні творчі завдання. На початку виховного заходу класному керівникові потрібно не забувати про три обов'язкових "Дякую":

- що були відвертими у відповідях (протягом підготовчого етапу);
- що підказали тему години спілкування (виховного заходу);
- що й сьогодні ми всі разом.

Завдяки такому простому прийому вихователь неодмінно забезпечить "ситуацію успіху" кожній дитині.

Моделюючи виховний захід, слід добирати інтерактивні форми за такою схемою: колективні (мозкова атака, дискусія у великій групі, розминки та ігри, що знімають напруження), групові (обговорення малою групою, дебати), колективно-групові (керовані фантазії, дослідження випадків, рольові ігри), індивідуальні (коло, анкетування, творча праця, закінчення речень). Такий підхід допоможе класоводові залучати до творчої співпраці навіть найневпевненіших у собі дітей, керувати колективною думкою дітей так, щоб за нею не втратилась особиста думка кожного, а головне – спонукати всіх учасників заходу до конкретних дій.

На завершення виховного заходу керівник може дати корисні поради або разом із колективом визначити "думку дня", тобто моральний орієнтир в життєдіяльності дитини.

Технологія колективного творчого виховання. Першим у педагогічній діяльності використав технологію колективного творчого виховання А. С. Макаренко. Вся діяльність його колонії імені М. Горького та комуни імені Ф. Дзержинського була заснована на ідеях цієї технології: колективне рішення і виконання всіх дій; зміна складів зведених загонів; система перспективних ліній.

Згодом санкт-петербурзький учитель І. П. Іванов, узагальнивши ідеї А. С. Макаренка, розробив та апробував технологію колективного творчого виховання.

Докладніше розглянемо стадії (етапи) організації колективної творчої діяльності.

Етап I. Попередня робота колективу або колективне визначення цілей: визначення теми, мети, завдань майбутньої діяльності, висування перспектив перед учнями, вироблення у них переконання в суспільній значущості та необхідності майбутньої діяльності, захоплення всіх загальною справою. Іде обговорення: Що можна зробити? Для кого? Де? Коли? Хто братиме участь?

Етап II. Колективне планування справи: обговорення різноманітних пропозицій, варіантів плану, конкурс на кращу розробку плану, визначення оптимального для даних умов варіанту, підбір матеріалу, складання запитань-завдань, вибір ради справим. На цьому етапі головна роль відводиться дітям. Відповідь на поставлені запитання-завдання учні шукають спочатку в мікроколективах. Після цього збирається весь колектив і уважно слухає представника кожного мікроколективу. Це обговорення можна назвати "збором-стартом".

Етап III. Колективна підготовка справи: розподіл доручень між учасниками, визначення завдань мікроколективам, вибори відповідальних, проведення анкети, організація контролю за виконанням завдань.

Етап IV. Проведення справи: зміст і методика проведення справи залежить від її форми, мети і завдань.

Етап V. Колективний аналіз: чи була користь, радість від діяльності навколишнім людям? Чи був колектив дружнім, організованим, доброзичливим? Хто показав себе з кращого боку і в чому? Кому можна висловити загальну подяку? Що треба врахувати в майбутній роботі? Головне, щоб кожний брав участь в аналізі досвіду проведеної колективної творчої справи, навчався оцінювати, аналізувати, брати уроки на майбутнє. Слово класного керівника – це роздум вголос, це нова ідея, нове завдання, нова пропозиція.

Етап VI. Найближча післядія: виконання рішень, прийнятих після аналізу справи. Відразу ж після підбиття підсумків слід докласти максимум зусиль для колективного втілення пропозицій, висловлених на підсумковому зборі, колективно накреслити програму наступних дій.

4.3. Учніське самоврядування

Перед сучасною українською школою стоять завдання створення дружніх шкільних колективів, розвитку самоврядування, виховання в учнів ініціативи, самостійності, творчої активності. Однак, здійснюючи роботу по розвитку учнівського самоврядування у початковій школі, класні керівники допускають ряд помилок у розумінні цього питання. По-перше, під самоврядуванням іноді розуміється повне виключення вихователів із керівництва діяльності вихованців. По-друге, поняття "самоврядування" замінюється тільки поняттям "органи самоврядування". Вихователі вважають, що якщо є актив класу, то і є самоврядування. По-третє, самоврядуванням називають гру в самоврядування (день самоврядування). Відмічаючи корисність цих справ, назвати їх самоврядуванням все ж таки неможна. В результаті неправильного розуміння суті самоврядування заперечується можливість організації самоврядування в початковій школі. Вчителі-вихователі аргументують це так: "Маленькі ще. Що вони можуть?".

Що ж таке *самоврядування*? Це така організація життя колективу (вихователів і вихованців), при якій кожен член колективу відчуває себе активним і відповідальним учасником. Самоврядування – альтернатива побудови виховного процесу, коли організаційні функції виконує тільки вихователю (він сам вирішує, що будуть робити діти, яким чином, хто за що відповідатиме, сам підводить підсумки зробленого).

Учніське самоврядування – це спосіб, принцип організації учнівського колективу, що забезпечує комплексний виховний вплив на учнів шляхом їх залучення до усвідомленої і систематичної участі в справах школи, класу до вирішення важливих питань життя школи. По-справжньому організувати учнівське самоврядування – це означає і вихованцю і вихователю брати участь у колективному плануванні, організаційній діяльності і в колективному підведенні підсумків. Саме на цих трьох китах стоїть самоврядування, теоретично обґрунтоване А. С. Макаренком та І. П. Івановим.

Основними *ознаками учнівського самоврядування* є самостійність членів учнівських колективів у прийнятті і реалізації рішень, можливість розвитку їх самостійності.

Головним завданням учнівського самоврядування є формування і розвиток соціально активної, гуманістично спрямованої особистості з глибоко усвідомленою громадянською позицією, почуттям національної самосвідомості. Основними *умовами* ефективного розвитку самоврядування є:

1. Варіативність і свобода вибору діяльності учнів у позаурочний час.
2. Творче співробітництво і партнерство педагогів та учнів.

Основними напрямками діяльності педагогічних працівників з органами самоврядування є:

- методично правильна підготовка учнів до самоврядування;
- педагогічно грамотне керівництво їх діяльністю;
- поступове розширення функцій самоврядування в різних сферах діяльності;
- наявність суспільно значущих, цікавих колективних справ;

- чітке визначення обов'язків;
- включення в систему самоврядування якомога більшої кількості учнів;
- зміцнення і розвиток колективних традицій;
- організація постійного контролю за виконанням єдиних педагогічних вимог до учнів за допомогою самоврядування;
- побудова взаємин між органами самоврядування, колективом учнів і педагогів на ідеях педагогіки співробітництва;
- розширення гласності в роботі самоврядування.

Перед кожним класним керівником постає важливе завдання – сформувати надійний актив, який став би його помічником в усіх справах класу, виявив би належну активність у роботі, був би взірцем для інших у навчанні, праці й поведінці. Актив колективу – це постійно діючий орган самоврядування.

До органу дитячого самоврядування залучають тих, хто користується в учнів авторитетом, вимогливий до себе й до інших, принциповий в оцінці поведінки своєї і товаришів. Враховують також імпульсивність, легку збудливість, які виявляються в учнів у формі неврівноваженості, невміння володіти собою. Такі активісти школи намагаються вирішити конфлікт або вплинути на товаришів не силою переконання, а криком, погрозами, що призводить до нових конфліктів, негативно позначається на авторитеті органів самоврядування. Члени активу повинні усвідомити, що вони не мають особливих прав і привілеїв, на них покладено додаткові обов'язки і, отже, їм виявлено довіру.

Хоч би які функції виконував активіст, його треба навчити самостійно мислити, аналізувати й оцінювати конкретну ситуацію з громадянських позицій, приймати розумне рішення. Тому під час обговорення конкретних питань проводяться дискусії, прислухаються до пропозицій активістів, довіряють членам самоврядування втілювати в життя не тільки свої поради, а й пропозиції активу. Щоб активісти добре працювали, їх треба постійно інструктувати, детально роз'яснювати, які обов'язки лежать на кожному з членів активу. Але цього недостатньо. Важливе значення має практична допомога класного керівника в роботі активу. Він повинен підтримувати авторитет активістів. Важливу роль відіграють і індивідуальні бесіди класного керівника з активістами. В процесі таких бесід класний керівник багато дізнається про клас, взаємостосунки учнів, труднощі, які виникають у активістів, і він має можливість підтримати їх настрій, дати доречну пораду тощо. В роботі з членами активу необхідно здійснювати тактовний контроль за виконанням ними своїх доручень.

Особливу увагу в роботі з активом звертають на вміння аналізувати поведінку і вчинки тих, хто часто порушує дисципліну і шкільний режим. Він повинен замислюватися над причинами їх пасивного ставлення до навчання і праці. Завдання кожного активіста - допомагати таким учням, спираючись на їхні позитивні якості, залучати їх до громадського життя колективу.

Учитель повинен вміло використовувати і такий важливий орган учнівського самоврядування, як збори колективу класу. Збори класу - це вищий орган учнівського самоуправління. Раціональна їх організація - могутній чинник зміцнення учнівського колективу і важливий засіб виховання в учнів високих моральних якостей: почуття честі й обов'язку, сміливості та мужності, принциповості й відповідальності за свої вчинки, вміння самостійно аналізувати

питання, підпорядковувати особисті інтереси суспільним, сказати правду у вічі та вислухати справедливую критику товариша.

Учнівські збори класу можуть стосуватися найрізноманітніших аспектів життя колективу. Найчастіше їх присвячують питанням повсякденного життя: організації допомоги школярам, які того потребують, обговоренню заходів щодо поліпшення успішності та зміцнення дисципліни, підготовці до культурно-масового заходу, випуску журналу, підсумкам навчальних занять за семестр або рік, вибір активу класу та ін. Головними функціями учнівських зборів є стимулююча і організаційна. Результатом його роботи є конкретні рішення, які спрямовані на позитивні зміни в колективі.

Звісно, в усіх випадках слід зважати на вік учнів, їх підготовленість і розвиток. Слід домагатися того, щоб питання, які розглядаються на зборах, були близькі, зрозумілі дітям, цікавили їх. Ідейність і цілеспрямованість зборів не повинні випадати з поля зору вчителя. Важливо, щоб у плануванні зборів брали участь самі учні під керівництвом активу і класного керівника. Староста класу може провести анкету з питаннями: який минулорічний класний збір тобі запам'ятався? Чому? Плануються класні збори приблизно 1 раз на місяць. В окремих випадках, особливо при першому знайомстві з класом, починають згуртовувати його, збори проводять частіше. У зв'язку з непередбаченою подією в класі, яка потребує негайного обговорення, проводять термінові незаплановані збори.

Перші збори класу проводить класний керівник, а потім він поступово передає керівну функцію активу. Вчитель разом з дітьми голосує за прийняття рішень і несе за їх виконання персональну відповідальність. Класний керівник не тільки виконує роль рівноправного члена учнівського колективу, але й являється старшим товаришем, головним помічником школярів при підготовці і проведенні зборів, а іноді і їх керівником. В усіх випадках він непомітно проводить через дітей свою думку, ідею, судження. Класному керівникові потрібно вчити дітей демократичному порядку проведення зборів: уміти слухати своїх товаришів, просити слово, брати участь в обговоренні питань, виробленню колективних рішень і голосувати за їх прийняття.

Організації самоврядування максимально сприяє використання класним керівником технології колективного творчого виховання (за І. П. Івановим).

Нерідко в роботі з учнівським самоврядуванням припускаються таких типових помилок: дотримання традицій адміністративно-наказової педагогіки, відсутність бажання і вміння співпрацювати з учнівським самоврядуванням; ігнорування прав і обов'язків органів самоврядування, їх думки при розв'язанні найважливіших питань життя колективу школи; нерозуміння своїх функцій і функцій учнівського самоврядування; упереджене ставлення до членів учнівського самоврядування, відсутність терплячості й витримки у стосунках з членами учнівського самоврядування тощо.

4.4. Особистість і колектив

Шкільний клас після сім'ї – це найближче середовище, яке справляє суттєвий вплив на розвиток учня.

Серед психологів і педагогів немає одностайності стосовно впливу колективу на особистість. Ряд зарубіжних науковців оцінює це явище негативно. Так американський психолог І. Бронфенбреннер вважає, що поведінка індивіда в колективі визначається тільки примусом, тиском інших осіб. Науковці, які ігнорують роль колективу як інструменту виховання, недооцінюють роль виховання та соціального оточення і переоцінюють значущість внутрішніх психічних факторів у розвитку особистості.

Науковими дослідженнями виявлено три найпоширеніші *моделі розвитку взаємин між особистістю і колективом*: 1) особистість підкоряється колективу (конформізм); 2) особистість і колектив перебувають в оптимальних стосунках (гармонія); 3) особистість підкоряє собі колектив (нонконформізм). У кожній з цих моделей виділяють багато ліній взаємовідносин, наприклад: колектив відштовхує особистість; особистість нехтує колективом; співіснування за принципом невтручання та ін. Кожен вид стосунків по-своєму впливає на формування особистості в колективі. Традиційно вважалось, що клас має найбільш сприятливий вплив на дітей, положення яких у класі благополучне.

Виховний вплив колективу залежить також від становища учнів у системі внутрішньокласних взаємин, від ставлення до первинного колективу.

Виходячи з цього, А. Я. Розенберг виділяє *чотири групи дітей*, підхід до виховання яких потребує певної *диференціації*.

Перша група – учні, які цілковито віддані своєму колективу, легко підкоряються його вимогам, сумлінно ставляться до своїх учнівських обов'язків і дбають про відповідне ставлення до них усіх членів колективу.

Друга група - школярі, переважно віддані колективу, виявляють активність та ініціативу у громадській роботі, але не вирізняються пізнавальною активністю, не завжди відповідально ставляться до навчання.

Третя група – учні, які ретельні у навчанні, беруть активну участь у громадській роботі, претендуючи на авангардну роль у колективі, проте підтримкою і повагою його членів не користуються, оскільки охоче виконують тільки ті доручення, які підкреслюють їх зверхність у класі, їхні здібності та вміння.

Четверта група - учні, які не визнають вимог колективу, байдужі до його життя. Ці школярі недисципліновані, негативно ставляться до навчання, до участі в громадському житті.

На думку В. О. Сухомлинського, висока виховна ефективність взаємовідносин між особистістю і колективом досягається, якщо існують "гуманні, людські взаємини між вихователями і вихованцями". Якщо у дитини, яка має вплив на клас, хороші взаємостосунки з класним керівником, який і сам являється неформальним лідером у класі, то вплив дитини на клас посилюється. У випадку, якщо ці взаємостосунки не можна назвати благополучними, у класі може скластися конфліктна ситуація, тому що колектив якби розколюється. Для гуманних стосунків між членами колективу характерний постійний дружлюбний тон, увага один до одного, готовність допомогти товаришеві. У такому колективі всі вихованці відчують себе частиною цілого, немає "ізолюваних", відкинутих, групового егоїзму та групової поруки. Це сприяє формуванню гуманної людини, хорошого товариша, друга.

Вагому роль у вихованні особистості в колективі відіграє *громадська думка*. Вона впливає на учня не лише під час зборів колективу або через критику в стінній газеті, а й у щоденному його житті та діяльності. У згуртованому колективі учні засуджують негідні вчинки товаришів, не чекаючи зборів.

Важливим засобом виховання особистості в колективі є *критика і самокритика*. Критика допомагає позбутися недоліків у поведінці, запобігти можливим негативним вчинкам. Справедлива, доброзичлива критика спонукає порушника до роздумів і усвідомлення неправомірності своєї поведінки, до самокритичності.

Правильно поставлене колективне виховання передбачає *розумне поєднання самотійного розвитку особистості з урахуванням потреб колективу*. "Природа дитини егоїстична, - писала Софія Русова, - і цей егоїзм необхідний для найкращого розвитку її індивідуальності. Виховання не повинне знищувати у малої дитини інстинкту егоїзму, без нього дитина не стане справжньою людиною. Але разом з розвитком індивідуальності має складатися гуртова свідомість, громадянське єднання...".

4.5. Критерії оцінки рівнів ефективності виховного впливу

Перш ніж характеризувати поняття "ефективність виховання", слід розкрити суть самого поняття "ефективність". Воно широко використовується різними науками – філософією, економікою, педагогікою і та ін. Ефективність є мірою уявної можливості (М. Н. Андрющенко).

Ефективність виховання – співвідношення між метою виховання і результатами, досягнутими у процесі формування особистості, соціальних груп.

Для оцінювання результатів виховного процесу необхідно мати чітке уявлення про визначення рівнів вихованості учнів, їхньої свідомості, поведінки; вміти бачити зміни в її поведінці, результати виховних впливів; обирати ефективні форми і методи виховання. Без цього неможливо об'єктивно оцінити ефективність та якість виховної роботи, її впливу на колектив, кожного учня зокрема.

Складність процесу виховання зумовлена тим, що результати його не завжди помітні відразу. Тільки з часом можна судити про результативність виховного впливу педагога, що виявляється у рівні вихованості дітей.

Вихованість – комплексна характеристика особистості, яка враховує наявність і рівень сформованості в неї суспільно значущих якостей.

Серцевина вихованості – моральні якості (рівень набутого морального досвіду, моральної зрілості).

Результати процесу виховання різні, оскільки залежать від індивідуальних особливостей вихованців, їх ставлення до навколишнього світу, виховних впливів, однолітків, батьків, педагогів.

Критерієм вихованості кожної особистості є не лише знання законів, правил, норм поведінки, а конкретні дії відповідно до визнаних норм і правил. Такі критерії не можуть бути універсальними, оскільки в кожному конкретному соціальному середовищі є свої норми і правила, а отже, і показники вихованості людини.

Критерії – це мірило, ознака, на основі якої здійснюється оцінка якої-небудь якості.

Критерії оцінки виховання – ознаки, на основі яких роблять висновок про рівень вихованості людини, оцінюють результати виховного впливу.

Одним із важливих критеріїв, які дозволяють визначити ефективність виховної роботи, є рівень розвитку колективу і стосунків учасників педагогічного процесу.

В психології і педагогіці розроблені методики за допомогою яких це можна зробити.

При діагностиці колективу необхідно пам'ятати про багатоаспектність цього явища і обирати для дослідження ті показники, які більшою мірою дозволяють оцінити ефективність виховної роботи. Педагоги можуть самостійно відбирати такі показники і відповідні їм діагностуючі засоби. Наведемо для прикладу методику "Наші стосунки", яка запропонована в книзі Л. М. Фрідмана.

Методика "Наші стосунки".

Мета: виявити ступінь задоволеності учнів різними аспектами життя колективу.

Проведення: Школяру пропонується ознайомитися, наприклад, з твердженнями і записати номер того твердження, яке найбільше збігається з його думкою.

Наприклад, для вивчення дружби або, навпаки, конфліктності може бути запропонована серія суджень:

1. Наш клас дуже дружній.
2. Наш клас дружній.
3. В нашому класі немає сварок.
4. В нашому класі іноді бувають сварки.
5. Наш клас недружній. Часто виникають сварки.
6. Наш клас дуже недружній. Важко вчитися в такому класі.

Іноді серія тверджень дозволяє виявити стан взаємодопомоги (або її відсутність):

1. В нашому класі прийнято допомагати без нагадувань.
2. В нашому класі допомога надається тільки своїм друзям.
3. В нашому класі допомагають тільки тоді, коли про це просить сам учень.
4. В нашому класі допомогу надають тоді, коли вимагає вчитель.
5. В нашому класі відмовляються допомагати один одному.

Ті судження, які відмічені більшістю учнів, свідчать про стан взаємостосунків і атмосфери в колективі. В той же час думки конкретного учня показують, як він себе відчуває в системі цих стосунків.

Рівень вихованості наближено характеризують словами: високий, середній, низький.

Рівень вихованості – ступінь сформованості в учня відповідно до вікових можливостей найважливіших якостей особистості, які є показниками вихованості.

Рівні сформованості шкільного колективу доцільно визначати на основі стадій його розвитку (згідно з методикою А. С. Макаренка).

Високий рівень відповідає, як правило, четвертій або третій стадії розвитку колективу, коли він повністю реалізує виховні функції і найбільш ефективно

характеризується соціально-ціннісними мотивами, які мають яскраво виражену демократичну спрямованість. Члени такого колективу відрізняються високим рівнем активності, ініціативності, самостійності, взаємотурботи в процесі різнопланової діяльності шкільного колективу, моральної сформованості.

Середній рівень – відповідає другій стадії розвитку шкільного колективу й характеризується тим, що виділяють актив, який бере на себе частину повноважень керівника колективу, але ситуативними проявами демократичних мотивів є в основному престижно-особистісні та індивідуальні. Такий колектив задоволений лише мінімумом вимог нормативного і правового характеру, які висувають до нього як обов'язкові і повністю задовольняється тим, що на фоні інших колективів він виглядає не гірше. Члени колективу виявляють середній рівень активності, ініціативності і самостійності в процесі організації діяльності шкільного колективу, моральної вихованості.

Низький рівень відповідає першій стадії розвитку шкільного колективу, характеризується яскраво вираженою індивідуалістичною спрямованістю членів колективу, якого фактично немає, а його керівник вимушений виступати в ролі своєрідного "диктатора". Активність, ініціативність, самостійність на цьому рівні проявляються дуже рідко, колектив характеризується низьким рівнем моральної вихованості.

Практичні завдання

1. Вивчити рекомендовану літературу згідно з планом.
2. Розробити фрагмент зборів класу.
3. Під час педагогічної практики визначити рівень розвитку колективу у закріпленому за вами класі.
4. Ознайомитись в одній із шкіл з роботою учнівського самоврядування: яка структура органів самоврядування, на який термін, ким і як обирається, який обсяг їх роботи, їх права та обов'язки (за бажанням студентів).

Питання для самоперевірки

1. Розкрийте суть методики формування учнівського колективу.
2. Для чого формується актив колективу?
3. Чи може колектив негативно впливати на розвиток особистості? Доведіть.
4. Розкрийте сутність ефективності виховання.
5. Якому рівню сформованості колективу відповідає ваш колектив? Доведіть.

Зарубіжний досвід

Організація життя учнів в американських школах сприяє моральному розвитку учнів. У багатьох школах діють спеціальні правила "Діти навчаються, як їм жити":

- якщо діти живуть в умовах постійної критики, вони навчаються засуджувати;
- якщо діти живуть в умовах ворожнечі, вони навчаються насильства;
- якщо дитину постійно висміюють, вона навчається зневажати себе;

- якщо дитину постійно докоряти, вона навчається жити з почуттям провини;
- якщо діти живуть в умовах толерантності, вони навчаються терпимості;
- якщо дітей підтримують, вони навчаються впевненості в собі;
- якщо дітей хвалять, вони навчаються самоповаги;
- якщо діти живуть в умовах справедливості, вони навчаються бути справедливими;
- якщо діти живуть у безпеці, вони навчаються довіряти людям;
- якщо діти живуть з визнанням, вони навчаються дружелюбності.

Заслугує на увагу досвід учнівського самоврядування в сучасній зарубіжній школі. В ній учнівське самоврядування розглядається як певний засіб керівництва навчальними закладами самими учнями. При цьому зарубіжні теоретики-педагоги, особливо американські, стверджують, що основне завдання його – розвиток національної свідомості, лояльності та участі в досягненні національних цілей. В основі учнівського самоврядування в американській школі лежить соціальна диференціація учнів, відбувається певний розподіл на тих, хто готується виконувати роль політичних лідерів, і тих, хто стане середнім громадянином.

Семінарське заняття № 4

Тема: Робота класного керівника по створенню і вихованню колективу учнів 1-4 класів.

Мета: усвідомити важливість роботи класного керівника по створенню і вихованню дружнього колективу, ознайомитись із зарубіжним і вітчизняним досвідом виховання колективу учнів; розвивати пізнавальні інтереси, організаторські вміння.

План

1. Письмова перевірка основних понять з теми.
2. Усне обговорення теоретичних питань:
  - Методика формування учнівського колективу.
  - Технології виховання.
  - Учніське самоврядування.
  - Критерії оцінки рівнів ефективності виховного впливу.
3. Зарубіжний досвід планування виховної роботи (за бажанням студента).
4. Результати виконання дослідницького завдання (ознайомитись в одній із шкіл з роботою учнівського самоврядування: яка структура органів самоврядування, на який термін, ким і як обирається, який обсяг їх роботи, їх права та обов'язки.) (за бажанням студента).

Практичне заняття №4

Тема: Робота класного керівника по створенню і вихованню колективу учнів 1-4 класів.

Мета: з'ясувати специфіку виховного впливу колективу на особистість, роль учнівського самоврядування, розвивати організаторські вміння.

План

1. Дискусія на тему: Хто для кого – "особистість для колективу" чи "колектив для особистості".
2. Розв'язування педагогічних задач з проблеми учнівського самоврядування.
3. Групова робота. Підготувати фрагмент зборів класу на тему за вибором:
  - Скоро Новий рік.
  - Підсумки навчання за семестр.
  - Вибори активу класу.
4. Ігри та вправи на розв'язання конфліктів.

Задача 1. Йдуть учнівські збори у класі. За останньою партою сидить класний керівник. Пролунала промова. Але на всі прохання старости виступити ніхто так і не відгукнувся. Тоді класний керівник тоном, який не терпить заперечень, каже: "Ігнат'єва, що ж, тобі немає чого сказати?" Дівчинка встає і щось говорить. Потім так само встають ті, кого викликав суворий голос з останньої парти. Після зборів класний керівник задоволено з полегшенням сказав:

– Ну от і провели збори...

Яка роль класного керівника у підготовці і проведенні учнівських зборів? Назвіть основні причини пасивності школярів на зборах. Як впливають адміністрування, менторство на виховання в дітей ініціативи, активності і самостійності?

Задача 2. Колись у першому класі між учнями розподіляли доручення. Вітя дізнався тоді, що він - відповідальний за збирання макулатури. Хлопець хоч і не мав чіткого уявлення про те, що це означає, але був сповнений гордості. Він тепер не просто Вітя – він відповідальний! Правда, Вітя так і не дізнався, що йому саме треба робити. Минали дні, і одного разу вчителька оголосила: "Діти, завтра принесіть по два кіло макулатури... Це дуже важливо... Якщо ми багато зберемо, поїдемо на екскурсію".

Діти принесли макулатуру, здали організатору з виховної роботи. Він у їхній присутності видав класному керівникові довідку. Пізніше з'ясувалося, що їхній клас посів за збирання макулатури перше місце. У педагогічному колективі цей факт розцінювався як один з показників успішної виховної роботи класного керівника.

А Вітя? Вітя спочатку засмутився – ніхто більше не згадував про те, що він "відповідальний". Але Віті всього сім років, і на другий же день він забув про прикрість. Згадав про неї лише через місяць, коли йому сказали, що він знову за щось "відповідальний". Але цього разу хлопчик уже не думав про те, що "відповідальному" треба щось робити.

Яких помилок припускається класний керівник в організації учнівського самоврядування? Вкажіть основні шляхи вдосконалення учнівського самоврядування у класному колективі.

ГРА НА ЗНАЙОМСТВО.

Всі учасники сідають у коло. Перший говорить: "Добрий день, мене звати...". Другий за ланцюжком говорить наступне: "Добрий день, мене звати... . Я познайомився з ..." – і називає ім'я першого. Третій називає своє ім'я, ім'я першого і другого. І так кожен за ланцюжком, доки всі учасники не назвуть свої імена.

ГРА "ЗНАЙТИ ПАРУ"

Гравцям роздаються смужки паперу, на яких написані назви тварин. Не розмовляючи, кожен повинен знайти свою "пару": таку ж тварину. Пари стають у коло. Кожна пара зображує свою тварину, інші повинні відгадати, що це за тварина.

ГРА "МАТИ Й ДИТИНА"

Педагог пояснює роль тілесних дотиків у спілкуванні між людьми. Потім учасники діляться на пари, в яких виконують ролі матері й дитини. "Мати" повинна передати свої почуття до "дитини", доторкаючись до окремих частин її тіла і супроводжуючи свої дії лагідними словами. Через три хвилини учасники змінюють ролі.

Обговорення: Ким вам більше сподобалося бути? Чому?

ГРА "ЗАКРУЧУВАННЯ"

Всі стають у коло. Закривають очі і витягують руки вперед. Після команди всі починають сходитися, беруть один одного за руки. Створюється заплутаний клубок. Гравці намагаються розкрутитися, не розмикаючи рук, і знову створюють коло.

ГРА "САМОХАРАКТЕРИСТИКА".

Учасники на аркушах паперу складають самохарактеристику, не вказуючи при цьому суттєвих ознак (наприклад, деталі одягу, колір волосся тощо). Потім педагог збирає аркуші паперу, змішує їх і зачитує вголос. Група повинна вгадати, на кого ця характеристика.

Обговорення: Що ви відчували, коли вгадали вашу характеристику або навпаки?

ГРА "СПИСОК ПРОБЛЕМ".

Всі учасники пишуть на аркушах паперу якусь свою проблему. Потім аркуші паперу змішуються і кожен витягує будь-який з них навмання. Після цього кожен розповідає про ту проблему, яка написана в нього на аркуші, так, як про свою особисту, і яким чином він її вирішує.

Обговорення: Чи почули ви вирішення своєї проблеми? Чи побачили новий спосіб її розв'язання?

ГРА "РИТУАЛ ПРОЩАННЯ"

Всі стають у коло і кожен за чергою прощається яким-небудь жестом з іншими. Всі повторюють, намагаючись повністю передати настрої жесту.

Список літератури

1. Даниленко М.В., Даниленко Л.І. Педагогічні задачі. Київ: Вища школа, 1991. С.110-143.
2. Дубасенюк О.А. Практикум з педагогіки: навч. посіб. 3-тє вид., доп. і перероб. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 485 с.
3. Єремєєва В.М. Технологія вивчення теорії та методики виховання: методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 114 с.
4. Кацинська Л.Л. Довідник класного керівника. Рівне: ІПКПК, 1999. С.32-38.
5. Матвієнко О.В. Виховання школярів: педагогічні задачі та завдання. Київ: ПЦ "Фоліант", 2005. 200 с.
6. Фіцула М.М. Педагогіка. Київ: Академія, 2000. С. 398-401.
7. Харламов И.Ф. Педагогика. Минск: Універсітэцкае, 2000. С.531-546.

ТЕМА 5. ВЗАЄМОДІЯ КЛАСНОГО КЕРІВНИКА З ДИТЯЧИМИ ГРОМАДСЬКИМИ ФОРМУВАННЯМИ

ПЛАН

- 5.1. Дитячі громадські формування як інститут виховання.
- 5.2. Види дитячих громадських формувань та їх специфіка.
- 5.3. Методи роботи з членами дитячих формувань.
- 5.4. Роль класного керівника в роботі дитячих формувань.

Основні поняття: дитячі громадські формування, дитяча громадська організація, дитяче громадське об'єднання.

Самостійна робота:

Розробити таблицю: "Види дитячих громадських об'єднань та їх специфіка".

5.1. Дитячі громадські формування як інститут виховання

Коли дитина стає школярем, зовсім по-іншому складаються її відносини з оточуючими: з дорослими і однолітками. Молодший шкільний вік – час, коли є великі можливості для того, щоб у дитини сформувалися важливі риси громадського діяча, колективіста. Особливо сприяють цьому різноманітні дитячі громадські формування (організації і об'єднання). Сьогодні, реалізуючи принципи демократизму та гуманізму, створені сприятливі умови для розвитку дитячих громадських організацій та об'єднань на Україні. Дитяча громадська організація – це самодіяльне, самоврядне на підставі єдиних вимог (ритуалів, принципів, законів, програм), рівноправне формування дітей і дорослих, створене для спільної діяльності по реалізації та захисту прав дітей, створенню умов їх творчого розвитку, виховання. Дитяче громадське об'єднання – це формування дітей, що об'єднуються на підставі спільності інтересів, свого розвитку, самореалізації, захисту прав, за ініціативою, участю та при підтримці дорослих. Попередній досвід доводить, що для дитячих громадських організацій та об'єднань згубні глобальні цілі, покладання на них функцій інших суспільних або державних інститутів. Перспективні цілі сучасних дитячих формувань – допомогти дітям знайти сферу вираження своїх сил і здібностей, заповнити вакуум у реалізації дитячих інтересів, зберігаючи при цьому своє обличчя, свої підходи, залучити дітей до суспільно-корисної діяльності.

Законом України "Про громадські організації" визначається порядок і умови реєстрації та діяльності громадських об'єднань та організацій. У статтях закону визначається можлива мета і зміст їх діяльності, членами яких є діти та підлітки.

Дитячим організаціям і об'єднанням держава надає матеріальну та фінансову допомогу, забезпечує проведення по відношенню до них пільгової податкової політики; надає їм право користуватися приміщеннями загальноосвітніх шкіл, позашкільних закладів і установ, клубів, палаців культури, спортивними та іншими спорудами безкоштовно або на пільгових умовах.

Діти об'єднуються з урахуванням своїх інтересів як у школі, так і поза нею. При чому в одному закладі можуть діяти декілька дитячих громадських об'єднань

та організацій. Вступ до них здійснюється на добровільній основі. Але діти 6-10 років повинні принести заяву від батьків про дозвіл. Члени громадських формувань мають загальну діяльність, спрямовану на зміну і покращення навколишнього світу, життя як самих дітей, так і інших людей. Ця діяльність повинна будуватися на основі принципів самоуправління і самоорганізації, поваги і захисту прав дітей.

Мету діяльності будь-якої організації і об'єднання можна розглядати в двох аспектах: з однієї сторони, як мету, яку ставлять перед собою діти, з іншої – як виховну мету, яку ставлять перед собою дорослі, беручи участь у роботі дитячих формувань.

Стосовно першого аспекту необхідно відмітити, що добровільне об'єднання дітей можливе лише тоді, коли вони вбачають в ньому перспективу цікавого життя, можливість реалізувати свої здібності. Важливо, щоб громадські організації або об'єднання підвищували соціальну значимість діяльності дітей.

Дитячі громадські формування являють собою важливий фактор впливу на дитину, впливаючи з двох боків: з одного боку створюють умови для задоволення потреб, інтересів дитини; з іншого боку відбувається відбір внутрішніх можливостей особистості шляхом самообмеження і колективного вибору, корекції відповідно до суспільних норм цінностей.

Дитячі громадські формування виконують і захисні функції, захищаючи інтереси, права, унікальність дитини.

Процес соціалізації у дитячій організації або об'єднанні ефективно здійснюється при існуванні спільних інтересів і сумісної діяльності дітей та дорослих.

Слід відрізнити дитячі організації і об'єднання від учнівського самоврядування. По-перше, формування діють тільки в позаурочний час. По-друге, вони не займаються проблемами організації навчального процесу в школі. По-третє, формування мають свою програму.

В умовах демократизації суспільства з'явилася необхідність суттєвих змін в роботі дитячих громадських організацій та об'єднань. Найбільш ефективний шлях оновлення змісту їх роботи – це надання дітям можливості вибору сфери діяльності і спілкування в формуваннях, в яких створюються необхідні умови для соціалізації особистості. Варіативно-програмний підхід представляє наявність комплексу програм, які відрізняються один від одного змістом діяльності дітей і адекватними його формами і методами роботи. Програми повинні реалізувати віковий підхід і враховувати діапазон інтересів і потреб дітей.

Варіативно-програмний підхід до діяльності не тільки має відповідати інтересам дітей, але й враховувати зміни навколишнього життя: економічні, соціальні, політичні, моральні. Діти мають можливість вибирати об'єднання або організацію за інтересами, переходити з одного формування в інше, реалізувати будь-яку, відповідно до запитів, програму.

5.2. Види дитячих громадських формувань та їх специфіка

На Україні існують різноманітні дитячі громадські об'єднання для молодших школярів: "Барвінчата", "Подоряночка", "Козацька община школи", "Зорецвіт"

тощо. Кожне з об'єднань має свою програму і специфіку гри. Всі вони є супутниками підліткової організації – СПОУ. Для більшої частини програм основою стала програма діяльності груп-супутників піонерських осередків "Країна Барвінкова".

Країна Барвінкова - це найрізноманітніші об'єднання молодших школярів, які вже заявили про себе своїми справами, або лише створюються на території України і є групами-супутниками піонерських колективів. В основному члени цих груп називаються барвінчатами.

Країна Барвінкова- це країна школярів віком від 6 до 10 років, які за бажанням можуть об'єднуватися в невеличкі групи (за інтересами, в класному колективі, за місцем проживання, на базі позашкільних установ тощо), або в колективи. Для координації діяльності первинні колективи мають право формувати на конференціях, зльотах, віче свої зональні, районні, міські, обласні та регіональні об'єднання, їхню структуру, керівні органи і порядок діяльності.

Членами або друзями дитячого об'єднання можуть стати і дорослі. Після десятирічного віку за бажанням дітей та згодою батьків жителі країни можуть стати членами СПОУ.

В країні є свої традиції, закони, символи і атрибути. Для всіх жителів існує значок єдиного зразка, із зображенням Барвінка, а кожен первинний колектив має право на свої власні знаки розрізнення: шеврони, емблеми, значки, прапорці, тощо.

Протягом першої осені та зими діти знайомляться з основними законами життя, звичаями і традиціями Барвінкової країни. Весною, коли починає пригрівати сонце, пробуджується природа і з'являються найрізноманітніші квіти, а разом з ними і найкрасивіша квітка – барвінок, можна проводити посвяту в жителі країни Барвінкової. Перед цим діти повинні оволодіти певними вміннями і навичками, заручитися згодою батьків. До барвінчат можуть приєднатися його родичі та друзі (козачата, подолянчики, струмочки тощо), які мають свої звичаї та традиції.

Основні закони, за якими живуть жителі Барвінкової країни:

- Закон доброти, честі, поваги і любові до рідних, близьких людей;
- Закон взаємодопомоги, взаємовиручки;
- Закон поваги до себе та оточуючих людей;
- Закон поваги до національних традицій, вивчення історії України;
- Закон розвитку власних здібностей і талантів;
- Навчання і труд, спорт і здоров'я - поруч ідуть.

Кожне з дитячих об'єднань на загальному зборі обговорює і приймає основні напрями добрих і корисних справ. Дорослі повинні добре обґрунтувати всі особливості майбутньої роботи і допомогти дітям перетворити її в цікаву, змістовну гру-подорож, яка зацікавила б дітей.

Орієнтовні напрями роботи:

1. Моя родина, Україна (патріотичне і родинне виховання).
2. До кришталевих криниць (екологічне виховання).
3. Подорож у світ прекрасного (естетичне виховання).
4. Рости розумними, працелюбними (інтелектуальне і трудове виховання).
5. Рости сильними – міцними – здоровими (фізичне виховання).
6. У колі друзів (морально-етичне виховання).

За ініціативою заступника директора з навчально-виховної роботи в молодших класах ЗОШ №21 м. Хмельницького Хмеля Василя Федотовича було створено в школі дитяче об'єднання "Подоляночка". В об'єднання за бажанням вступають учні 7-10 років, які навчаються в 2-4 класах. Об'єднання має чітку триступеневу структуру: первинна ланка - об'єднання в класі, другий ступінь (в школі є паралельні класи) - об'єднання в паралелі і третій - об'єднання всіх 2-4 класів.

Положення про об'єднання-гру "Подоляночка".

1. Об'єднання-гра "Подоляночка" створюється добровільно з числа учнів 2-4 класів.

2. Започатковується класне об'єднання на початку навчального року в 2 класі.

3. Мета і спрямованість роботи об'єднання:

- створення умов для самореалізації особистості в позаурочний час;
- згуртування дитячого колективу;
- підвищення активності учнів;
- розвиток ініціативи і самодіяльності.

4. Об'єднання працює під керівництвом класовода і з допомогою шефів-організаторів з числа учнів 5-9 класів.

5. В об'єднанні класу створюється рада, до складу якої входять: командир об'єднання, ланкові, книголюби, друзі охайності, веселі і винахідливі.

6. Рада оновлюється в кінці кожного навчального семестру на зібранні об'єднання.

7. Члени попередньої ради звітують усно перед об'єднанням про виконану роботу і одержують оцінку з боку своїх товаришів.

Для всіх об'єднань існує єдиний зразок емблеми із зображенням віночка, а по боках чотирьох різнокольорових стрічок.

Кожен первинний класний колектив об'єднання має право на свій власний знак прапорець. Він жовто-блакитного кольору, з зображенням на ньому емблеми та напису назви групи ("Ромашка", "Троянда", "Промінець" і та ін.).

Козацька община школи (КОШ) – це самодіяльне дитяче об'єднання, яке буде свою роботу на принципах добровільності, демократизму, родинно-національної спрямованості і самоврядування. Воно успішно працює в Миколаївській та Запорізькій областях.

Вищий орган общини – загальне зібрання козачат, козаків і козачок. Усю роботу координує і спрямовує козацька рада, до складу якої входять курінні отамани.

Основні напрями роботи КОШ спрямовані на вивчення історії козацтва, рідного краю, відродження народних традицій і звичаїв, родинної обрядовості; виховання господаря, працелюбної особистості; вивчення ролі спорту і фізичного виховання в житті козаків, використання їхнього досвіду для власного фізичного розвитку.

КОШ має свій девіз: "Козацькому роду – нема переводу"; емблему у вигляді вітрильника.

КОШ складається з 4 курінців (1-4 кл.) і 7 куренів (5-11 кл.) Кожен із них має свою назву, вимпел, емблему і девіз.

Очолюють курінці і курені отамани, які обираються на вищому органі куреня – зборах. Після обрання курінний отаман дає клятву козакам, кошовому отаману.

КОШ має свого кошового отамана, який обирається із числа старших козаків на великому зібранні на конкурсній підставі. Кошовий отаман в урочистій обстановці дає клятву козакам, учителям й одержує булаву – символ влади. Після великого зібрання кошовий отаман збирає раду КОШ і вони розподіляють обов'язки.

Всі дитячі громадські об'єднання, які є супутниками СПОУ (Спілки піонерських організацій України), об'єднані у Федерацію дитячих організацій СПОУ, яку очолює Національна рада (палата дорослих, палата дітей) із представників області. Кожен рік вона засідає і вирішує важливі питання життя спілки.

Спілка піонерських організацій України (СПОУ). Вона утворена на добровільній основі, визначає своєю метою об'єднання зусиль для добрих, корисних справ, розвиток здібностей, захист прав та інтересів членів Спілки і діє відповідно до вимог Декларації прав людини, Конвенції про права дитини, Закону "Про громадські організації".

Спілка виступає проти політизації дитинства, будь-якої монополії у дитячому русі, за співробітництво на засадах партнерства з усіма гуманістичними об'єднаннями.

Вона використовує найрізноманітніші форми, методи і засоби розвитку загальнолюдських цінностей через реалізацію програми "Я – родина – Батьківщина".

Символами приналежності до СПОУ є веселковий прапор, веселковий галстук та значок "СПОУ". Окремі піонерські організації можуть мати свої символи.

Новою піснею українських піонерів є "Веселкова пісня". День народження СПОУ відзначається 21 листопада щорічно як свято "Веселкової республіки".

Окрім СПОУ на Україні діють і інші громадські формування дітей та підлітків.

"Пласт". Українська організація скаутів має назву "ПЛАСТ". Ця організація ставить за мету розвивати моральні, духовні й фізичні якості української молоді, передавати їй знання, розуміння історії, культури, плекати традиції тощо. Діяльність "Пласту" є незалежною від будь-яких політично-партійних чи релігійних впливів.

Офіційним початком "Пласту" вважається 12 квітня 1912 року. Саме тоді прийняли скаутську присягу члени організованого Олександром Тисовським гуртка при Академічній гімназії у Львові. Організатори "Пласту" прагнули зберегти внутрішній зміст скаутського руху, але надати молодіжній організації своєрідної національної форми та пов'язати її з українською народною традицією. До кінця першої світової війни пластові осередки існували в кожній губернії України. Після падіння Української Народної Республіки вони були заборонені, нині відновлюються. Пріоритетним напрямком роботи організації є патріотичне виховання. Пластун – це той, хто вірний Богові, Україні, завжди веселий і оптимістичний, всюди корисний для свого суспільства, чистий і охайний.

Емблемою "Пласту" є тризуб і біла трилиста лілея, сплетені в одну гармонійну цілість. Три листки лілеї нагадують про три основні обов'язки пластуна, а тризуб вказує на те, що "Пласт" - українська організація молоді. Вступ у "Пласт" здійснюється з 7 років.

Дитячо-юнацьке товариство "Січ". Це – українське дитячо-юнацьке товариство є добровільною, незалежною, позапартійною громадською організацією, яка діє відповідно до Статуту, чинного законодавства та Конституції України.

Метою цього товариства передбачено патріотичне виховання дітей та юнацтва на традиціях українського козацтва та принципах християнської моралі.

Товариство існує на терені України та поза її межами в місцях постійного проживання українців. Керівні органи "Січі" працюють у м. Києві.

Спілка української молоді (СУМ). СУМ - виховна національна організація української молоді. У відповідності із Статутом організації членами Спілки можуть стати українці віком від 16 років, які понад усе ставлять добро і славу української нації, визнають світогляд української нації та мають відповідні особисті якості. Крім дійсних членів, під керівництвом організації працюють "суменята" (віком від 6 до 12 років).

Отже, на Україні діють різноманітні громадські формування дітей та підлітків, кожний з яких відрізняється своїми пріоритетними напрямками, специфікою гри, атрибутами, традиціями тощо. Але всі члени формувань виступають проти політизації, за партнерські відносини з усіма дитячими об'єднаннями та організаціями і керуються загальнолюдськими законами.

5.3. Методи роботи з членами дитячих формувань

До основних методів роботи з членами дитячих громадських формувань відносяться: доручення, гра, змагання. Доручення – це і справа, і відповідальність. Доручення показує, що дитині довіряють, на неї покладаються. Воно виховує волю і наполегливість, самостійність, уміння доводити розпочату справу до кінця. Доручення допомагають розвивати відсутні якості і позбутися недоліків, допомагають розвивати інтереси малюків. Доручення діти початкових класів виконують із бажанням. Якщо їх залишають без доручень, вони засмучуються і переживають, тому доручення повинен мати кожен член дитячого формування. Якими можуть бути доручення? Так в раду самоврядування "Подоланочки" входять командир, ланкові, чомучки, веселі і винахідливі, друзі охайності, книголюби. Важливо, щоб учні звітували перед об'єднанням або організацією про виконання доручення, при цьому відбувається оцінка їх діяльності та зміна доручення. Важливо, щоб на протязі навчального року всі діти побували в різних ролях членів самоврядування певної організації чи об'єднання.

Гра. Ще К. Д. Ушинський правильно помітив, що дитина осягає світ, граючись. Гра для неї – також дійсність, але більш цікава, ніж та, яка її оточує. У грі дитина живе, і наслідки цього життя глибше залишаються в ній, ніж сліди дійсності. Керівництво дитячою грою дозволяє виховувати звичку надавати допомогу товаришам, бути чесними, наполегливими. Недооцінка гри збіднює життя дітей, суперечить їх віковим особливостям. Гра не народжується із нічого,

не виникає із фантазії дітей. Грають діти у те, що чули, бачили, тобто в те, що запам'яталось. Цей збережений у свідомості світ дорослого життя і є основою гри. Отже, потрібно турбуватися про запас яскравих вражень у дітей. Далі необхідно розподілити ролі, і, нарешті, - створити ігрові ситуації, скласти сюжет гри. При розподілі ролей потрібно враховувати індивідуальні особливості дітей. Одному роль допоможе зміцнити свій авторитет, другому - подружитися з однокласниками, третьому – стати організованим.

Однією із ефективних ігрових форм є ігри-подорожі. Вони сприяють розвитку пізнавальних інтересів, трудових умінь, вихованню любові до Батьківщини, формуванню товариських взаємовідносин, навичок самостійності і активності. Так для гри-мандрівки подолянчиків у 2-4 класах визначаються три маршрути зі станціями: "Подільська" (об'єднання 2 класу), "Місто моє – Хмельницький" (об'єднання 3 класу), "Україна – диво дивовижне" (об'єднання 4 класу). На кожному з цих маршрутів у напрямку станцій подолянчики роблять чотири зупинки. Зупинка – це місце і час, коли діти виконують свої завдання. Кожна зупинка має назву. В назвах зупинок відображається зміст конкретної діяльності об'єднання на певному відрізку часу. Слід відмітити, що визначення маршрутів і поділ їх на зупинки умовний і носить динамічний характер: вони можуть змінюватися в залежності від місця, часу, мети, побажань членів об'єднання.

До кожної зупинки на початку навчального року готуються певні завдання. Головне у виборі завдань – зберегти наступність між об'єднаннями паралелей 2-4 класів і системність у підборі тематики. Розробку завдань здійснюють класні керівники, члени об'єднань, батьки та шефи-організатори із числа делегованих учнів 5-9 класів.

Змагання. Всім відомо, що діти полюбляють змагатися. В змаганнях вони можуть перевірити свої сили, порівняти свої успіхи з успіхами інших. Правильно організоване, воно сприяє досягненню виховної мети, розвиває активність, ініціативу, взаємодопомогу, чесність і справедливість. Головне в організації змагання – показати ті зразки, на які діти повинні рівнятися, підтримати прагнення дітей до кращого. При підведенні підсумків змагання важлива оцінка зусиль кожного. Але не потрібно забувати і про негативну сторону цього методу: він виявляє переможців і переможених. А прагнення до лідерства, бажання перемогти можуть стати настільки привабливими для дітей, що можуть перетворитися у самоціль. На жаль, буває, що під час змагання діти починають радіти поразкам інших, тому що це наближує їх до перемоги. Виникає складна педагогічна проблема: з одного боку, метод приносить користь, а з другого – шкоду в моральному розвитку дітей. Тому, перед тим як починати змагання, потрібно обміркувати умови його проведення. Щоб частина дітей не впала в розпач, щоб не склалося враження, що вони гірші за інших, потрібно так влаштувати змагання, щоб кожна дитина змогла б у чомусь проявити себе, і щоб воно не розвивало в дітях егоїзм, марнославство, зазнайство.

Молодші дітлахи дуже полюбляють, коли серйозність чергується з жартами: жартівливими змаганнями, призами і та ін. У чому змагаються діти? У виконанні завдань на маршрутах гри, а також у різних видах колективної праці, спорті, підтриманні дисципліни, чистоти, порядку, бережливості і акуратності.

5.4. Роль класного керівника в роботі дитячих формувань

Класний керівник за згодою учнів є почесним членом будь-якого громадського формування.

Він *відповідає* за:

- планування і проведення всієї позакласної роботи;
- підготовку і проведення виховних заходів: свят, ранків, спортивних змагань, трудових десантів тощо;
- участь формування в загальношкільних заходах;
- раціональне використання вільного часу.

Він *погоджує*:

- проведення всіх заходів із заступником директора з навчально-виховної роботи в 1-4 класах;
- роботу класного формування з діяльністю формувань паралелі;

Він *консультує* членів самоврядування організації чи об'єднання з приводу виконання їх обов'язків.

Практичні завдання

1. Вивчити рекомендовану літературу згідно з планом.
2. Рольове моделювання збору, лінійки, засідання ради, змагання і та ін. (за вибором студентів).
3. Вивчити досвід роботи дитячого об'єднання в однієї із шкіл міста.

Питання для самоперевірки

1. Порівняйте завдання, напрями, методи і форми діяльності дитячих громадських організацій та дитячих громадських об'єднань.
2. Розкрийте специфіку дитячих громадських об'єднань, які працюють за програмою "Країна Барвінкова".
3. Які методи класний керівник застосовує у роботі з членами дитячих формувань? Доведіть.
4. Зробіть висновки щодо важливості педагогічної допомоги у системі виховної діяльності громадських формувань дітей та підлітків.

Народна педагогіка

"Добрий приклад, кращий за сто слів", "Приклад кращий за правило", "Бурчання наскучить, приклад научить" (приклад); "Поважай старших" (вимога) "Перед тим як карати, полічи до ста", "Злість – погана порадиця" (покарання), "Перехвалення – як пересолення" (заохочення), "Не вчи дитину штурханами, а добрими словами" (переконання).

Семінарське заняття № 5

Тема: Взаємодія класного керівника з дитячими громадськими формуваннями.

Мета: усвідомити важливість та сутність роботи класного керівника з дитячими громадськими формуваннями; ознайомитись із зарубіжним та вітчизняним досвідом роботи; розвивати пізнавальні інтереси, формувати гностичні вміння.

План

1. Письмова перевірка основних понять з теми.
2. Усне обговорення теоретичних питань:
  - Дитячі громадські формування як інститут виховання.
  - Види дитячих громадських формувань та їх специфіка.
  - Методи роботи з членами дитячих формувань.
  - Роль класного керівника в роботі дитячих формувань.
3. Зарубіжний досвід діяльності дитячих громадських формувань (за бажанням студента).
4. Результати виконання дослідницького завдання (вивчити досвід роботи дитячого об'єднання однієї із шкіл міста).

Практичне заняття № 5

Тема: Взаємодія класного керівника з дитячими громадськими формуваннями.

Мета: усвідомити важливість та сутність роботи класного керівника з дитячими громадськими формуваннями; розвивати пізнавальні інтереси, формувати гностичні та організаторські вміння.

План

1. Порівняйте методи і форми діяльності дитячих громадських організацій та дитячих громадських об'єднань.
2. Рольове моделювання лінійки (групова робота).
3. Рольове моделювання змагання (групова робота).

Лабораторне заняття

Тема: Специфіка роботи дитячого громадського об'єднання "Подоряночка".

Мета: вивчити мету, завдання, етапи, форми і методи дитячого об'єднання "Подоряночка".

База: ЗОШ №21, м. Хмельницький.

Теоретичний матеріал для повторення

Сутність дитячих громадських об'єднань, їх особливості на сучасному етапі та роль класного керівника у роботі дитячих об'єднань.

План

1. Мета і завдання роботи дитячого громадського об'єднання "Подоряночка"
2. Перший клас. Підготовча робота.
3. Специфіка етапів життєдіяльності дитячого об'єднання "Подоряночка" (2-4 клас). Роль класного керівника на кожному з них.

Список літератури

1. Галузяк В.М., Сметанський М.І., Шахов В.І. .Педагогіка (стислий виклад): навч. посіб. Вінниця: "Логос", 2000. С.140-143.
2. Григорук Т.В., Іова В.Ю., Красномоєць Л.В. Веселкове дитинство. (Технології виховної роботи з молодшими школярами). Кам'янець-Подільський: Абетка, 2001. 116с.
3. Дубасенюк О.А. Практикум з педагогіки: навч. посіб. 3-тє вид., доп. і перероб. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 485 с.
4. Єремєєва В.М. Технологія вивчення теорії та методики виховання: методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 114 с.
5. Качинська Л.Л. Довідник класного керівника. Рівне: ПІКПК, 1999. С.32-38.
6. Матвієнко О.В. Виховання школярів: педагогічні задачі та завдання. Київ: ПЦ "Фоліант", 2005. 200 с.

ТЕМА 6. РОБОТА КЛАСНОГО КЕРІВНИКА З РІЗНИМИ КАТЕГОРІЯМИ ДІТЕЙ

ПЛАН

6.1. Соціально-педагогічна діяльність класного керівника (Національна програма "Діти України").

6.2. Особливості виховання дітей з відхиленнями у поведінці.

6.3. Специфіка роботи з обдарованими учнями.

6.4. Робота з дітьми з особливими освітніми потребами.

Основні поняття: вихованість, важковиховувані діти, корекція важковиховуваності, обдарованість, діти з особливими освітніми потребами.

Самостійна робота:

Поради В. О. Сухомлинського "Як добитися, щоб слово вихователя доходило до серця вихованця", "Як учити своїх вихованців виховувати самих себе", "Оволодівайте мистецтвом індивідуальної бесіди з вихованцем", "Як боротися з лінощами". Книга "Сто порад учителеві", поради 53, 82, 83, 99.

6.1. Соціально-педагогічна діяльність класного керівника (Національна програма "Діти України")

Захист людини в дитячі роки, коли відбувається духовне, моральне, фізичне становлення особистості, засвоєння національних та загальнолюдських культурних цінностей і коли навіть тимчасові нестатки й помилки дорослих здатні заподіяти шкоду і деформувати її розвиток, має бути одним з головних завдань при формуванні стратегії розвитку нашої держави.

Національна програма "Діти України" (1996 р.) – це комплексний документ, в якому відповідно до положень Конвенції ООН про права дитини, ратифікованої Україною, визначено основні напрями державної політики стосовно дітей та заходи щодо її реалізації центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, установами, організаціями, суспільними інститутами.

До основних напрямів програми відносяться:

1. Законодавче забезпечення прав і соціальних гарантій розвитку дітей.

2. Створення умов для формування гармонійно розвиненої особистості.

3. Поліпшення становища дітей, які перебувають в особливо скрутних і надзвичайних умовах:

– діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування;

– діти-інваліди, діти з вадами розвитку;

– діти, які проживають в екологічно несприятливих умовах і віддаленій місцевості.

4. Поліпшення здоров'я дітей.

5. Запобігання дитячій бездоглядності, безпритульності, бродяжництву, жебрацтву та правопорушенням серед неповнолітніх.

Значна частина заходів Національної програми "Діти України" має довгостроковий характер і їх виконання триває. Проте в ході реформування економічних і соціальних засад нашої держави виник ряд несприятливих факторів, які негативно вплинули на становище дітей і сімей з дітьми. Аналіз стану справ щодо захисту прав та інтересів дітей в Україні свідчить про загострення низки проблем. Це стосується, зокрема, соціального захисту дітей, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, захворюваності дітей, які проживають на радіаційно забрудненій території, що в 2,4 рази вища, ніж захворюваність дітей у цілому в Україні. Збільшилося число дітей-інвалідів, дітей з вадами розвитку, які потребують соціального захисту держави.

Незважаючи на певні позитивні результати у вихованні підростаючого покоління в Україні, та здобутки освіти, суспільне виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, в цілому не зазнало змін. Сирітство та дитяча безпритульність, бездоглядність, жебрацтво - це наслідок недостатньої уваги суспільства, насамперед органів опіки та піклування, до соціальних проблем сімей з дітьми. Невчасне виявлення проблемних сімей, зволікання з вилученням дітей з таких сімей, недостатній контроль суспільства за вихованням дітей у неблагополучних сім'ях призводять до того, що дедалі більше дітей не мають адекватного соціального захисту.

Недосконалість державної системи соціального захисту позначається й на дітях, особливо тих, які проживають у сільській місцевості, хоча традиційно село відзначалося суворішим суспільним контролем над дітьми-сиротами і дітьми, позбавленими батьківського піклування. Поширення в сільській місцевості такого явища як "діти вулиці" є незаперечним доказом ослаблення виховної ролі сільської громади, проявом руйнування традиційних форм громадського самоврядування на селі.

Існування дитячої злочинності свідчить про необхідність удосконалення виховної роботи, зокрема правового виховання учнів, пошуку ефективних форм взаємодії всіх зацікавлених організацій, спрямованих на запобігання втягненню підлітків у протиправну діяльність. Потребує вдосконалення робота, пов'язана із забезпеченням права кожної дитини на гуманне ставлення і повагу до її гідності. Нерозв'язаними залишаються проблеми адаптації неповнолітніх після звільнення з місць позбавлення волі.

У сучасних умовах проблема поліпшення становища дітей набуває особливої значущості. Її розв'язання залежить не тільки від сім'ї, а й від діяльності суспільних інститутів, які беруть участь у вихованні та навчанні дітей, сприяють їх соціалізації.

Специфіка та головна спрямованість соціальної політики стосовно дітей у сучасних умовах має сприяти, насамперед, зменшенню впливу на них негативних явищ, що виникають у ході реформування суспільства.

Вагоме місце серед заходів реалізації Національної програми "Діти України" займають виявлення і корекція важковиховуваності, пошук, підтримка і розвиток обдарованих дітей та робота з дітьми з особливими освітніми потребами.

6.2. Особливості виховання дітей з відхиленнями у поведінці

6.2.1. *Поняття про важковиховуваність. Типи важковиховуваних дітей.*

Успішність виховання залежить не тільки від вихователя, його особистих якостей, педагогічної майстерності, але й від самих вихованців, їх готовності сприймати виховні впливи. Готовність дітей адекватно реагувати на виховні впливи називається вихованістю.

Нерідко вчителеві доводиться стикатися з дітьми, які не сприймають його слів, не зважають на поради і зауваження, а то й відкрито виявляють антипатію і ворожість. Таких дітей називають "важкими", "дітьми з асоціальною поведінкою", "педагогічно занедбанними", "соціально дезадаптованими", "важковиховуваними".

Важковиховувані – це категорія осіб, в яких під впливом несприятливих для розвитку соціальних, психолого-педагогічних та медико-біологічних умов з'являється негативне ставлення до навчання, норм поведінки, відбувається зниження або втрата почуття відповідальності за свої вчинки.

Важковиховуваність дітей проходить певні стадії і починається в той період, коли учитель ще не має безпосереднього контакту з учнем, тобто в дошкільний період. Якщо цей патологічний процес не зупинити вчасно, сформується стійка лінія антигромадської поведінки, яка може мати вияв не тільки у вчинках, але й в правопорушеннях. Яка ж основна причина появи важковиховуваності?

Упродовж ХХ ст. на теренах нашої держави (спочатку в царській Росії, потім у Радянському Союзі, і, нарешті, в Україні) було кілька "спалахів" такого соціального явища, зумовлених соціально-історичними та економічними причинами:

- період Першої світової війни (1914–1918 рр.): воєнна розруха, сирітство дітей через загибель батьків у війні, окупація територій чужоземними військами;
- громадянська війна (1918–1922 рр.): руйнування народного господарства, масштабне переміщення певних прошарків населення в країні та за її межі, безробіття, хвороби, голод та ін.;
- 30-ті роки: голодомор, масові репресії;
- Друга світова війна (1939–1945 рр.): смерть батьків, окупація, голод, сирітство, значні економічні труднощі;
- останні десятиріччя ХХ ст.: зниження рівня життя населення у зв'язку з трансформацією соціально-економічної системи, послаблення відповідальності за виховання дітей.

Проблеми важковиховуваних дітей криються передусім у соціальній сфері. Ще англійський соціаліст-утопіст Роберт Оуен (1771–1858) стверджував, що асоціальна, злочинна поведінка індивіда залежить не від нього, а від системи, в якій він виховувався. "Знищіть обставини, які сприяють створенню злочинних характерів, і злочинців більше не буде; замініть їх обставинами, які розраховані на створення звичок порядку, регулярності, стриманості, праці, - і людина буде володіти цими якостями".

Іншими причинами, що зумовлюють появу важковиховуваних дітей у початковій школі, є:

- помилки у сімейному вихованні дитини;

- відсутність наступності в діяльності дитячого садка і батьків, що виховують дитину вдома, і початкової ланки школи;
- відсутність ранньої психолого-педагогічної діагностики відхилень у поведінці;
- несвоєчасне виявлення в дитини як позитивних, так і негативних якостей;
- педагогічні помилки вчителя;
- відсутність захисту і допомоги дитині в процесі її розвитку та ін.

До типових відхилень у поведінці школяра відносяться лінощі, агресивність, егоїзм, недисциплінованість, демонстративна галасливість, брутальність, упертість. Виявляються вони у формі вчинків, конфліктів з іншими учнями, вчителями і батьками, безвідповідальному ставленні до навчання, громадських доручень, ігноруванні вимог дорослих, пропусках уроків, а у більш серйозних випадках - у втечах із дому, крадіжках, хуліганстві, вживанні алкоголю тощо. Набір цих негативних проявів спостерігається у багатьох важких дітей, тому їх поведінка здається схожою. Мабуть, саме тому у педагогів часто складається думка, що важкі учні всі однакові й виховувати їх треба за однією схемою. Проте справа набагато складніша. По-перше, далеко не всі діти, які порушують норми поведінки, є важковиховуваними; по-друге, безвідповідальне ставлення до навчання, пропуски уроків, неприязнь до школи взагалі далеко не завжди пов'язані з важковиховуваністю, по-третє, ступінь важковиховуваності учня не завжди визначається тим, як часто він порушує норми поведінки та наскільки серйозні ці порушення.

Є різні типи класифікацій дітей з нестандартною поведінкою.

А. Невський в основу класифікацій кладе поведінку дітей:

1. Важковиховувані діти, які байдуже ставляться до навчання, періодично порушують правила поведінки і дисципліну. Їм властиві: грубощі, брехливість, нечесність тощо.

2. Педагогічно занедбані підлітки, які негативно ставляться до навчання й суспільно корисної діяльності. Вони систематично порушують дисципліну й правила поведінки, постійно проявляють негативні моральні якості особистості.

3. Підлітки-правопорушники, які перебувають на обліку в інспекціях у справах неповнолітніх або направлені до спецшкіл і спеціальних професійно-технічних училищ.

4. Неповнолітні злочинці, які скоїли кримінальні злочини, порушили правові норми й направлені судом до виправно-трудова колоній.

В. М. Галузяк і М. І. Сметанський залежно від причин дезадаптації виділяють такі типи важких учнів:

1. Педагогічно занедбані учні, у яких опір педагогічним впливам зумовлений несформованістю особистості, низьким рівнем морального розвитку.

Соціальна дезадаптація таких дітей починається з неуспіху в навчанні. Оскільки в сім'ї їм приділяли мало уваги (у випадку, якщо виховання йшло за типом гіпопротекції), готовність до школи в них не сформувалася. Вміння долати труднощі, довільна саморегуляція, навички спілкування, моральні норми та установки, властиві їхнім благополучним ровесникам, також відсутні або нерозвинуті, викривлені. Тому вже перші невдачі, викликаючи негативні переживання, виливаються в агресію, фіксуються як образа, несправедливість.

Погані оцінки ведуть до порушення стосунків з учителем. До підліткового віку такий тип взаємодії поширюється на всіх учителів, на школу в цілому. Постійні невдачі у навчанні формують невпевненість у собі, низький рівень самоповаги. З однокласниками така дитина найчастіше також не знаходить контакту. Засвоївши негативні стереотипи стосунків у батьківській сім'ї (відсутність емпатії, довіри, взаємоповаги, емоційної підтримки, захищеності тощо), учень несвідомо переносить їх на спілкування з ровесниками, а ті не розуміють, бояться й цураються його або перетворюють на об'єкт нехтування та глузування.

2. Учні, у яких опір педагогічним впливам зумовлений певними особливостями психічного розвитку.

Це передусім діти, яким властиві відхилення в розвитку емоційних і вольових процесів, аномалії в становленні характеру (акцентуації), що зумовлюють труднощі в спілкуванні, навчанні та трудовій діяльності. Виникнення цього типу важковихованості не можна однозначно пов'язати з якимось неправильним типом сімейного виховання. Першопричина криється в особливостях психіки, притаманних самій дитині від народження або таких, що виникли внаслідок прижиттєвих ушкоджень. Проте, помилкові виховні дії учителів і батьків щодо дитини можуть мати ще більш тяжкі наслідки, ніж стосовно здорових дітей.

3. Учні, опір яких зумовлений невмілими діями вихователя (оманлива або ситуативна важковихованість).

Дослідження психологів свідчать, що значна кількість конфліктів та інших форм соціально дезадаптованої поведінки дитини провокується дорослими, педагогами. Таких учнів ще не можна назвати важковиховуваними, оскільки їхні негативні прояви не пов'язані з відхиленнями в розвитку особистості, а викликані незалежними від них причинами.

Наприклад, опір учня виховним впливам може бути зумовлений тим, що вихователь своєчасно не змінив стилю спілкування. Дитина відкидає "мораль слухняності" й намагається замінити її рівноправними стосунками з дорослими. Прагнення відстояти право на самостійність, ствердити як незалежну особистість створює постійну емоційну напруженість, загострює почуття власної гідності, чим зумовлюються хворобливі реакції на нетактовні звертання дорослого.

Якщо старші намагаються жорстко регламентувати поведінку школяра, продовжуючи вимагати колишнього послуху, якщо стиль спілкування вихователя авторитарний, то конфлікти неминучі. Не знаходячи конструктивного вирішення, вони призводять до відчуження дитини, до її впевненості в тому, що вчитель не може й не хоче її зрозуміти. На основі цього виникає вже свідоме неприйняття вимог, оцінок, суджень вихователя, який втрачає можливість впливати на дитину. Реакції протесту, негативізму закріплюються, нагромаджується досвід негативної поведінки, і це стає звичкою.

4. Власне важковиховувані діти, у яких опір педагогічним впливам викликаний сформованими захисними механізмами.

Оскільки цей різновид важковихованості пов'язаний з розвитком стійких особистісних якостей, він виникає здебільшого у підлітковому віці. Який загальний механізм його формування?

У житті кожної дитини рано чи пізно виникають проблеми із задоволенням потреб у визнанні, самоствердженні, позитивному ставленні оточуючих.

Наприклад, учень відчуває труднощі у навчанні, отримує негативні оцінки, не може знайти спільну мову з однокласниками тощо. Така ситуація закономірно викликає емоційний дискомфорт, тривогу. Якщо дитина тривалий час не може вийти з такого стану, "включаються" захисні механізми, які дозволяють позбутися тривоги за рахунок спотворення сприйняття навколишньої дійсності, оточуючих і себе: учень перестає помічати власні недоліки, некритично ставиться до своєї поведінки, звинувачує у несправедливості вчителя, ровесників, уникає загрозливих ситуацій (пропускає уроки, не спілкується з однокласниками), вдається до неприйнятних способів самоствердження (зухвалі вчинки, порушення дисципліни та ін.).

Захисні механізми виключають необхідність діяльності дитини як у напрямку реальної зміни життєвих умов (подолання перешкод на шляху до мети), так і в напрямку самовдосконалення, оскільки дають можливість позбутися негативних переживань, не змінюючи себе і власної поведінки. Внутрішній спокій забезпечується ціною ігнорування реальних проблем, викривленого сприйняття себе і ставлення оточуючих (учителів, ровесників, батьків). Таким чином виникає психологічний бар'єр, "непроникливість" дитини стосовно виховних впливів, подолання якої можливе лише після корекції дезадаптивних механізмів психологічного захисту.

6.2.2. Корекція важковихованості

Особистість школяра з девіантною поведінкою, тобто такою, що відхиляється від схвалюваних у суспільстві норм, потребує виправлення або, іншим словом, корекції. Під корекцією розуміється система психолого-педагогічних впливів, спрямованих на подолання або послаблення негативних і формування позитивних якостей особистості. Останню частину цього визначення слід підкреслити, оскільки чимало вихователів, особливо початківців, обмежуються подоланням недоліків, застосовуючи тільки гальмівні прийоми: констатацію провини, засудження, покарання, наказ, попередження, вияв обурення. Такий підхід нерідко веде до протистояння вихователя і вихованця.

Корекція особистості вимагає застосування індивідуалізованих методів виховання, які відповідають психологічним особливостям дитини. Вона ґрунтується на ретельному вивченні особистості учня, діагностиці його сильних і слабких сторін, постійному аналізі результатів корекції.

Ефективність корекції визначається передусім особистістю самого вихователя, його ставленням до учня, зацікавленістю в його долі, стилем спілкування з дітьми.

Іншою умовою успіху є залучення до неї самого вихованця, опора на його самосвідомість. Завдяки цьому забезпечується справжня перебудова його внутрішнього світу, а з ним і його поведінки.

Порівняно з повсякденним вихованням корекція вимагає більш досконалої технології як на етапі формування мети, так і під час її реалізації. Мета корекційної роботи не зводиться, як це часто трапляється на практиці, до викорінення недоліків у розвитку особистості.

В основі її - розвиток позитивних якостей особистості, протилежних тим, що є причиною відхилень у поведінці учня. Наприклад, за наявності у нього агресивності йдеться про розвиток доброзичливості, якщо учень лінивий -

виховання працелюбності, якщо схильний до самотності - розвиток комунікабельності. Ця мета, хоча і важка, але більш реальна, оскільки робота з вихованцем відбувається на позитивній основі.

Викорінення недоліків у поведінці учня вимагає застосування гальмуючих прийомів,- таких, як попередження, наказ, засудження, покарання тощо. Формування позитивних якостей відбувається за допомогою стимулюючих прийомів,- таких, як організація успіху, прояв уваги, турботи, прохання, заохочення, створення ситуації успіху та ін.

Мета корекційної роботи визначається причинами, що зумовили те або інше відхилення у поведінці учня. Тому корекція завжди починається із з'ясування причин того, чому саме так веде себе школяр. Причини відхилень у поведінці часто криються у стилі спілкування самого вихователя. Наприклад, авторитарний стиль, педагогічна безтактність породжує у дитини невпевненість у собі, несамостійність, упертість, негативізм та ін.(Тип 3).

Ще один чинник, який призводить до появи "важких" дітей,-розбещеність. Дитина, яку пестять так, що вона зникає лише до ласки та турботи, виростає егоїстом. Вона вступає в конфлікти з колективом, а звідси – негативні наслідки (Тип 1).

Часто страждають діти зі слабкою нервовою системою. Вони вразливі, швидко втомлюються, мляві, в них виникають гальмівні реакції. Такі діти відстають у навчанні, легко розгублюються, ніяковіють, втрачають віру в себе. На них починають "сипатися" двійки, насмішки. Ці діти знаходяться за межами спілкування. Вони – не активні дезорганізатори, а "тихі тіні". Їх легко спрямувати на хибний шлях, деякі з цієї категорії стають правопорушниками, бо мстяться за зневагу до себе (Тип 2). Далі необхідно вивчити особистість дитини, її сильні і слабкі сторони.

Наступний етап - це формування в учня відповідних мотивів поведінки, підтримка бажання позбавитися того або іншого недоліку, пробудження потреби у самовдосконаленні. У зв'язку з цим вихователь дбає про дискредитацію, знецінення негативних форм поведінки: наприклад, показує (по можливості наочно, з наведенням конкретних випадків), в чому полягає шкідливість лінощів, агресивності, до яких наслідків призводять ті чи інші дії, формує у вихованця впевненість у тому, що ті ж лінощі або агресивність можна "перемогти". Обговорюючи з учнем питання типу "Чому з тобою мало хто дружить?" (якщо корекція спрямована на подолання психологічної ізоляції у класному колективі), "Чому у тебе невисокі успіхи у навчанні?" (якщо причиною низької успішності є лінощі), педагог розширює його знання про себе, про те, як його сприймають оточуючі, яка його поведінка засуджується, не схвалюється іншими, і та ін. Це допомагає вихованцеві усвідомити, що необхідно змінити поведінку.

На наступному етапі корекційної роботи вихователь організує життєві обставини учня, аби той під їхнім впливом здійснив ряд вчинків. Для цього треба віднайти діяльність, відповідну до можливостей школяра, в якій він зміг би проявити себе, пережити почуття успіху. Педагог розробляє засоби залучення школяра до цієї діяльності, тактику взаємодії з ним. Водночас вихователь оптимізує його становище в колективі учнів, створює умови для прояву позитивних якостей, правильної оцінки його оточуючими.

У формуванні позитивних якостей особистості значна роль належить підкріпленню позитивних змін, що з'явилися в поведінці учня, за допомогою різноманітних форм заохочення.

Організація вправління учня у поведінці вимагає зусиль значно більших, ніж закріплення навчальних навичок. Адже йдеться про поведінку в природних умовах, повторне відтворення яких не завжди можливе. Досвідчені вихователі з цією метою обирають досить тривалу діяльність з повторюваними ситуаціями. Наприклад, егоїстичного учня призначають допомагати у навчанні іншим, або ж включають до складу спортивної команди, де загальний успіх залежить від усіх і кожного.

Значну роль у перевихованні учня відіграє спільна робота класного керівника і сім'ї, про особливості якої піде мова в наступній темі.

Таким чином, у корекційній діяльності вихователя можна виділити кілька етапів.

1. Аналіз причин відхилення в поведінці учня, сильних і слабких сторін його особистості.

2. Визначення мети і способів викорінення недоліків і формування позитивної якості, протилежної тій, що є безпосередньою причиною відхилень у поведінці.

3. Дискредитація, знецінення негативних форм поведінки і розвиток мотивів самовдосконалення.

4. Вибір виду діяльності, в якому найбільш успішно формується необхідна позитивна якість, і включення в нього вихованця. Сприяння поліпшенню становища учня в системі міжособистісних стосунків у класному колективі.

5. Закріплення прищеплюваної якості за допомогою вправ у природних умовах або спеціально організованого тренінгу і схвалення позитивних змін.

Упродовж корекційної роботи у вихованця слід викликати рефлексивне ставлення до власної поведінки, допомогти усвідомити і позитивні якості, і недоліки, що є істотною передумовою самовиховання.

Звичайно, зміст роботи з кожним учнем і способи корекції різноманітні, бо у кожного є багато неповторних особливостей.

Практичні поради.

1. На кожного важковиховуваного класний керівник заводить спеціальний щоденник спостережень, до якого записує насамперед соціально-психологічну характеристику учня. У ній відмічає причини виникнення важковиховуваності, у чому вона виявляється, виділяє позитивні та негативні якості особистості, особливості сімейного виховання, - намічає засоби виховного впливу на учня. Раз на півріччя робить висновок про досягнуті результати виховної роботи й намічає план подальшої роботи з кожним із таких учнів.

2. До завдань класного керівника входить вивчення інтересів, здібностей, нахилів важковиховуваних учнів і залучення їх до роботи гуртків, спортсекцій як у школі, та і в позашкільних закладах.

3. Робота із батьківським комітетом класу, з сім'ями важковиховуваних учнів, неблагополучними родинами повинна бути спрямована на озброєння їх педагогічними знаннями, надання конкретної індивідуальної методичної допомоги.

6.3. Специфіка роботи з обдарованими учнями

Індивідуального підходу у вихованні потребують не тільки важкі учні. Особливою категорією в класному колективі є обдаровані діти. Проблема дитячої обдарованості є однією з проблем сучасної науки. Існує понад 100 визначень понять "обдарованість".

Обдарованість слід розглядати як сукупність проявів особистісних якостей, коли не тільки інтелектуальні, але й інші здібності виступають у взаємодії і цілісній єдності. Дж. Рензуллі, американський вчений, який розробив популярну сьогодні концепцію обдарованості, вважає, що обдарованість – це єдність трьох характеристик: інтелектуальні здібності (вищі за середній рівень), креативність і наполегливість.

Обдарованість проявляється з раннього дитинства. Але стан вундеркіндів у дітей швидко гасне, якщо багатство це своєчасно не було помічено або залишилось нерозвинутим, ніхто не вказав дитині правильний шлях, по якому треба йти далі. В результаті губляться таланти дітей, низько опускається їх інтелектуальний потенціал.

Які ж критерії визначення талановитої дитини відомі сьогодні? Теоретична педагогіка для діагностики обдарованості послуговується численними тестами. Системи тестів розроблені в усіх розвинених країнах, адаптовані для міст і сільських місцевостей. В Україні широко використовуються тести Г. Айзенка, Д. Векслера, Л. Занкова, Н. Левітова, С. Максименка та ін. Проте тести не є універсальним методом визначення обдарованості. По-перше, валідність навіть найточніших із них ніколи не перевищує 80 відсотків. По-друге, провідний вплив на виховання дитини здійснює сім'я, а батьки ж здебільшого не обізнані в галузі тестування. Як правило, не звертаються до нього у повсякденній роботі і шкільні вчителі, вихователі дошкільних установ. Внаслідок цього для практиків придатніші критерії, які можна визначити, безпосередньо спостерігаючи за дитиною. Такі параметри були розроблені наприкінці ХІХ ст. російським педагогом Г. Рукавишниковим.

Провідним завданням вихователя Г. Рукавишников вважає необхідність помітити вподобання, прагнення, схильність дитини.

Психолого-педагогічна характеристика обдарованих дітей.

Дійсно обдарована дитина, як засвідчує досвід, завжди виявляє глибокий інтерес до певних явищ, наполегливість у своїх діях, нерідко наближену до самовпевненості.

Природні нахили яскраво виявляються в іграх дітей. Відомо, що Т. Шевченко змалку любив ліпити з глини, малювати, пізніше – списувати вірші у саморобні, оздоблені візерунками книжечки. Конфуцій у дитинстві надавав перевагу грі в церемонії та жертвоприношення. Галілей, Ньютон, Едісон з раннього віку захоплювалися виготовленням іграшкових млинів та різних механізмів. Якщо звичайним дітям під час гри запропонувати іншу гру, вони легко захопляться нею і забудуть попередню. Обдарована ж дитина завжди впевнена, що робить важливу справу, схильна займатися нею регулярно, не дозволяє псувати наслідки своєї праці. В талановитої дитини відразу помітні тонка спостережливість,

зосередженість, посидючість, вміння наполегливо переслідувати поставлену мету, самостійність і незалежність у діяльності. Немає сумніву, що обдарованість пов'язана, в першу чергу, зі спогадами, на основі яких базуються уява і фантазія. В обдарованих дітей відмінна пам'ять, яка базується на ранній мові і абстрактному мисленні. Вони рано починають класифікувати інформацію, яка надходить до них, із задоволенням займаються колекціонуванням. У них великий словниковий запас, вони із задоволенням читають словники і енциклопедії, придумують нові слова і поняття; здатні займатися декількома справами відразу. Вони дуже допитливі, активно досліджують оточуючий світ. Обдарована дитина здатна довгий час концентрувати свою увагу на одній справі і терпіти не може, коли їй нав'язують готову відповідь. В обдарованих дітей розвинуто почуття гумору. Вони люблять загадки, гру слів, часто володіють екстрасенсорними здібностями. Якщо результати роботи в них виходять гірші запланованих, то це може привести до зниження самооцінки дитини.

Але виявлення обдарованих дітей – це лише початок шляху. Найбільш важливим етапом є другий: психологічно і педагогічно грамотно організувати роботу з обдарованими дітьми для розвитку їх задатків і нахилів. Критичний аналіз наукових праць і практичного досвіду дає змогу зробити висновки, що традиційне виховання, розраховане на середнього учня, згубно діє на обдаровану натуру. Необхідна індивідуалізація підходу.

Обдаровані діти, як правило, мимоволі привертають до себе увагу вихователя, і від нього вимагатиметься не стільки активний виховний вплив, скільки своєчасне усунення перепон і можливе сприяння вільному розвитку дитини. Посилена увага до талановитого вихованця у той час, коли йому необхідні повне невторчання, незалежність, шкодять обдарованості. Протипоказано також насаджувати знання, уміння і принципи, які нівелюють прояви оригінальної думки. Небезпечно вдумливу замкненість дитини розцінювати як боязкість, засмученість і боротися з нею. Немотивований тиск і нав'язування занять можуть тільки затримувати прояви справжніх природних нахилів.

Примус нерідко викликає в обдарованих, нетрадиційно мислячих дітей неспроможність виявити себе навіть у тих видах діяльності, до яких вони мають схильність. Із життєпису видатних осіб відомо, що Т. Едісон, А. Ейнштейн, Ф. Фр'єбель визнавалися у школі найгіршими учнями, і вчителі навіть підозрювали у них розумову відсталість. Тому А. Дістервег наполегливо застерігав проти насильства над дитячою природою.

Проте занадто рання "спеціалізація" і "професіоналізація" у вихованні збіднюють особистість, ускладнюють її подальше життя. Тому на перший план доцільно висувати ідею калокагатії – гармонійного розвитку сукупності тілесних, душевних і розумових сил людини. Важливим принципом виховання слід визнати також утилітаризм - озброєння дитини знаннями і вміннями, які становитимуть реальну користь у житті і допоможуть вихованцеві посісти достойне місце в суспільстві. Хист реалізується лише за умови вміння індивіда трудитися. Отже, завдання вихователя – розвивати в обдарованій дитини працьовитість, цілеспрямованість, вміння завершувати розпочату справу, силу волі. Ці якості неможливо сформувати тільки шляхом зовнішнього впливу, тому виховання

потрібно будувати так, щоб спонукати дитину до самовиховання. Відповідно, мистецтво виховання - мистецтво пробудження у вихованця його власних сил.

Самовиховання й зміцнення волі базується на самоповазі особистості. Самоповага реальніше за найсуворіші заборони утримає дитину від негативних вчинків, найшвидше розвине вміння володіти собою. Довіра дорослих пробуджує в дитині самоповагу, підносить її у власних очах, спонукає бути достойною цієї довіри. Необхідно надавати дитині не тільки свободу самодіяльності, а й можливість у певних межах обговорювати з дорослими свої наміри. Завдяки такій свободі вихованці пізнають власні сили, виробляють звичку оперувати своїми розумовими, фізичними і моральними ресурсами. В результаті виробляється самоповага і здатність критично оцінювати свої здібності й дії. Д. Локк вважав, що чим раніше ви почнете ставитися до дитини, як до дорослої, тим швидше вона такою буде.

Ознайомлення з різноманітною діяльністю, глибокі і численні враження допомагають інтенсивному розвитку природних задатків людини. Потрібні для творчості фарби, звуки, форми, рухи талановиті діти знаходять у спілкуванні з природою. Природа ж пробуджує мислення, уяву, фантазію. Проте творча думка, творча уява розвиваються також під впливом літератури. Відомо, що видатні вчені були схильні змалку до читання наукових книжок. А майбутні поети - дев'ятилітні А. Ахматова, М. Цветаєва, Леся Українка зачитувалися серйозними ("дорослими") поетичними творами. Наголошуючи на розвивальній ролі читання, варто навести цікаві, перевірені практикою застереження Г. Рукавишникова, що викликаний читанням надмірний розвиток уяви робить людей нетерпимими до буденної рутини і дріб'язковості. Тому вихователь має урегулювати розвиток уяви, щоб вона не паралізувала волю, характер, не порушувала гармонійного співвідношення між усіма сторонами багатогранного духовного і розумового життя людини.

Сучасні дослідження, проведені відомим психологом А. Баркан, містять цікавий матеріал для доповнення рекомендацій батькам і педагогам з питань виховання обдарованої дитини. А саме: важливо не ігнорувати унікальності такої дитини, проте і не виказувати надмірних захоплень її обдарованістю. Не можна перетворювати життя дитини в інструмент задоволення батьківських амбіцій. Необхідно створити всі умови для розвитку таланту, але не насаджувати дитині своїх захоплень та інтересів, не культивувати необхідності будь-що досягти неперевершених результатів, не перевантажувати, не змушувати постійно займатися улюбленою справою. Все це може відбити бажання цікавитися як улюбленим заняттям, так і будь-чим іншим, стати причиною неврозу, психічного захворювання або ж розвинути в дитини пихатість і претензійність. Потрібно тактовно, делікатно допомагати дитині, розвивати інтерес, навчати терпінню і заохочувати працювати старанно, завершувати розпочате. Намагатися зменшити надмірну вразливість обдарованої дитини, вчити достойно програвати і не сприймати невдачу як трагедію; володіти емоціями, робити все, щоб дитина не занижувала своєї самооцінки і водночас не виставляла напоказ свою обдарованість. Обдарованій дитині здебільшого складно знайти контакт з оточуючими, зокрема, з ровесниками. Відповідно, турбота вихователя полягає в тому, щоб допомогти налагодити її стосунки з дорослими і дітьми, створити доброзичливу атмосферу навколо неординарної особистості. Дитину слід навчити

бути доброзичливою в колективі, пояснити, що незручно виправляти інших, демонструючи свою освіченість, і постійно стежити за тим, що турбує її, своєчасно бути поруч. Якомога більше надавати уваги фізичній активності - також одне з першочергових завдань виховання.

Існує різноманітна кількість форм і методів роботи з обдарованими дітьми. Найбільше розповсюдження отримали предметні олімпіади, конкурси, вікторини, участь в гуртках, клубах, підготовка і проведення свят, зустрічей тощо.

Вибір способів педагогічної роботи з обдарованими учнями залежить від їх життєвого досвіду, особистих якостей і мотивів діяльності тощо. Але є одна небезпека: багато хто з обдарованих дітей у ранньому віці повністю занурюються у світ своїх захоплень і не хочуть знати нічого іншого. У таких випадках треба створювати умови, при яких вони на власному досвіді переконались би у необхідності широкого кругозору для просування свого предмета діяльності. Для цього потрібно підбирати для них цікаві справи, які б вимагали додаткових знань з інших наук.

Отже, можна виділити п'ять передумов формування обдарованої особистості:

- наявність від народження відповідних задатків;
- наявність з раннього віку атмосфери, стимулюючої не тільки розвиток існуючих задатків, але й активне особисте самовираження;
- набуття належних волевих і емоційних якостей, наполегливості в діях, уміння цінувати час, керувати собою;
- раннє систематичне тренування творчого мислення;
- своєчасне залучення до самостійної роботи відповідно до здібностей з метою самоствердження.

Як свідчить практика, найкращі результати у розвитку обдарованості у дітей досягаються, якщо сполучаються всі ці п'ять факторів.

6.4. Робота з дітьми з особливими освітніми потребами

Поняття "*діти з особливими освітніми потребами*", широко охоплює всіх учнів, чії освітні проблеми виходять за межі загальноприйнятої норми. Загальноприйнятий термін "*діти з особливими освітніми потребами*" робить наголос на необхідності забезпечення додаткової підтримки в навчанні та вихованні дітей, які мають певні особливості розвитку. Вочевидь, прийнятним є визначення, за яким до дітей з особливими потребами відносять дітей-інвалідів, дітей з порушенням психофізичного здоров'я.

Особливі освітні потреби мають особи, навчання та виховання яких потребує додаткових ресурсів. Додатковими ресурсами можуть бути: персонал (для надання допомоги у процесі навчання та виховання); матеріали (різноманітні засоби навчання і виховання, в тому числі допоміжні та корекційні); фінансові (бюджетні асигнування для одержання додаткових спеціальних послуг).

Згідно з Законом України "Про освіту", діти з особливими освітніми потребами мають право навчатися і виховуватися в звичайних закладах загальної середньої освіти, а також мають право на отримання якісної освіти.

Виховна робота з такими дітьми має свою специфіку. В першу чергу вона обумовлена психофізичними особливостями таких дітей. Залежно від типу порушення *виділяють такі категорії дітей*: з порушенням

- слуху (глухі, оглухлі, зі зниженим слухом);
- зору (сліпі, осліплі, зі зниженим зором);
- інтелекту (розумове відсталі, із затримкою психічного розвитку);
- мови;
- опорно-рухового апарату;
- зі складною структурою порушень (розумово відсталі сліпі чи глухі; сліпоглухонімі та ін.);
- емоційно-вольовими порушеннями та дітей з аутизмом.

Порушення у дітей можуть бути

- вроджені, спричинені шкідливим впливом на плід генетичних факторів, інтоксикацій, інфекцій, травм, порушенням живлення, гормональним розладами, ресурсною несумісністю груп крові матері та дитини, впливом медичних препаратів, алкоголю наркотичних та отруйних речовин;
- набуті, зумовлені, переважно, різноманітними шкідливими впливами на організм дитини під час народження та у наступні періоди розвитку (механічні ушкодження плоду, тяжкі пологи, пологова асфіксія, крововиливи у мозок, інфекційні захворювання тощо).

Виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку здійснюється з урахуванням особливостей їхнього розвитку, використанням специфічних заходів та організаційних форм виховної роботи, залежно від характеру розладу.

Головні завдання у роботі з такими дітьми – це:

1. Допомогти їм соціалізуватися. Тому необхідно залучати цих дітей до колективних творчих справ.
2. Виховувати у дітей з особливими освітніми потребами загальнолюдські якості: доброту, щедрість, доброзичливість та ін. Тому класному керівнику слід проявляти до таких дітей якомога більше уваги, поваги, любові та розуміння. А також вчити інших дітей бути толерантними і тактовними.
3. Виявити і розвивати природні здібності цих дітей. Для цього слід використовувати різні методи вивчення учнів (співпрацювати з психологом) і залучати їх до таких видів позакласної виховної роботи, в яких вони могли проявляти і розвивати свої здібності та інтереси.

Практичні завдання

1. Вивчити рекомендовану літературу згідно з планом.
2. Опрацювати поради В. О. Сухомлинського "Як добитися, щоб слово вихователя доходило до серця вихованця", "Як учити своїх вихованців виховувати самих себе", "Оволодівайте мистецтвом індивідуальної бесіди з вихованцем", "Як боротися з лінощами". Книга "Сто порад учителеві", поради 53, 82, 83, 99.
3. Ознайомитись в одній із шкіл з роботою класного керівника з учнем з особливими освітніми потребами (за бажанням студента).
4. Підготувати педагогічну задачу з теми з власного досвіду.

Питання для самоперевірки

1. У чому специфіка та головна спрямованість соціальної політики стосовно дітей у сучасних умовах?
2. Які існують причини появи важковиховуваних дітей у початковій школі?
3. Дайте психолого-педагогічну характеристику обдарованих дітей.
4. Порівняйте специфіку роботи класного керівника з обдарованими, важковиховуваними учнями та дітьми з особливими освітніми потребами.

Зарубіжний досвід

Обдаровані діти-предмет особливої уваги служби "гайденс". З ними працюють кращі вчителі. Не являються виключенням випадки запрошення університетських викладачів для занять з юними талантами. За розвитком "вундеркіндів" уважно спостерігають кращі університети країни, звідки вони, по закінченню середньої школи, отримують запрошення на навчання. Каунслер розробляє для них індивідуальну програму розвитку особистості, продумує особливі форми позакласної діяльності. Для них є престижні клуби і об'єднання, через які ведеться вирощування "національної еліти". В таких дітях розвивають ініціативу, відповідальність, самостійність, комунікативні навички, суспільно-політичні інтереси.

Семінарське заняття № 6

Тема: Робота класного керівника з різними категоріями дітей початкової школи.

Мета: усвідомити необхідність і специфіку виховної роботи з дітьми різних категорій; ознайомитись із зарубіжним і вітчизняним досвідом виховання дітей різних категорій; розвивати пізнавальні інтереси, діагностичні і проєктувальні вміння.

План

1. Письмова перевірка основних понять з теми.
2. Усне обговорення теоретичних питань:
  - Соціально-педагогічна діяльність класного керівника.
  - Особливості виховання дітей з відхиленнями у поведінці.
  - Специфіка роботи з обдарованими дітьми.
  - Робота з дітьми з особливими освітніми потребами.
  - Поради В. О. Сухомлинського щодо виховання учнів.
3. Зарубіжний досвід планування виховної роботи (за бажанням студента).
4. Результати виконання дослідницького завдання (ознайомитись в одній із шкіл з роботою класного керівника з учнем з особливими освітніми потребами (за бажанням студента)).

Практичне заняття №6

Тема: Робота класного керівника з різними категоріями дітей початкової школи.

Мета: зрозуміти необхідність та технологію виховної роботи з різними категоріями дітей, формувати вміння диференційованого підходу до обдарованих, педагогічно занедбаних учнів та дітей з особливими освітніми потребами.

План

1. Дискусія на тему: "Кого важче виховувати – обдаровану дитину чи важковиховувану?".
2. Розв'язування педагогічних задач підготовлених студентами з проблеми виховної роботи з різними категоріями дітей.
3. Опрацювання схеми вивчення особистості важковиховуваних учнів.
4. Розробити план виховної роботи з обдарованим учнем 1 класу або важковиховуваним учнем 4 класу, або дитиною з особливими освітніми потребами.

СХЕМА ВИВЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ВАЖКОВИХОВУВАНИХ УЧНІВ

1. Загальні дані про учнів: вік, клас, місце проживання.
2. Фізичний розвиток і стан здоров'я.
3. Умови сімейного виховання - склад сім'ї, освіта батьків, місце роботи батьків і посада, матеріальні житлово-побутові умови, характер взаємовідносин між батьками, батьками і дітьми.
4. Успішність, причини неуспішності, відношення до навчальної діяльності, до окремих навчальних предметів.
5. Відношення до праці, як проявляє себе в різних видах праці, в школі і дома, який вид праці є найбільш привабливим.
6. Суспільна активність, чи має громадські доручення, як відноситься до їх виконання.
7. Участь у гуртках і спортивних секціях.
8. Статус у класному колективі, характер взаємовідносин з вчителями, товаришами, особливості відносин з оточуючими людьми.
9. Чи має друзів, хто вони, на якій основі будується дружба.
10. Яка дисципліна в школі, дома, які має порушення дисципліни, які застосовувалися засоби впливу.
11. Чи має необхідні навички культури поведінки.
12. Особливості пам'яті, уваги, мови, мовлення.
13. Найбільш типові психічні стани – переважають процеси збудження, гальмування чи врівноваженості.
14. Характер інтересів, нахилів, здібностей.
15. Які моральні якості, риси характеру намагається виховувати в собі.
16. Особливості розвитку морально-вольових якостей.
17. Як використовує вільний час, чим захоплюється, з ким спілкується.
18. Характер читацьких інтересів.
19. Коло знайомств поза школою.

20. Відношення до природи, звірів, птахів тощо.
21. Найбільш яскраво виражені риси характеру.
22. З якого віку і класу даний учень характеризується як важковиховуваний.
23. Які позитивні риси і якості спостерігалися в учня раніше, а які сформовані на даний час.
24. Які негативні риси і якості спостерігалися в учня раніше, а які відмічаються на даний час

Список літератури

1. Волкова Н.П. Педагогіка: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Видавничий центр "Академія", 2001. С.220-232.
2. Галузьяк В.М., Сметанський М.І., Шахов В.І. .Педагогіка (стислий виклад): навч. посіб. Вінниця: "Логос", 2000. С.140-143.
3. Дубасенюк О.А. Практикум з педагогіки: навч. посіб. 3-тє вид., доп. і перероб. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 485 с.
4. Єремєєва В.М. Технологія вивчення теорії та методики виховання: методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 114 с.
5. Качинська Л.Л. Довідник класного керівника. Рівне: ПІКПК, 1999. С.32-38.
6. Качинська Л.Л. Виховний процес у сучасній школі. Рівне: ПІКПК, 1997. С.103.
7. Матвієнко О.В. Виховання школярів: педагогічні задачі та завдання. Київ: ПЦ "Фоліант", 2005. 200 с.

ТЕМА 7. РОБОТА КЛАСНОГО КЕРІВНИКА З БАТЬКАМИ УЧНІВ

ПЛАН

- 7.1. Роль сім'ї у вихованні особистості молодшого школяра.
- 7.2. Типові помилки сімейного виховання.
- 7.3. Програма вивчення сім'ї.
- 7.4. Форми роботи вихователів з батьками.
- 7.5. Підвищення рівня педагогічної освіти батьків.
- 7.6. Неблагополучні сім'ї. Робота класного керівника з проблемними сім'ями.

Основні поняття: сімейне виховання, форми роботи педагогів з батьками, благополучна сім'я, неблагополучна сім'я.

Самостійна робота:

Види хибного батьківського авторитету за А. С. Макаренка ("Книга для батьків", лекція "Про батьківській авторитет").

7.1. Роль сім'ї у вихованні особистості молодшого школяра

Сім'я, родина – найвища цінність на Землі, яка робить життя кожної людини щасливим, повноцінним, плідним. Але батьки повинні усвідомити, що вони виконують важливу соціальну роль, адже кожна повноцінна родина є фундаментом здорового суспільства. В Законі України "Про освіту" в статті 59 відзначається, що виховання у сім'ї є першоосновою розвитку дитини як особистості. На кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини.

М. Г. Стельмахович розглядає родину як перше соціальне й емоційне мікросередовище, в якому розвивається та виховується людина з моменту її народження. В. О. Сухомлинський писав: "У сім'ї, образно кажучи, закладається коріння, з якого виростає пагін і гілки, і квітки, і плоди. Сім'я – це джерело, водами якого живиться повноводна річка нашої держави".

На сім'ю, родину покладається низка найважливіших функцій: репродуктивна (продовження людського роду), економічна (бюджет сім'ї), побутова (забезпечення житлом, ведення домашнього господарства), комунікативна (створення сприятливого сімейного мікроклімату), релактивна (організація вільного часу та відпочинку), виховна (формування особистості дитини, передача соціального досвіду). Сьогодні спостерігаються відчуження батьків і дітей, зміна ціннісних орієнтацій молоді, втрата високих ідеалів української родинної педагогіки.

Сімейне виховання – це зусилля, які докладають дорослі члени сім'ї, що спрямовані на те, щоб молодші члени сім'ї відповідали б їх уявленням про те, якою повинна стати дитина, підліток, юнак. Сімейне виховання полягає у формуванні особистості дитини, розвитку її здібностей, інтересів, світогляду, духовної культури, передачі дорослими членами сім'ї соціального досвіду.

Родина формує ставлення до праці, до іншої людини, до світу природного і надприродного, до суспільства, до себе самої. Вона допомагає подолати життєві випробування, дає реальну підтримку, вселяє віру у власні сили і краще майбутнє.

Як свідчать дослідження А. П. Баранова, О. І. Іванова, В. А. Сисенко та ін., сім'я:

- створює сприятливий емоційно-психологічний мікроклімат, заснований на неповторній близькості батьків з дітьми, яка неможлива в інших ситуаціях спілкування дітей з дорослими;
- формує характер, звички, ставлення до людей, праці, суспільства, природи та ін.;
- дає уроки життя в усіх його виявах, виконуючи своєрідне тренування у виконанні певних функцій.

Досвід показує достатньо наочно, що ніякі виховні заклади, навіть найкращі, не можуть виконувати роль, яку відіграє сім'я у вихованні дітей, не можуть ефективно функціонувати без участі і допомоги сім'ї, без взаємодії з батьками. Про це слід пам'ятати класному керівникові.

Велике значення у вихованні молодшого покоління відіграє батьківська педагогіка як компонент народної педагогіки. Батьківська педагогіка репрезентує народну мудрість виховання дитини в сім'ї завдяки передачі їй дорослими духовного й виробничого досвіду, прищеплення культури поведінки. В Національній доктрині розвитку освіти України говориться, що сьогодні необхідно відроджувати кращі національні виховні ідеї і методи, українські звичаї і традиції. В цьому велику роль відіграє класний керівник і його професійна робота з батьками.

7.2. Типові помилки сімейного виховання

"Виховання дітей – найважливіша галузь нашого життя. Наші діти – це майбутні громадяни нашої країни і громадяни світу. Вони творитимуть історію. Наші діти – це майбутні батьки і матері, вони теж будуть вихователями своїх дітей. Наші діти повинні вирости прекрасними громадянами, хорошими батьками і матерями. Але й це не все: наші діти – це наша старість. Правильне виховання – це наша щаслива старість, погане виховання – це наше майбутнє горе, це наші сльози, це наша провина перед іншими людьми, перед усією країною", – писав А. С. Макаренко в "Книзі для батьків". Причиною неправильного сімейного виховання є помилки, які допускають батьки. До типових помилок сімейного виховання відносяться:

1. Низька згуртованість і розбіжність членів сім'ї з виховних питань. Внаслідок різних виховних підходів членів сім'ї виховання дитини стає суперечливим, непослідовним, неадекватним.

2. Незнання батьками психологічних особливостей своєї дитини.

3. Гіперпротекція (гіперопіка) – це надмірне опікування дитиною, придушення її самостійності та ініціативи, прийняття за неї рішень (позиція батьків: "Я краще знаю як вчинити"), надмірний контроль дитини. Внаслідок

надмірної опіки дитина не привчається до самостійності, в неї не формується почуття відповідальності.

4. Гіпопротекція (гіпоопіка) – нестача опіки та контролю дитини з боку дорослих членів сім'ї, що іноді доходять до повної бездоглядності.

5. Емоційне відчуження – психологічна депривація дитини.

6. Виховання в культурі хвороби - це ситуація, при якій навіть незначна хвороба дитини дає їй особливі права, ставить дитину в центр уваги сім'ї. При такій виховній позиції у дитини культивується егоцентризм.

7. Виховний контроль через виклик почуття провини. Дитині, яка постійно не слухається, говорять, що вона "не виправдала надії", "доводить батьків до серцевих нападів", тобто самостійність дитини сковується постійним побоюванням стати винною в неблагополуччі батьків.

8. Авторитет батьків, побудований на хибному підґрунті. А. С. Макаренко виділяв декілька видів хибного авторитету: авторитет придушення, віддалі, чванства, педантизму, любові, доброти, підкупу, резонерства.

7.3. Програма вивчення сім'ї

Головне в роботі класного керівника з батьками складається в тому, щоб забезпечити єдність вимог до виховання учнів зі сторони сім'ї і школи, створити нормальні умови для їх домашнього учіння і направляти виховну діяльність сім'ї. Розпочинати цю роботу необхідно з вивчення особливостей сімей, з учнями яких працює вчитель-вихователь.

Розглянемо програму вивчення сім'ї учня класним керівником за Л. Л. Кацинською.

1. Структура сім'ї; склад (повна чи неповна), співвідношення поколінь у родині, кількість дітей.

2. Батьки: вік, освіта, професія, улюблені заняття.

3. Матеріальний добробут сім'ї.

4. Суспільно-педагогічна спрямованість життя сім'ї: ставлення дорослих до своєї професії, особисті моральні якості, ставлення до виховання дітей, спрямованість виховного впливу матері і батька, знання учня про суть трудової діяльності своїх батьків, їхню громадянську позицію, ставлення батьків до навчання дітей, виконання ними громадських доручень у класі, педагогічна активність батьків (участь у заходах, які проводяться для них у школі, обговорення з вчителем проблем виховання і навчання своїх дітей, допомога вчителю у формуванні класного колективу). Які методи виховання використовують батьки: живи як живеться, наказ, тиск, жорсткий контроль, всездозволеність, побажання, переконання, піклування, оберігання від труднощів, задоволення всіх бажань дитини, покарання, пояснення, приклад, нотація, обмеження задоволень. Педагогічне кредо батьків у вихованні дитини. Виховання хлопчиків, дівчаток. Ставлення батьків до формування правильних відносин між дітьми. Виховання трудової підготовленості, орієнтації батьків відносно майбутньої професії дитини. Погляди батьків на майбутню сім'ю своєї дитини і підготовка дітей до ролі чоловіка або жінки. Ставлення сім'ї до самовиховання, стимулювання прагнення дитини вдосконалитись тощо.

5. Внутрішньосімейні стосунки:

а) стиль взаємин між батьками (авторитарний, демократичний, ліберальний);

б) ставлення батьків до дітей: теплота-вимогливість, теплота-дозвіл, холодність-дозвіл, холодність-вимогливість;

в) ставлення дітей до батьків: повага, любов, піклування, грубість, егоїзм;

г) відносини між дітьми у сім'ї, діти дружать з батьками і сестрами, допомагають їм у навчанні, ворожі стосунки, діти постійно конфліктують, намагаються завдати шкоди один одному (встановити причину);

д) загальна психологічна атмосфера в сім'ї: чи є у сім'ї порядок, оптимістичний настрій, чи все робиться хаотично, залежно від настрою будь-кого, дорослі і діти не привчені до порядку, нема постійного тону, сім'я живе емоційно бідно, замкнено;

е) виконання домашніх побутових справ у сім'ї: розподіл трудових обов'язків, спільне виконання трудовітких справ, участь дитини у домашній роботі;

є) дані про сімейну раду, чи є у сім'ї звичай радитись з важливих питань, чи залучаються діти до таких обговорень, як часто це відбувається.

6. Сімейні традиції: як у сім'ї відзначають свята календаря, сімейні дати, свята народного календаря, чи існують у родині сімейні реліквії, знання родоводу власної родини тощо.

7. Проведення вільного часу: як у сім'ї дорослі діти проводять вихідні дні, їхні захоплення, чи є загальні, улюблені для всіх заняття.

8. Педагогічні висновки вчителя про спрямованість спільної роботи з сім'єю, виправлення помилок у сімейному вихованні, підсилення потенційних можливостей виховного потенціалу сім'ї (план індивідуальної роботи з сім'єю на семестр).

7.4. Форми роботи вихователів з батьками

Згідно з Концепцією Нової української школи робота класних керівників з батьками має будуватися на партнерських засадах, що передбачає взаємоповагу, взаєморозуміння, обмін думками перед прийняттям рішень, залучення батьків до спільної діяльності шляхом використання різноманітних форм.

Форми роботи педагогів з батьками – це способи організації їх спільної діяльності та спілкування.

Робота педагогічних колективів шкіл з батьками здійснюється в двох напрямках: організаційна робота школи із сім'єю та підвищення педагогічної культури батьків.

В організаційній роботі школи з батьками доцільним є поєднання індивідуальних, групових, колективних та масових форм роботи.

Індивідуальними формами роботи вчителя з батьками є: індивідуальні бесіди з батьками учня, індивідуальні консультації, електронне листування та ін.

Індивідуальні бесіди з батьками відбуваються як за ініціативою самих батьків, так і за ініціативою педагога. Інтерес батьків до питань виховання, їх ініціативу в бесіді з класним керівником на педагогічні теми потрібно

заохочувати та стимулювати. Якщо вихователь не готовий одразу відповісти на питання батьків чи надати їм кваліфіковану рекомендацію, тоді він переносить бесіду на інший день та ретельно готується до неї. Недоцільно тільки вказувати батькам на недоліки, помилки їх сина чи дочки. Потрібно запропонувати методи, за допомогою яких вони зможуть позитивно вплинути на дитину.

У ході першої індивідуальної бесіди з вчителем батьки мають відчутти, що вчитель вболіває за успіхи кожної дитини. Тому не варто відповідати батькам, що всі відповіді на свої питання вони отримають на перших батьківських зборах.

Не можна проводити бесіду з батьками в присутності дитини, якщо ви не впевнені, що ваше схвалення чи осуд школяра будуть сприйняті батьками так, як ви цього бажаєте.

Наприклад, Мишко – вихований хлопчик. Але він лінується, намагається перекласти на товаришів свої обов'язки, погано чергує. Вчителька намагалася в розмові з матір'ю Мишка, яка відбувалася в його присутності, зосередити увагу на цьому. Але мама відповіла: "Не сваріть його, він хороший хлопчик. Чи не так, Мишко?" – говорить мама. Хлопець чує таку відповідь і ще раз переконується в тому, що йому все дозволено.

Не завжди бесіда з батьками повинна бути тривалою. Іноді буває досить короткої розмови, декількох продуманих слів.

Перевагою індивідуальної роботи є те, що наодинці з учителем батьки відвертіше розповідають про свої проблеми та труднощі у вихованні дітей. Батьки повинні бути переконані, що їх бесіда з вчителем залишиться між ними, що кожна відвертість батьків про учня не буде розголошена.

Індивідуальне спілкування з батьками дає вчителю можливість вибрати правильний підхід до дитини.

Наприклад, у Сергія часто виникали конфлікти з учнями. Деякі дорікали йому в жадібності, дражнили. У розмові з його матір'ю вчителька з'ясувала, що вдома його привчили дотримуватись суворого порядку в своїх речах. Удома Сергій обов'язково питає дозволу на те, щоб узяти якусь річ. Спостереження за учнями класу показали, що конфлікти виникають саме тоді, коли хтось бере без дозволу книжку, олівець чи якусь іншу річ Сергія. Вчителька похвалила Сергія за охайність, а на зауваження про те, що він жадібний, нагадала правила, які потрібно виконувати, беручи чужу річ, – чемно спитати дозволу, охайно з нею поводитися, покласти на місце. З цього часу конфлікти між Сергієм та учнями виникали рідше.

Індивідуальні консультації. Вони проводяться з батьками учнів з метою надання їм педагогічної допомоги з питань адаптації дитини до школи; виконання учнями домашніх завдань; виховання дисциплінованості, охайності, доброзичливості; виховання різних категорій дітей та ін.

Необхідність у проведенні таких консультацій визначає класний керівник на підставі тих проблем, які були ним визначені у процесі виховної роботи з учнем та взаємодії з батьками.

До таких консультацій класний керівник має ретельно готуватись. Продумати місце і час зустрічі; мету, вступну, основну і заключну частини консультації. У вступній частині він має пояснити чому виникла необхідність у проведенні консультації, її мету і сподівання на позитивні зрушення у вихованні дитини. В основній частині класний керівник має надати батькам чіткі і зрозумілі

поради з конкретними прикладами. У заключній частині слід уточнити, що було незрозумілим і в яких консультаціях потребують батьки надалі.

Електронне листування. Передбачає періодичне надсилання на електронну пошту батьків повідомлень про успіхи учнів в навчанні, старанність, уважність та відповідальність за доручення. Можна повідомити про певні труднощі, попросити про зустріч. Варто висловити щире подяку за гарне виховання дитини. Найчастіше електронне листування використовують тоді, коли класний керівник не може зустрітися з батьками у школі.

До *групових* форм роботи відносяться: засідання батьківського комітету, робота з групами батьків, електронне групове спілкування тощо.

Батьківський комітет I класу обирається на батьківських зборах, які проходять у серпні-вересні. За звичаєм, він складається з 3-5 чоловік. Створюють батьківський комітет з метою демократизації управління виховним процесом, налагодження зворотного зв'язку сім'я – школа, для поточного коригування управлінських рішень, забезпечення єдності педагогічних вимог до учнів, надання допомоги сім'ї у вихованні та навчанні дітей. Діє відповідно з положенням про батьківські комітети загальноосвітніх шкіл. До роботи в ньому залучають найактивніших батьків, авторитетних людей з високою громадянською свідомістю, які виявляють інтерес до справ класу, школи. Батьківський комітет обирається на весь термін навчання учнів у початковій школі. Залежно від потреб класу він змінюється: чи за кількістю, чи за розподілом обов'язків. Класний керівник скеровує діяльність батьківського комітету на розв'язання освітніх завдань, що стоять перед класом. Члени батьківського комітету встановлюють контакт з громадськими організаціями, беруть участь в організації дозвілля дітей (прогулянок, екскурсій, походів у театри та кіно), допомагають класному керівникові в участі класу в благодійних акціях, в підготовці і проведенні свят, у підвищенні рівня педагогічної освіти батьків та ін.

Роботу з групами батьків вчителю доцільно починати зі спостереження за навчанням та поведінкою учнів та вивчення їх сімей. Застосування методів анкетування, опитування, вивчення шкільної документації, спостереження дозволить вчителю отримати потрібну інформацію та розподілити батьків на групи (за типом сім'ї, за помилками батьків у сімейному вихованні, за проблемами учня, що виникають у навчанні, спілкуванні з товаришами тощо). Деякі батьки можуть входити до декількох груп. Соціально-педагогічна робота вчителя з групами батьків сприяє більш активній участі батьків у взаємодії зі школою.

Електронне групове спілкування. Класний керівник визначає у класі групи батьків, які мають спільні проблеми у вихованні дітей і за допомогою технічних засобів (смартфони, комп'ютери та ін.) надсилає батькам рекомендації щодо правильного сімейного виховання учнів.

Основними *колективними* формами роботи з батьками є класні батьківські збори, лекції, бесіди, консультації, конференції, сімейні свята в класі ("День матері", "Бабусина скарбничка" "Родинне свято" та ін.) електронне колективне спілкування та ін.

На *класних батьківських зборах* заслуховуються повідомлення з різних питань виховання (доповідь, інформація вчителя, лікаря чи повідомлення батьків

про досвід виховання дітей у сім'ї), підводяться підсумки роботи з учнями за семестр, рік; вирішуються організаційні та господарські питання.

Тематика педагогічних бесід та доповідей на класних зборах визначається вчителем у відповідності до річного плану роботи з батьками. При цьому неодмінно повинні враховуватись інтереси та побажання батьків. Зміст такої бесіди повинен включати не тільки теорію питання, але і конкретні рекомендації. Бесіда з батьками передбачає живий обмін думками, участь в ній кожного з батьків.

Класні батьківські збори повинні проводитись раз на семестр. Проте краще організовувати їх, по можливості, частіше. Особливо це стосується зборів батьків першокласників, які більшою мірою потребують педагогічних порад щодо організації життя, навчання та виховання дитини.

Класні батьківські збори можуть мати різноманітну побудову. Орієнтований план проведення батьківських зборів.

1. Бесіда на педагогічну тему, яку готує вчитель чи спеціаліст (лікар, працівник соціальної служби, психолог).
2. Обмін думками.
3. Повідомлення вчителя про освітню роботу в класі.
4. Обговорення та вирішення питань, що стосуються життя класу.
5. Різне.

Перед проведенням батьківських зборів класний керівник повинен звернути увагу на те, щоб у класі було прибрано, провітрено. Бажано посадити батьків на місця, де сидять їх діти. Це допомагає батькам наочно побачити робоче місце сина чи доньки, познайомитися з батьками сусіда по парті.

Можна покласти перед батьками складений аркуш паперу, на внутрішній стороні якої буде написано індивідуальне звернення до батьків. Наприклад, "Наталка стала уважнішою, але все ще потрібно звертати увагу на математику."; "Коля останнім часом дуже неуважний, втомлюється до закінчення занять. Залишіться, будь ласка, після завершення зборів. Я хочу обговорити з вами дану ситуацію"; "Запрошуємо вас на консультацію з приводу... Вона відбудеться о 14 годині в суботу". Це додаткове педагогічне спілкування дає батькам важливу для них інформацію.

Класні батьківські збори повинні тривати не більше, ніж 1 годину – 1 год. 30 хв. Невимушене, емоційно забарвлене вступне слово вчителя створює доброзичливу атмосферу.

Після декількох слів вступу вчитель проводить бесіду на педагогічну тему (адаптація дітей, до школи, режим дня, допомога дітям у виконанні домашніх завдань та ін.). Зупиняючись на теоретичних та методичних аспектах проблеми, вчитель обов'язково розкриває її стосовно конкретної ситуації життя даного класу, складу учнів та їх батьків. Характеризуючи учнів, потрібно відмітити успіхи тих, чий батьки прислухалися до порад вчителя.

Вчителю дуже важливо продумати проведення тієї частини зборів, яка стосується організаційних питань. Якщо не надавати їй належної уваги, то батьки будуть поспішати, записувати тільки те, що безпосередньо стосується їх дитини, намагатимуться уникнути доручень.

Батьківські збори за проблемами, що на них вирішуються, поділяються на організаційні, тематичні та підсумкові. Але більш раціональною та дійовою

формою цієї роботи є комбіновані збори, які комплексно вирішують задачі, що поставлені перед школою в соціально-педагогічній роботі з батьками.

Для ефективності організації батьківських зборів доцільно періодично проводити анкетування серед батьків.

Анкета для батьків

1. Яку інформацію Ви б хотіли отримати на батьківських зборах?

---

2. Які питання виховання Вас особливо хвилюють? _____

---

3. Яку пресу Ви читаєте? _____

---

4. Чим Ви можете допомогти класному керівнику в роботі з дітьми класу? _____

---

5. На що слід звернути особливу увагу вчителю в роботі з Вашою дитиною? _____

Важливо пам'ятати, що перед тим як висвітлювати проблеми, які є у класі, слід звернути увагу на позитивне (на сильні сторони класу) і висловити свої сподівання на підтримку батьків у подоланні недоліків. Також слід пам'ятати, що некоректно на батьківських зборах говорити про недоліки окремих учнів, називаючи їхні прізвища та імена.

Електронне колективне спілкування. Класний керівник створює свою сторінку або групу в соціальній мережі, де періодично розміщує інформацію для всіх батьків: режим дня учнів, розклад уроків, умови організації екскурсій, педагогічні поради у вихованні дітей, оголошення. Така форма спілкування сьогодні стає досить популярною, оскільки дає можливість економити час і швидко доносити інформацію до кожної сім'ї.

Масові: загальношкільні батьківські збори, збори батьків учнів I-IV класів, випускників; тижні сім'ї у школі (вечорниці, сімейні естафети, концерти, твори про свою сім'ю та ін.); дні відкритих дверей; конференції тощо.

Однією з форм роботи з батьками початкових класів є *день відкритих дверей*. У деяких школах для цього призначається певний день місяця, в інших - залежно від конкретних умов. У цей день в школу запрошуються всі батьки. Відвідування уроків, безпосереднє знайомство з роботою вчителя, спостереження за дітьми є дієвою формою педагогічної пропаганди.

Для того, щоб батьки з усієї суми вражень виділили дійсно потрібне, класний керівник проводить з ними вступну бесіду. В ході якої вчитель говорить батькам на що потрібно звернути увагу. Спостерігаючи за іншими дітьми, легше визначити причини відставання у навчанні сина чи дочки. Вчитель може запропонувати батькам звернути увагу на прийоми, які він застосовує для зосередження уваги учнів на необхідному, на те, як включаються в навчальний процес ігрові ситуації та ін.

Учитель звертає увагу батьків і на те, як у класі здійснюється турбота про здоров'я учнів: у приміщенні прибрано, провітрено, вчитель стежить за осанкою учнів, запобігає втомі дітей, включаючи у процес уроку фізкультхвилинки, турбується про своєчасне та якісне харчування.

Перед організацією дня відкритих дверей, якщо він відбувається вперше, батьків слід попередити, щоб вони ні в якому разі не переривали вчителя, а всі пропозиції та побажання висловлювали після уроку.

Дбаючи про ефективну взаємодію з батьками, при використанні різних форм роботи, учитель має враховувати важливість таких чинників:

1. *Запрошення батьків до співробітництва (партнерства).* Часто вчитель вважає, що батьки перебувають в опозиції до нього. Намагаючись запобігти можливим запереченням з їх боку, він починає розмову в директивному тоні замість того, щоб зрозуміти їх почуття, виявивши стриманість, відкритість. Доброзичливість, відкритість у спілкуванні з батьками – перший крок до співпраці з ними.

2. *Дотримання позиції рівноправності.* Об'єднання зусиль учителя та сім'ї школяра можливе за взаємного визнання ними рівноправності. Перший крок має зробити вчитель, оскільки до цього його зобов'язує професійний обов'язок.

3. *Визнання важливості батьків у співпраці.* Учитель повинен завжди наголошувати на важливій ролі батьків у вихованні та розвитку дитини.

4. *Вияв любові, захопленості їх дитиною.* Психологічний контакт із батьками виникає одразу, як тільки вчитель виявляє розуміння дитини, симпатизує їй, бачить позитивні та негативні риси. Батьки, відчувши доброзичливість учителя, більш охоче спілкуються з ним, налаштовуються на співпрацю.

5. *Пошук нових форм співпраці.* Учитель може запропонувати одному з батьків організувати батьківські збори, разом визначивши їх тематику, структуру тощо. Особливо корисний обмін думками з батьками щодо налагодження взаєморозуміння з дітьми.

7.5. Підвищення рівня педагогічної освіти батьків

Рівень педагогічної освіченості батьків залежить від традицій у сім'ях, в яких вирости вони, набутих знань, життєвого досвіду, здатності до саморозвитку. На сучасному етапі, у зв'язку з переходом до нового типу суспільства, утвердження нових суспільних, етичних цінностей, а також із процесами глобалізації, одним із свідчень якого є Інтернет, педагогічна освіченість батьків нерідко відстає від реальної педагогічної ситуації, суспільних потреб, очікувань дитини. Тому школа має дбати про постійний розвиток їх педагогічних знань, вдаючись до різних методів роботи, найпоширенішими серед яких є:

1. *Педагогічна пропаганда у вигляді індивідуальних та індивідуально-групових консультацій серед батьків.*

2. *Виступи перед батьками психологів, лікарів, юристів.*

3. *Відвідування батьками уроків.*

4. *Кабінети педагогічного всеобучу батьків.* В кабінеті зосереджено методичні матеріали з питань сімейного виховання, спеціальні стенди, присвячені

різним напрямом сімейного виховання, конкретний роздавальний методичний матеріал для батьків (режим дня, харчування, перелік порад для батьків та ін.).

5. *Обмін досвідом між батьками* щодо сімейного виховання дітей.

6. *Робота з педагогічними ситуаціями*, які використовують для розв'язання окремих питань сімейного виховання. Робота з педагогічними ситуаціями дає можливість з'ясувати уявлення батьків про ті чи інші педагогічні проблеми сімейного виховання, а також допомогти здобути певні педагогічні знання.

7. *Педагогічна пропаганда за допомогою технічних засобів, Інтернет-ресурсів.*

Робота з батьками проводиться систематично та планово. Річний план роботи з батьками складається на основі завдань навчання та виховання, з урахуванням особливостей контингенту батьків і дітей, умов їх життя та ін. Плануючи роботу з сім'ями учнів на наступні роки, вчитель виходить з аналізу цієї роботи за попередні роки, враховує зміни, які відбулися в сім'ї.

Орієнтовний навчально-тематичний план позакласного педагогічного всеобучу батьків

I КЛАС

1. Батьки – головні вихователі.
2. Вікові та індивідуальні особливості дітей шестирічного віку.
3. Як допомагати дитині адаптуватись до школи.
4. Особливості ігрової та навчальної діяльності першокласників у школі і вдома.
5. Як формується особистість молодшого школяра.
6. Культура поведінки в сім'ї.
7. Роль сім'ї у вихованні працелюбності у дітей.
8. Як залучати дитину до різних видів мистецтва.
9. Гігієна і здоров'я першокласників.

II КЛАС

1. Відповідальність батьків за виховання дітей.
2. Що необхідно знати про організм молодшого школяра.
3. Чи вміло ви використовуєте методи народної педагогіки?
4. Свята народного календаря та їх роль у вихованні дітей.
5. Що допомагає і що заважає дитині добре вчитися.
6. Гра і праця в житті молодшого школяра.
7. Книга і читання у Вашому домі.
8. Культура поведінки школяра. Як її виховати?
9. Роль сім'ї у фізичному розвитку молодшого школяра.

III КЛАС

1. А. С. Макаренко радить батькам.
2. Шкідливі звички в молодшому шкільному віці. Як їм запобігти?
3. Роль сімейних традицій у вихованні дітей. Свята народного календаря.
4. Що Ви знаєте про засоби впливу на дитину?
5. Основи моральності закладаються в сім'ї.

6. Як організувати самообслуговування дітей у сім'ї.
7. Можливості сім'ї в естетичному вихованні молодшого школяра засобами народознавства.
8. Як правильно організувати побут і відпочинок дітей у сім'ї.

IV КЛАС

1. В.О. Сухомлинський про виховання дітей у сім'ї.
2. Батькам про акселерацію та її наслідки.
3. Як навчити дитину вчитися.
4. Авторитет, особистий приклад і педагогічний такт батьків.
5. Доброта і милосердя народжуються в сім'ї.
6. Всі діти здібні.
7. Виховання у дітей у сім'ї любові і готовності до праці.
8. Формування художніх смаків у дитини в сім'ї.
9. Як запобігти деяким захворюванням дітей молодшого шкільного віку.
10. Особливості статевого виховання дітей молодшого шкільного віку.

7.6. Неблагополучні, асоціальні, конфліктні сім'ї та сім'ї соціального ризику. Робота класного керівника з проблемними сім'ями

Сучасні сім'ї різноманітні, і від того, в якій саме живе дитина, залежить, яким змістом наповнюється процес формування її особистості. Умовно сім'ї поділяють на благополучні та неблагополучні.

Благополучна сім'я – сім'я з високим рівнем внутрісімейної моральності, духовності, координації та кооперації, взаємної підтримки та взаємодопомоги, з раціональними способами вирішення сімейних проблем.

Її благополуччя забезпечується гуманністю у взаєминах, умінням членів сім'ї любити і поважати одне одного. У ній існує висока координованість дій при вирішенні внутрісімейних проблем, взаємоповага і взаєморозуміння, сформована позитивна моральна атмосфера. Дитина почуває себе рівноправною в сімейному колективі: її люблять, залучають до сімейної праці, водночас враховують її особисті інтереси та потреби. Діти цінують поради батьків, наслідують їх особистий приклад. У нормальній сімейній атмосфері дитина росте доброзичливою, гуманною, спокійною та оптимістичною.

Неблагополучною є сім'я, яка в силу тих чи інших причин повністю або частково втратила свої виховні функції внаслідок чого складаються несприятливі умови для виховання дітей.

До неблагополучних належать:

– *сім'ї, де батьки – алкоголіки, наркомани – ведуть аморальний спосіб життя.* У таких сім'ях формування особистості дитини спотворюється. Вона народжується слабкою, хворобливою, страждає на нервово-психічні захворювання, росте без турботи, опіки, не має найнеобхіднішого;

– *сім'ї соціального ризику.* Це соціально незахищені сім'ї, які потребують підтримки соціальних служб. Ці сім'ї не можуть повноцінно виконувати свої функції внаслідок складних соціальних умов. Як правило, це малозабезпечені,

багатодітні сім'ї, сім'ї, які мають дітей-інвалідів, батьків-інвалідів, а також сім'ї з неповнолітніми матерями;

– *сім'ї конфліктні*. У них постійно відбуваються конфлікти між батьками, батьками і дітьми. В умовах конфліктної сім'ї дитина набуває негативного досвіду спілкування, відчуває вороже ставлення батьків один до одного. Вона зневіряється в можливості існування дружніх і довірливих стосунків між людьми. В конфліктній сім'ї дитина не засвоює цілий ряд загальнолюдських норм та цінностей, в неї формуються суперечливі почуття до своїх батьків, а інколи, навіть, і вороже ставлення до них. У конфліктній сім'ї через чвари між батьками дитина зазнає сильних психологічних травм. Якщо конфлікти в сім'ї відбуваються постійно, то вони здатні розхитати нормальну психіку дитини;

– *сім'ї асоціальні*. Члени конфліктують з морально-правовими вимогами суспільства, схильні до правопорушень;

– *сім'ї неповні*. У них дитину виховує один з батьків, переважно мати. Виникають вони здебільшого внаслідок: розлучення подружжя, смерті одного з батьків, позбавлення батьківських прав тощо. У таких сім'ях спілкування з дітьми збіднене, часто вони відчувають труднощі побутового характеру, психологічний дискомфорт, тому нерідко їм не вистачає врівноваженості, доброзичливості, натомість виявляють надмірну роздратованість, байдужість;

– *сім'ї, зовні благополучні*. Систематично припускаються серйозних прорахунків у сімейному вихованні через низьку педагогічну культуру та неосвіченість (сім'ї, де взаємостосунки з дітьми є формальними; відсутня єдність у вимогах до дитини, наявні бездоглядність, надмірна батьківська любов або суворість у вихованні, застосовуються фізичні покарання тощо).

Захистити дітей від сімейного неблагополуччя може система регулювання сімейного виховання. Організацію допомоги батькам, якщо вони мають бажання нею скористатися, здійснюють вчитель і школа на основі формування стосунків співробітництва, взаємодопомоги, взаєморозуміння.

Принципи роботи з неблагополучними сім'ями

1. Незвинуваченість сім'ї.
2. Індивідуальний підхід.
3. Постійний контакт із сім'єю впродовж тривалого часу.
4. Правильно побудовані взаємовідносини між сім'єю та вчителем.
5. Повага до членів сім'ї.
6. Орієнтація на позитивний потенціал сім'ї, на її здатність до самовдосконалення.
7. Гнучке залучення широкого спектру методів і прийомів у роботі вчителя-вихователя.

Процес налагодження взаємодії з батьками ефективний за дотримання педагогом психолого-педагогічних правил. До них належать:

– *використання заходів, спрямованих на підвищення авторитету батьків*. У спілкуванні з батьками слід уникати категоричного тону, який може спровокувати образи, роздратування. Нормою мають стати стосунки, засновані на взаємоповазі.;

– педагогічний такт, неприпустимість необережного втручання в життя сім'ї. Класний керівник – особа офіційна, але за специфікою своєї роботи може стати свідком стосунків, які приховуються від сторонніх. Якою б не здавалася йому сім'я, учитель повинен бути тактовним, ввічливим, інформацію про сім'ю використовувати лише для допомоги батькам у вихованні дитини;

– життєстверджуючий, мажорний настрій при вирішенні проблем виховання, опора на позитивні риси дитини, орієнтація на успішний розвиток особистості. Формування особистості дитини передбачає подолання труднощів, протиріч у її житті. Важливо, щоб це сприймалося як вияв закономірностей розвитку (нерівномірність, стрибкоподібний характер, причинно-наслідкова зумовленість, вибіркове ставлення дитини до виховних впливів), тоді складнощі, протиріччя, несподівані результати не викликатимуть розгубленості у педагога.

Практичні завдання

1. Вивчити рекомендовану літературу згідно з планом.
  2. Опрацювати види хибного батьківського авторитету. А.С. Макаренко "Книга для батьків", лекція "Про батьківській авторитет".
  3. Поговорити з класним керівником однієї з шкіл про його роботу з батьками. Розпитати про індивідуальні, групові, колективні форми роботи. Записати найцінніше з досвіду роботи класного керівника (за бажанням студента).
  4. Провести серед учнів класу анкету такого змісту:
    - 4.1. Які хороші традиції є у вашій сім'ї?
    - 4.2. Чи поділяється праця у вашій сім'ї на "чоловічу" і "жіночу"?
    - 4.3. Як ставляться до речей і грошей у вашій сім'ї?
    - 4.4. Чи завжди і в усьому ви радитеся з батьками?
    - 4.5. Що є причиною конфлікту між вами і батьками, якщо вони мають місце?
- Опрацювати результати анкетування, підготувати і провести з батьками учнів класу по цих матеріалах бесіду (за бажанням студента).

Питання для самоперевірки

1. У чому сутність сімейного виховання?
2. Назвіть типові помилки сімейного виховання.
3. Дайте характеристику програми вивчення сім'ї.
4. Для чого застосовуються різноманітні форми роботи з батьками?
Доведіть.
5. У чому специфіка роботи з неблагополучними сім'ями?

Народна педагогіка

"Удома й стіни допомагають", "Скрізь добре, але вдома найкраще", "Нащо клад, коли в сім'ї лад" (родинне тепло); "Як батьки дружненькі, то й діти чемненькі", "Хороші діти – це честь батька й матері" (вихователь).

Семінарське заняття № 7

Тема: Робота класного керівника з батьками учнів початкових класів.

Мета: усвідомити необхідність і специфіку роботи з батьками учнів; ознайомитись із зарубіжним і вітчизняним досвідом співпраці з батьками молодших школярів; розвивати пізнавальні інтереси, аналітичні, діагностичні, конструктивні вміння.

План

1. Письмова перевірка основних понять з теми.
2. Усне обговорення теоретичних питань:
  - Роль сім'ї у вихованні особистості молодшого школяра.
  - Типові помилки сімейного виховання.
  - Види хибного батьківського авторитету за А.С. Макаренка.
  - Форми роботи вихователів з батьками.
  - Підвищення рівня педагогічної освіти батьків.
  - Неблагополучні сім'ї. Робота класного керівника з проблемними сім'ями.
3. Зарубіжний досвід партнерства школи і сім'ї (за бажанням студента).
4. Результати виконання дослідницького завдання (вивчити досвід роботи класного керівника з батьками учнів: індивідуальні, групові, колективні форми роботи)) (за бажанням студента).

Практичне заняття №7

Тема: Робота класного керівника з батьками учнів початкових класів

Мета: вчити діагностувати різні аспекти сімейного виховання, формувати аналітичні, конструктивні та організаторські вміння.

План

1. Розв'язання педагогічних задач на визначення помилок у сімейному вихованні та можливих шляхів їх подолання.

Задача 1. Сьогодні наш першокласник прийшов зі школи похмурий, неговіркий... Сидимо мовчки за обіднім столом. Запитань йому не ставлю, чекаю, поки сам розповість, що трапилось. Але син мовчки йде готувати уроки. Коли уроки вже зроблені, синок готує ранець, а я, за звичкою, хочу допомогти йому, але син повертається до мене і каже:

- Досить мене опікати. Що я - "мамин синочок"?
- А в чому справа? - запитала я.

І тут я дізналася, що для уроку праці потрібно було принести кольоровий картон. Син мені про це напередодні не сказав - забув. А на уроці з'ясувалося, що мама забула покласти картон. І, звичайно, що вчителька сказала йому про те, що ранець потрібно скласти самому.

1. *Як надмірна опіка позначається на формуванні особистості дитини?*

2. *Спроектуйте ситуації надання індивідуальної допомоги дітям щодо розвитку їх самостійності.*

Задача 2. Семирічний Сашко з'являється на порозі посланцем іншого світу. Там шторми і вітри, там розбиваються кораблі, а відважні капітани рятують екіпаж...

Він стоїть на порозі в розірваних шортах, ноги брудні вище кісточок, руки подряпані.

Мама, поглянувши на Сашка, охає та відправляє його вимиватися, але очі її посміхаються. А батько питає про те, про що може запитати тільки чоловік:

– Ну що, корабель на плаву?

– Та ні, - крутить головою Сашко, - конструкція неправильна, затонув.

Чоловічою короткою нарадою вирішено переглянути конструкцію у найближчий вихідний.

1. *Чи можна на підставі короткого нарису оцінити особливості стосунків у родині?*

2. *Проаналізуйте стиль сімейного виховання у наведеній ситуації.*

2. Розгляд методики оцінки сімейних стосунків за допомогою дитячих малюнків на тему "Моя сім'я"; анкети для батьків першокласників; розгляд тесту для батьків "Які Ви вихователі?".

Діти малюють на тему "Моя родина". Вітя спочатку намалював маму, потім тата, потім себе в парку на каруселі. Алла свою родину показала так: вона стоїть на стільці і кричить "Мамо!". А Мишко намалював телевізор, старанно домалював антену і провід, потім себе у кріслі. "А де ж мама і тато?" - запитує вчителька. "Вони на кухні", - відповідає Мишко.

Що ви можете на основі цих малюнків сказати про мікроклімат кожної родини?

ОЦІНКА СІМЕЙНИХ СТОСУНКІВ ЗА ДОПОМОГОЮ ДИТЯЧИХ МАЛЮНКІВ НА ТЕМУ "МОЯ СІМ'Я".

Дитині пропонують намалювати свою сім'ю. При цьому інформаційна цінність малюнку багато в чому залежить від початкової невизначеності завдання (не можна уточнювати, що саме має намалювати дитина, не треба перелічувати членів сім'ї).

У виконаному дитиною малюнку слід проаналізувати:

1. *Послідовність зображення членів сім'ї.* Першими діти малюють тих, хто є для них найбільш значущими, останніми - тих, кого оцінюють негативно (дитина ніби відсуває неприємні відчуття, пов'язані з образом даної людини).

2. *Просторове розміщення членів сім'ї.* Значущих для неї людей дитина малює в центрі аркуша; взаємне розміщення, дистанції на малюнку між зображеними людьми означають ступінь симпатії чи антипатії у ставленні до них дитини; чим далі розміщені один від одного члени сім'ї на дитячому малюнку, тим сильніша в дійсності між ними неприязнь (дитина розцінює зв'язок між ними як небажаний).

3. *Пропускання.* Якщо в сім'ї є прихований конфлікт, то дитина на малюнку пропускає, "забуває", не зображує того, хто викликає в неї неприємні емоції

(наприклад, якщо дитина ревнує маму до новонародженого братика, то вона його не включає в малюнок).

4. *Відмінності у пропорціях.* Якщо дитина малює себе не в таких масштабах, як інших членів сім'ї, то це означає, що вона сприймає своє місце в родині не таким, як решти (чим більше зображення, тим сильніше в дитини почуття власної значущості); якщо ж різні пропорції спостерігаються в зображенні інших членів сім'ї, то це відбиває сприйняття дитиною їхньої домінантності.

5. *Схематизація.* Якщо найбільшу на малюнку фігуру зображено схематично, то це означає, що дитина сприймає авторитет цієї людини в сім'ї, але не має до неї позитивних почуттів. Якщо найбільшу фігуру старанно обведено та декоровано, то можна зробити висновок про те, що дитина не лише поважає цю людину, а й любить і хоче бути схожою на неї.

6. *Виправлення ситуації.* Чим більше в дитячому малюнку розбіжностей з реальною структурою сім'ї, тим вищою є її невдоволеність існуючими стосунками в родині. Про таку невдоволеність може також свідчити і відмова дитини малювати сім'ю або трансформація завдання (малює людей, які не є членами сім'ї).

7. *Відчуженість.* Якщо дитина розміщує фігури членів сім'ї по лінії основи аркуша або доповнює малюнок зображенням хмар, дощу чи сонця, то це свідчить про те, що вона як член сім'ї відчуває незадоволення, відстороненість.

8. *Згуртованість.* Якщо дитина малює членів сім'ї із з'єднаними руками або зайнятих спільною працею, то це свідчить про відсутність психологічних проблем у дитини, сприйняття родини як згуртованого цілого, про включення себе в сім'ю разом і поруч з іншими членами, про спільність інтересів у родині.

9. *Душевний стан дитини.* Незавершеність малюнка, недомальовані фігури інформують про внутрішній неспокій дитини. Якщо дитина спочатку малює не людей, а сонце, меблі чи дерева, то причиною цього часто буває бажання відтягти, відсунути малювання членів сім'ї, що також свідчить про внутрішні негативні переживання.

АНКЕТА ДЛЯ БАТЬКІВ ПЕРШОКЛАСНИКІВ.

1. Прізвище, ім'я та по батькові батьків.
2. Вік батька, матері.
3. Освіта.
4. Місце роботи, телефон.
5. В яких заходах школи Ви б хотіли брати участь (потрібне підкресліть та додайте необхідне):
  - проведення розповідей про Вашу професію;
  - виготовлення наочності;
  - ремонт меблів;
  - допомога в проведенні екскурсій.
6. Прізвище, ім'я дитини.
7. Чим ваша дитина любить займатися у вільний час?
8. Які ігри найбільше подобаються вашій дитині?
9. Які види спортивних занять їй подобаються найбільше?
10. Як дитина поводить себе в дитячому колективі (активна, пасивна, сором'язлива, інше (що саме))?

11. Які обов'язки (епізодичні, постійні) виконує дитина вдома?
12. Які, на Ваш погляд, індивідуальні особливості дитини потрібно врахувати при входженні її у новий колектив?
13. Хто в сім'ї безпосередньо займається вихованням дитини?

ТЕСТ ДЛЯ БАТЬКІВ "ЯКІ ВИ ВИХОВАТЕЛІ".

Уважно прочитайте кожне запитання. Якщо ви даєте ствердну відповідь ("Можу і завжди так чиню"), то поставте знак "+" напроти відповідного запитання. Якщо Ви на запитання даєте негативну відповідь ("Ні, я так ніколи не роблю"), поставте знак "-". Якщо ж ви відповідаєте на запитання не зовсім конкретно ("Можу, але не завжди так роблю"), поставте знак "?".

Отже, Ви відповідаєте на запитання: "ЧИ МОЖУ Я...?"

1. Будь-якої миті залишити всі свої справи і зайнятися дитиною?
2. Порадитися з дитиною, незалежно від її віку?
3. Зізнатися дитині, що припустилися помилки стосовно неї?
4. Вибачитись перед дитиною, якщо були неправі?
5. Опанувати себе та зберігати самовладання навіть, якщо вчинок дитини вивів Вас з рівноваги?
6. Поставити себе на місце дитини?
7. Стати на хвилину для дитини доброю феєю (прекрасним принцом)?
8. Розповісти дитині повчальний приклад із свого дитинства?
9. Завжди втриматися від вживання слів і виразів, які можуть неприємно вразити дитину?
10. Пообіцяти дитині виконати будь-яке її бажання за хорошу поведінку?
11. Виділити дитині один день на тиждень, коли вона зможе робити все, що захоче?
12. Не відреагувати, якщо моя дитина вдарила, грубо штовхнула іншу дитину, а та дала здачу?
13. Встояти проти дитячих сліз, якщо знаю, що це примха?
14. Висунути дитині розумну і цілком посильну для неї вимогу і утриматися від допомоги, навіть якщо бачите її незграбність та невміння?
15. Подолати бажання віддати все краще дитині на шкоду іншим членам сім'ї?

Нарахуйте собі за кожну відповідь "Можу і завжди так чиню" 2 бали. "Можу, але не завжди так роблю" - 1 бал; за негативну відповідь - 0 балів. Підрахуйте набрану Вами суму балів. Залежно від цієї суми балів про Вас можна сказати наступне:

21-30 балів. Ви прагнете не тільки зрозуміти дитину, але й пізнати її, ставитесь до неї з повагою, дотримуєтесь найпрогресивніших принципів виховання та постійної лінії поведінки. Ви дієте правильно і можете сподіватися на гарні результати.

11-20 балів. Турбота про дитину для Вас є першочерговою. Ви володієте здібностями вихователя, але на практиці не завжди застосовуєте їх послідовно і цілеспрямовано. Часом Ви надто суворі, в інших випадках - надто м'які. Крім цього, Ви схильні до компромісів, які послаблюють виховний ефект. Вам слід стабілізувати свою лінію поведінки у вихованні.

Менше 11 балів. У Вас серйозні проблеми з вихованням дитини. Вам не вистачає або знань, або бажання і прагнення зробити дитину особистістю, а можливо, того й іншого. Приділяйте більше уваги своїй педагогічній освіті. Зверніться за порадою до фахівців.

3. Підготовка та проведення індивідуальної, групової чи колективної форми роботи з батьками учнів (за вибором студентів).

Список літератури

1. Волкова Н.П. Педагогіка: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Видавничий центр "Академія", 2001. С.220-232.
2. Галузяк В.М., Сметанський М.І., Шахов В.І. Педагогіка (стислий виклад): навч. посіб. Вінниця: "Логос", 2000. С.140-143.
3. Дубасенюк О.А. Практикум з педагогіки: навч. посіб. 3-тє вид., доп. і перероб. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 485 с.
4. Єремєєва В.М. Технологія вивчення теорії та методики виховання: методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 114 с.
5. Качинська Л.Л. Довідник класного керівника. Рівне: ІПКПК, 1999. С.32-38.
6. Макаренко А.С. Книга для батьків. Київ: Рад.шк.,1978. 327 с.
7. Матвієнко О.В. Виховання школярів: педагогічні задачі та завдання. Київ: ПЦ "Фоліант", 2005. 200 с.
8. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. Київ: Рад.шк.,1978. 263с.
9. Фіцула М.М. Педагогіка. Тернопіль: "Навчальна книга – Богдан", 1997. С.97-100.

Практичне заняття №8

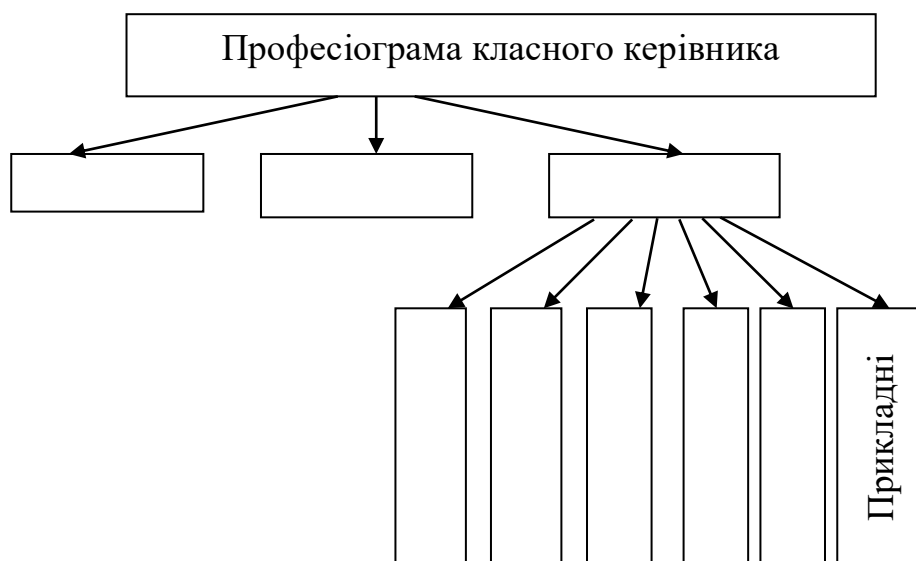
Тема: Узагальнення і систематизація знань із курсу.

Мета:

Відповідно до професіограми класного керівника узагальнити знання студентів з методики роботи класного керівника початкової школи.

План

I. Колективна робота. Заповнення схеми.

II. Індивідуальна робота. Виконання тестових завдань.

1. Який документ визначає основні завдання, обов'язки і специфіку роботи класного керівника?

- а) Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті;
- б) Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти;
- в) Національна програма "Діти України".

2. Хто займається суто виховною, дослідницькою роботою і має змогу більш глибоко вивчати, аналізувати вікові та індивідуальні особливості учнів у педагогічному процесі?

- а) класний керівник;
- б) куратор;
- в) класний вихователь.

3. Логічна послідовність основних умінь та навичок класного керівника полягає у

а) вивченні учнів, організації та розвитку класного колективу, плануванні виховної роботи в класі;

б) плануванні виховної роботи в класі, вивченні учнів, організації та розвитку класного колективу;

в) вивченні учнів, плануванні виховної роботи, організації та розвитку класного колективу.

4. Спостереження за поведінкою учнів, діагностичні бесіди, відвідування учнів удома - це
- а) програма вивчення учня;
  - б) методи вивчення учня;
  - в) методи виховання.
5. Протягом одного дня слід спостерігати за поведінкою і діяльністю
- а) 3-4 учнів;
  - б) 1-2 учнів;
  - в) за усіма учнями.
6. Науково обґрунтоване проектування становлення і розвитку колективу учнів класу і кожного вихованця зокрема - це
- а) функція плану;
  - б) вимога до плану;
  - в) суть плану роботи класного керівника.
7. Послідовність етапів планування виховної роботи така:
- а) підготовчий, моделюючий, аналітичний, завершальний;
  - б) аналітичний, підготовчий, моделюючий, завершальний;
  - в) підготовчий, аналітичний, моделюючий, завершальний.
8. Стиль педагогічного керівництва має бути
- а) демократичним;
  - б) ліберальним;
  - в) авторитарним.
9. Органи учнівського самоврядування - це
- а) староста класу;
  - б) актив класу;
  - в) актив класу і збори колективу.
10. Якому рівню сформованості шкільного колективу відповідає 3-4 стадія розвитку колективу?
- а) низькому;
  - б) середньому;
  - в) високому.
11. Яке дитяче громадське об'єднання працює за програмою "Країна Барвінкова"?
- а) "Подоряночка";
  - б) "Пласт";
  - в) "СУМ".
12. В якому документі визначена соціальна політика держави щодо різних категорій дітей?
- а) Національна доктрина;
  - б) Національна програма "Діти України";
  - в) Закон України "Про освіту".
13. Розпочинати корекцію важковихованості необхідно з
- а) аналізу причин відхилення в поведінці учня;
  - б) визначення мети і способів викорінення недоліків;
  - в) розвитку мотивів самовдосконалення.
14. Група батьків, яка допомагає класному керівникові в організації дозвілля дітей, педагогічній пропаганді, називається:

- а) батьківськими зборами;
- б) батьківським комітетом;
- в) педагогічним всеобучем.

15. Вид неблагополучної сім'ї, в якій члени конфліктують з морально-правовими нормами суспільства, називається:

- а) асоціальною сім'єю;
- б) конфліктною сім'єю;
- в) сім'єю соціального ризику.

III. Групова робота. Мозкова атака. Кожна група задає іншим групам три задалегідь підготовлених запитання за самостійно опрацьованими темами:

1. Якості, якими повинен володіти класний керівник початкової школи.
2. Основні форми організації виховання.
3. Підвищення якості знань та зміцнення дисципліни в класі.

IV. Колективна робота. Виконання вправ і педагогічних задач.

1. Розкрийте педагогічний зміст кожного висловлення. Про які риси особистості вихователя в них йдеться: "Вихователь, що стоїть на рівні сучасного виховання, відчуває себе живим, діяльним членом великого організму, який бореться з вадами людства, посередником між усім, що було високого в історії людства і новим поколінням" (К. Д. Ушинський).

"Для того, щоб виховання було успішним, необхідно щоб люди, які виховують, не переставали виховувати самі себе" (Л. М. Толстой).

2. Визначте рівні розвитку класних колективів, які характеризують такі ознаки:

а) колективна діяльність спрямована на реалізацію соціально значущих суспільних завдань і перспектив; колектив має систематичні зв'язки не тільки в школі, а й поза її межами з іншими колективами; у класі існують реально діючі органи самоврядування, які самостійно і правильно розв'язують питання планування, організації, регулювання та контролю; в основному всі учні приходять до єдиної колективної думки з найважливіших питань колективної діяльності; переважають розумні, справедливі вимоги один до одного, вимоги приймаються і виконуються кожним; переважно всі учні легко розподіляють між собою роботу, узгоджують свої дії як зі своїм класом, так і з іншими колективами;

б) колективна цілеспрямована соціально значуща діяльність та колективні суспільні зв'язки проявляються дуже слабо; у класі існують органи самоврядування, проте реально вони майже не діють; не має діючої суспільної думки, проявляється байдуже ставлення до важливих питань колективного життя; вимогливість один до одного відсутня, дисципліну підтримують лише педагоги.

3. У 4 класі з'явилася нова дівчинка. Жила вона з матір'ю та двома малими братиками. Мати мало турбувалася про дочку, тому вона часто приходила до школи неохайна, часто запізнювалася. З учнями дівчинка не спілкувалася, вчилася погано. Щоб ви порадили у такій ситуації класному керівникові? Вкажіть основні форми та методи роботи класного керівника з "важкими" дітьми.

4. Батьки, які були на батьківських зборах, запропонували, щоб у класного керівника і учителів-предметників були чітко визначені години прийому батьків, не менше години на тиждень.

Ваше ставлення до цієї пропозиції?

Список літератури

1. Болдирєв М.І. Класний керівник. Київ: Рад. школа, 1982. С.27-35, 160-188.
2. Галузяк В.М., Сметанський М.І., Шахов В.І. Педагогіка (стислий виклад): навч. посіб. Вінниця: "Логос", 2000. С.140-143.
3. Волкова Н.П. Педагогіка: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Видавничий центр "Академія", 2001. С.220-232.
4. Єремєєва В.М. Технологія вивчення теорії та методики виховання: методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 114 с.
5. Качинська Л.Л. Довідник класного керівника. Рівне: ПІКПК, 1999. С.32-38.
6. Матвієнко О.В. Виховання школярів: педагогічні задачі та завдання. Київ: ПЦ "Фоліант", 2005. 200 с.
7. Сухомлинський В.О. Сто порад учителеві. Київ: Рад. школа., 1988. С.5-11, 181-185.
8. Тарасенко Г.С., Мазур С.М. Методичні рекомендації щодо організації позаурочної виховної роботи з молодшими школярами. Вінниця: УОВМР, 1999. 12 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балух М. М., Бучківська Г. В., Вітюк І. С. та ін. Нова українська школа – діалог з Василем Сухомлинським : колективна монографія. Хмельницький : ФОП "О. М. Казаков", 2018. 275 с.
2. Волкова Н.П. Педагогіка: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Видавничий центр "Академія", 2001. 321 с.
3. Галузяк В. М., Сметанський М. І., Шахов В. І. Педагогіка : навч. посібник. Вінниця : ДП "Державна картографічна фабрика", 2006. 400 с.
4. Григоруk Т. В., Іова В. Ю, Красномовець Л. В. Веселкове дитинство (Технології виховної роботи з молодшими школярами). Кам'янець-Подільський : Абетка, 2001. 116 с.
5. Даниленко М. В., Даниленко Л. І. Педагогічні задачі. Київ : Вища школа, 1991. 194 с.
6. Декларація прав дитини : Дитинство в Україні: права, гарантії, захист (збірник документів). Київ :Столиця, 1998.
7. Дубасенюк О.А. Практикум з педагогіки: навч. посіб. 3-тє вид., доп. і перероб. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 485 с.
8. Закон України "Про загальну середню освіту" : прийнятий 13.05.1999 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14>. (дата звернення: 22.08.2018).
9. Єремєєва В.М. Технологія вивчення теорії та методики виховання: методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 114 с.
10. Казаченко В., Казак О., Ключко Е. и др. Разрешение конфликтов игры и упражнения : практ. пособие. Вып.1 Минск : Минсктиппроект, 1996.
11. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання. Київ : Вища школа, 1997. 304 с.
12. Качинська Л. Л. Виховний процес у сучасній школі. Рівне : ІПКПК, 1997. 154 с.
13. Качинська Л. Л. Довідник класного керівника. Рівне : ІПКПК, 1999. 96 с.
14. Качинська Л. Л. Технології виховної діяльності класних керівників 5-6 класів (практичний посібник). Рівне : ІПКПК, 2000. 42 с.
15. Конституція України. Київ :Право, 1996.
16. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти. Міністерство освіти України. Київ, 1996. Вип.13. 156 с.
17. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. *Освіта України*. 2000. № 32. С. 6.
18. Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді : затвердж. наказом Міністерства освіти і науки України 16 червня 2015 року № 641. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15>. (дата звернення 11.08.2018).
19. Концепція Нової української школи. Схвалена колегією Міністерства освіти України 27 жовтня 2016 року. URL : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>. (дата звернення 16.08.2018).
20. Макаренко А. С. Книга для батьків. Київ : Радянська школа, 1972. 335 с.
21. Матвієнко О.В. Виховання школярів: педагогічні задачі та завдання. Київ: ПЦ "Фоліант", 2005. 200 с.

22. Мистецтво життєтворчості особистості : науково-методичний посібник : у 2 ч. / Ред. рада: В. М. Доній, Г. М. Несен та ін. Київ :ІЗМН, 1997. Ч. 2 : Життєтворчий потенціал нової школи. 936 с.
23. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. *Освіта*. 2002. № 26. С. 2–4.
24. Національна програма "Діти України" : затверджена Указом Президента України від 18.01.1996 № 63/96. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63/96>. (дата звернення 14.08.2018).
25. Оржеховська В. М., Пилипенко О. І. Класний керівник у сучасній школі. Київ, 1996. 156 с.
26. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс : учебник для студ. пед. вузов : в 2 кн. Москва : Владос, 2000. Кн. 2 : Процесс воспитания. 256 с.
27. Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти. *Інф. збірник Міністерства освіти та науки України*. 2000. № 22. С. 3–7.
28. Рожков М. И., Байбородова Л. В. Организация воспитательного процесса в школе. Москва :Владос, 2000. 256 с.
29. Савченко О. Я. Сімейне виховання : Молодші школярі. Київ : Радянська школа, 1979. 139 с.
30. Сарапулова Є. Н. Виховання обдарованої дитини. *Початкова школа*. 2000. № 2. С. 3–4.
31. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. Київ : Радянська школа, 1978. 261 с.
32. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям : Вибрані твори : в 5-ти т. Київ : Радянська школа, 1977. Т. 3. С. 7–279.
33. Сущенко Т. И. Основы внешкольной педагогики. Минск : Бел.наука, 2000. 221 с.
34. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. Для студентів пед. закладів освіти. Київ : Академія, 2000. 544 с.
35. Харламов И. Ф. Педагогика : учеб. пособие. 6-е изд. Минск : Універсітэцкае, 2000. 560 с.
36. Шанскова Т. І. Соціально-педагогічна підготовка до роботи з батьками учнів : Методичні рекомендації для студентів і викладачів факультетів підготовки майбутніх вчителів початкових класів вищих педагогічних навчальних закладів / За ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Житомирський державний педагогічний університет, 2000. 100 с.
37. Шквир О. Л. Актуальні проблеми початкової освіти : навч. посіб. Хмельницький: ХГПА, 2013. 192 с.
38. Шквир О.Л. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до класного керівництва : монографія. Хмельницький : ХГП, 2006. 180 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Інструктаж до розробки дослідницького проекту на тему: "Методика роботи класного керівника першокласників"

Дослідницькі проекти – потребують добре обміркованої структури, визначеної мети, актуальності предмета дослідження, продуманості методів дослідження. Вони мають вирізнятися новизною, теоретичним і практичним значенням.

I етап

Ознайомлення із назвою проекту та усвідомлення його значущості. Визначення напряму проекту, який буде оформлений у підпроект. Теми напрямів проекту (підпроектів):

1. Робота класного керівника по вивченню першокласників.
2. Планування виховної роботи у першому класі.
3. Роль класного керівника у адаптації першокласників до школи.
4. Робота класного керівника по організації колективу першокласників.
5. Розвиток учнівського самоврядування у першому класі.
6. Використання інноваційних технологій виховання у першому класі.
7. Робота класного керівника з важковиховуваними першокласниками.
8. Робота класного керівника з обдарованими першокласниками.
9. Робота класного керівника з батьками першокласників.
10. Робота класного керівника з неблагополучними сім'ями першокласників.

II етап

Написання підпроекту має відповідати такій структурі:

1. Актуальність, необхідність, значущість теми проекту.
2. Мета та завдання проекту (3-4 завдання).
3. Методи дослідження.
4. Результати виконання завдань.
5. Висновки.
6. Джерела.

Методичні рекомендації

1. Актуальність, необхідність, значущість теми підпроекту. Доведення актуальності проблеми на підставі вивчення державних документів і недоліків практики початкової школи (не більше однієї сторінки).

2. Мета дослідження носить загальний характер. Завдання – це конкретні заходи або кінцеві результати, які мають бути виконані або отримані для досягнення поставленої мети. Формулюйте тільки такі завдання, які реальні для виконання (не більше 4).

3. Методи – це способи, за допомогою яких будуть вирішені завдання проекту. Слід чітко назвати методи науково-педагогічного дослідження.

4. Результати виконання завдань. З кожного завдання слід представити результати: що вивчено, визначено, проаналізовано, розроблено, обґрунтовано тощо (4-5 сторінок). Бажано використовувати таблиці, схеми, малюнки.

5. Висновки мають бути чіткими, конкретними і відповідати поставленим завданням.

6. Джерела. Оформити список використаних джерел з урахуванням усіх сучасних вимог до бібліографічного опису.

7. Можуть бути додатки (практичний матеріал).

Навчальне видання

Оксана Леонідівна Шквир

Методика роботи класного керівника

Навчальний посібник для вчителів початкової школи, студентів та викладачів факультетів підготовки майбутніх учителів початкових класів закладів загальної середньої освіти.